

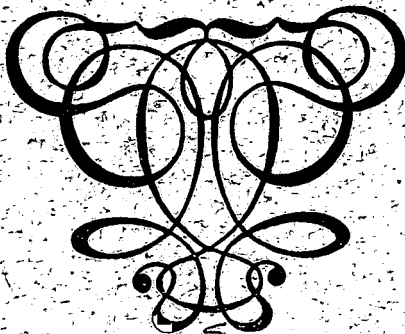
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

Birger Wedberg, Kongl. Maj:ts höga namns stämpel. Några anteckningar. — **G. Hager**, En ny metod för val till riksdagens andra kammare. — **Carl Danielsson**, 1500- och 1600-talens svenska tullpolitik. En översikt. — **Översikter och meddelanden**: I. **Politik**: En italiensk statsrättslärares försvar för Mussolinis valreform. Kinas konstitutionella problem. Av **Knut Tynell**. — **Argentinas representationssystem**. Av **J. E. Nilsson**. — **Litteraturgranskningar**: Betänkande ang. tullsystemets verkningar i Sverige, före världskriget (forts.). Anm. av **Fritz H. von Brock**. — **E. Wolgast**, Die auswärtige Gewalt des Deutschen Reiches unter besonderer Berücksichtigung des Auswärtigen Amtes. **Einar Arnórsson**, Þjóðréttarsamband Íslands og Danmerkur. Anm. av **Ragnar Lundborg**. — Historiska studier tillägnade Ludvig Stavenow på sextioårsdagen den 12 okt. 1924. Anm. av **A. Thomson**.

ÅRG. 27

DECEMBER 1924

HÄFT. 5

LUND · · STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION · · LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3:50.

PRENUMERATIONSANMÄLAN.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT har från och med år 1919 övergått till ny ledning. Den Fahlbeckska stiftelsen, grundad genom den förutvarande utgivarens storartade gåva vid Lunds Universitets 250-års-jubileum, har i överensstämmelse med gåvobrevet övertagit Statsvetenskaplig Tidskrift för politik, statistik och ekonomi under denna samma titel, med tillägget Ny följd.

Tidskriftens syfte och allmänna uppställning är densamma som tidigare. Den kommer sålunda att liksom förut innehålla dels vetenskapliga uppsatser i politik — ordet taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avseende att hålla läsaren å jöret med vad som händer och skrives å hittörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur.

Tidskriften vill, främgent som hittills, utan att slöta sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter, som i dess spalter kunna komma till uttryck, söka uppnå största möjliga objektivitet, omväxling och gedigenhet i innehållet. Den vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom dess övan angivna ram.

Tidskriftens redaktion handhaves, under överinseende av Fahlbeckska stiftelsens kollegium, närmast av undertecknad MALMGREN såsom kollegiets redaktionssekreterare och tidskriftens ansvarige utgivare, under medverkan av undertecknad SOMMARIN (nationalekonomi) och docenten SVEN WICKSELL (statistik) samt doktor KNUT TYNELL och lektor J. E. NILSSON (Översikter och meddelanden, avdelning Politik).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året, omfattande tillsammans minst 20 ark. Prenumerationspriset är 10 kr. pr år. Lösa häften säljas i mån av tillgång till ett pris av c:a 75 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos Redaktionen av Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund.

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjödes.

Lund i december 1924.

Sigröd Wallengren.
Professor i statskunskap
och statistik.

Robert Malmgren.
Professor i stats-, förvaltnings-,
kyrko- och folkriätt.

Emil Sommarin.
Professor i nationalekonomi
och finansriätt.

Lauritz Weibull.
Professor i historia.

Martin P:n Nilsson.
Professor i klassisk fornkun-
skap och antikens historia.

Av Skrifter utgivna av Fahlbeckska Stiftelsen har utkommit:

- I. SVEN HELANDER: Marx och Hegel. En kritisk studie över socialdemokratisk världsåskådning. 1920. Pris kr. 4.—
- II. CURT WEIBULL: Lübeck och Skånemärknåden. Studier i Lübecks pundtullsböcker och pundtullskvitton 1368—1369 och 1398—1400. 1922. Pris kr. 3: 50.
- III. HALVAR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3: —

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

NY FÖLJD

UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

TJUGOSJUNDE ÅRGÅNGEN
(NY FÖLJD 6:TE ÅRG.)

1924

LUND - STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION - LUND

REDAKTION:
FAHLBECKSKA STIFTELSENS KOLLEGIUM

REDAKTIONSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE:
ROBERT MALMGREN

LUND
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI
1924

INNEHÅLL.

UPPSATSER.

	Sid.
BRUSEWITZ, AXEL, Den svenska utrikesnämndens norska och danska paralleller	285
DANIELSSON, CARL, 1500- och 1600-talens svenska tullpolitik. En översikt ...	394
ERICH, R., Pakten och garantifördraget	1
ERNBERG, ALBERT, Minoritetsrättigheter emot bankbolags styrelse och revisorer. Några anmärkningar	117
GRÖNLUND, OTTO, Den allmänna politiska rösträtten och valen till riksdagens andra kammare åren 1911—1921, i statistisk belysning'	214
HAGER, G., En ny metod för val till riksdagens andra kammare	388
HARALDS, HJALMAR, Simon Johannes Boëthius †	183
— —, Folkrepresentativt statsorgan. En teori om folkrepresentationen av svenskt ursprung	337
LAGERROTH, FREDRIK, Om förmenta gränser för de svenska statsmakternas grundlagstiftningsrätt	16
SOMMARIN, EMIL, »Den egentlige upphovsmannen till Skånes enskilda bank och därmed även till hela vårt nuvarande bankväsen»	317
SUNDBERG, HALVAR G. F., Om tolkningen av vissa kommunala valbarhetsvillkor	97
VARENIUS, OTTO, § 5 S. O.	198
WEDBERG, BIRGER, »Kongl. Maj:ts höga namns stämpel». Några anteckningar	369
DE VISSCHER, CHARLES, Militära tvångsåtgärder enligt internationell praxis och enligt akten för Nationernas förbund	188

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN.

I. Politik.

NILSSON, J. E.:	
Brittiska rikets organisationsproblem	258
Den danska lagen om kommunala val	264
Konstitutionella frågor vid 1924 års riksdag	345
Argentinas representationssystem	430
SÖDERQVIST, NILS, Finnes rekvisitionsrätt mot neutrala undersåtar?	143
TYNELL, KNUT:	
Översikt av den statsvetenskapliga litteraturen år 1923	55
Tendenserna i rikning mot ett stärkande av regeringens ställning i England	73
Riksdagens initiativ i fråga om statsutgifter	75

De sista engelska valen ur konstitutionell synpunkt	148
Irlands konstitutionella problem bedömt av en australisk politiker	152
Tysklands nya författning — parlamentsenvælde?	156
Presidentskiftet i Frankrike och dess konstitutionella bakgrund	273
En italiensk statsrättslärares försvar för Mussolinis valreform	424
Kinas konstitutionella problem	427

II. Statistik och ekonomi.

LINDEROTH, B., Inlåningsrörelsen i de skånska sparbankerna under år 1924	353
WICKSELL, S. D.:	
Inskränkningar i den officiella statistiken	77
Vägvisare rörande engelsk officiell statistik	159
Svensk litteratur under år 1923	159
Prisuppgifter för den Anders Sandøe Ørstedeska prisedaljen	80

LITTERATURGRANSKNINGAR.

ARNORSSON, EINAR, Þjóðréttarsamband Íslands og Danmerkur. Anm. av <i>Ragnar Lundborg</i>	456
GULLSTRÄND, RAGNAR, Bidrag till den svenska sockensjälvstyrelsens historia under 1600-talet. Anm. av <i>A. Thomson</i>	82
HÖIJER, ERNST, Sveriges jordbruk. Anm. av <i>John Olsson</i>	277
LARSSON, SAM, Norrland i statistisk belysning. Anm. av <i>John Olsson</i>	280
MULLER, J. A., Sterftetafels voor de periode 1910—1920. Anm. av <i>S. D. Wicksell</i>	177
NORGES STATISTISKE CENTRALBYRÅ, Børnetallet i Norske ekteskap. Anm. av <i>S. D. Wicksell</i>	173
VON ROSEN, GÖRAN, The Monroe Doctrine. Anm. av <i>Östen Undén</i>	173
STAVENOW, L., Bidrag till den gustavianska tidens författningshistoria. III. Anm. av <i>A. Thomson</i>	91
THOMSON, ARTHUR, Grundskatterna i den politiska diskussionen 1809—1866. I. Anm. av <i>Fredrik Lagerroth</i>	161
WOLGAST, E., Die auswärtige Gewalt des Deutschen Reiches unter besonderer Berücksichtigung des Auswärtigen Amtes. Anm. av <i>Ragnar Lundborg</i>	454
Betänkande angående tullsystemets verkningar i Sverige före världskriget. Anm. av <i>Fritz H:son Brock</i>	355, 435
Historiska studier tillägnade Ludvig Stavenow på sextioårsdagen den 12 oktober 1924. Anm. av <i>A. Thomson</i>	458
Berättelse över Fahlbeckeska Stiftelsens verksamhet och förvaltning under år 1923	179
Rättelser	367

”KONGL. MAJ:TS HÖGA NAMNS STÄMPEL.”

NÅGRA ANTECKNINGAR

AV

JUSTITIERÅDET BIRGER WEDBERG.

Riksens ständers skrivelse av d. 26 maj 1756 angående H. K. M:ts höga underskrifts lättande genom en namnstämpel blev redan den sista i månaden anmäld i rådet. Excellenserna Ruuth och Fleming, som s. d. skulle vara närvarande hos konungen i kabinettet, anmodades att därvid föredraga skrivelsen för honom, och kansli-kollegiet skulle få befallning om stämpelns förfärdigande.

Huruvida nu de båda riksråden fullgjort sitt uppdrag känner man ej, men visst är att Adolf Fredrik icke låtit sig nöja med att blott höra skrivelsen föredragas. Han begärde nämligen att få själva handlingen till sig överlämnad. Denna begäran efterkoms; och vilket bruk konungen gjorde av sin faktiska makt över det förhatliga papperet kan läsas mellan raderna i rådsprotokollet d. 14 okt. 1756, där det omtalas att originalet till skrivelsen »bland H. K. M:ts övriga papper undankommit, så att det ännu icke kunnat igenfås». Det kan förmodas att när konungen, såsom känt är, våren 1767 i statssekreterarens närvaro rev itu den till hans underskrift presenterade resolutionen om överhovpredikantsysslan, var detta blott en upprepning av den behandling han, utan vittnen, låtit brevet om namnstämpeln vederfaras¹.

¹ Jacob Ekelund förväxlar tydligen skrivelsen med riksakten, då han i sin lärobok berättar att under riksdagen, greve Axel von Fersen, såsom lantmarskalk, i spetsen för en stor deputation av ständerna överlämnat till konungen deras beslut i frågan om namnstämpeln» (2. uppl., senare delen, senare avdelningen s. 103).

Det kungliga sabotaget kunde ju dock ej omintetgöra själva beslutet, blott förhålla dess realiserande. Nyssnämnda d. 14 okt. upp-
teddes i rådkammaren en på lantmarskalkens föranstaltande till-
kommen dubblett av skrivelsen, vilken dubblett »till vinnande av tiden
uti verkställigheten av det som på kanslikollegii försorg ankommer»
genast emottogs av kanslipresidenten v. Höpken. Dagen därpå gick
kollegiet i författning om namnstämpelns graverande; arbetet anför-
troddes åt medaljören Daniel Fehrman, Hedlingers lärjunge och
efterträdare; och d. 11 nov. kunde han i kollegiet uppvisa några
stämpelavtryck. Kollegiet hade för sin del därvid intet att påminna.
Men som Höpken ej var närvarande, tillsades medaljören att av-
trycken förut skulle uppvisas för denne, och först d. 22 dec. blev
själva stämpeln avlämnad till kollegiet¹. Den omständigheten att
stämpeln ej nyttjades å Hårdhs och Wrangels dödsdomar i början
av nov. kan man alltså icke, såsom Malmström gör (IV s. 285),
åberopa till bevis om att rådet och konungen »till en tid skydde» att
göra bruk av stämpeln.

Enligt ständernas skrivelse skulle stämpeln förvaras uti kansliet
antingen av hovkanslern eller någon av kansliråden; det närmare
bestämmandet härom överlämnades till K. M:ts nåd. försorg med
råds råde. Till en början gav emellertid K. M:t ej själv någon före-
skrift i ämnet, utan det blev kanslikollegiet som därom förordnade.
Inom kollegiet anförtroddes stämpeln åt ett av kansliråden (1756
v. Stenhagen såsom varande den äldste). Först d. 27 jan. 1767 tog
rådet omedelbar befattning med saken och befallde då, utan tillräck-
ligt stöd i riksdagsskrivelsen, att stämpeln skulle förvaras av hov-
kanslern och en ledamot som kollegiet hade att utse »av sine medel».
Ifall motivet till att sålunda även hovkanslern anlätades för stäm-
pelns vård varit att göra denna mera betryggande, ger likväl råds-
protokollet härom ingen upplysning. Såvitt dess avfattning utmärker
har ändringen föränletts blott av önskan att möjliggöra den tids-
besparing, som kunde vinnas därigenom att rådets beslut om stämp-
ling hädanefter skulle ställas icke såsom dittills plägat ske till kansli-
kollegiet, utan direkt till de båda stämpelvårdarna. I själva verket

¹ S. d. beslöt rådet att till Fehrman skulle för stämpeln med fordral utbetalas
tillhopa 160 dlr smt.

blevo enligt de tämligen fritt komponerade utdrag av rådsprotokollet, varigenom order gavs om stämplingsbeslutens verkställande, dessa beslut i allmänhet riktade blott till hovkanslern.

Några närmare bestämmelser om stämpelns vård blevo aldrig givna. Man vet, exempelvis, icke med säkerhet var stämpeln förvarades¹. I betraktande av frihetstidens utpräglade smak för minutiöst reglementerande synes det sålunda åt stämpelvårdarnas ömdöme lämnade utrymmet ganska märkligt, helst befattningen med stämpelvården tydligen ansågs vara ett kinkigt och ömtåligt värv som man gärna ville slippa ifrån. Då rådets nyss omtalade beslut av d. 27 jan. 1767 anmältes i kanslikollegiet (d. 17 febr.), anmodades kanslirådet Rabbe, som dittills haft stämpeln i sin vård, att jämte hovkanslern därmed fortfara; men som han i flera års tid härom besörjt, önskade han sig därifrån nu vara alldeles frikallad och föreslog att antingen den äldste eller den yngste av kollegiets ledamöter borde därtill utses. Statssekreteraren Benzeltierna, den äldste, undanbad sig också uppdraget under hänvisning till att han redan för längre tid tillbaka haft försorgen om stämpeln och nu vore ganska mycket sysselsatt. Hans närmaste man, Ekestubbe, åtog sig då göromålet på kollegii anmodan.

Vissa intressanta upplysningar om det sätt, varpå stämpelvårdarna skötte sin uppgift, lämnar emellertid kanslikollegiets protokoll för d. 25 april 1769, då kollegiet i anseende till den pågående riksdagen sammanträdde i Norrköping. Hovkanslern v. Düben anmälte att rådet — på hans förfrågan huru verkställigheten av K. M:ts namns stämplande skulle ske i Norrköping, där Ekestubbe för sjukdom icke kunnat inställa sig — förordnat att någon av de närvarande kansliråden skulle biträda i Ekestubbes ställe. Kollegiet anmodade kanslirådet Lagerflycht, såsom närmast i ordningen, att sig sådant antaga. Lagerflycht förklarade att han, som gärna önskat kunna undanbedja sig ett med så drygt ansvar förknippat göromål, desto mer fann sig föranlåten att anhålla det kollegiet ville till noga iakttagande föreskriva: 1. att hovkanslern och det utsedda kanslirådet måtte begge vara tillstädes varje gång stämpeln nyttjas, varpå stäm-

¹ I min bok *Konungens Högsta Domstol 1789—1809* s. 294 not 1 har jag antagit att stämpeln förvarades inom kanslikollegiet. Det synes dock icke vara uteslutet att stämpelvårdaren tidvis haft den hemma hos sig.

pelu sedermera genast med begges signeten åter behörigen förseglas; 2. att stämpeln alltid noga förvaras uti k. kansliet på sätt som kansliordningen bjuder om det stora rikssigillet¹; 3. att över verkställigheten hålles ett kort protokoll, som varje gång egenhändigt underskrives av hovkanslern och kanslirådet. Han förmenade att härigenom »uti ett så högviktigt ärende ej allenast så mycken större redighet erhålles, utan ock den förmån vinnes att en sådan författning länder till nödig säkerhet vid alla förekommande händelser av dödsfall och flere tillfälligheter». — Med Lagerflycht instämde kanslirådet Bunge. — Düben däremot konstaterade att Lagerflycht föreslagit en ny metod, som veterligen tillföre ej blivit brukad. Skulle begge stämpelvårdarna vara tillstädes, »torde ofta i anseende till den därmed påsyftade skyndesammare expedition förefalla mycken svårighet, t. ex. i händelse att sent om aftnarne och näst före postens avgång cirkulärbrev till stämplande bleve överlämnade, då en av de tvenne ledamöter, som vårda stämpeln, vore frånvarande och varken stode att igenfinna eller kollegium i hast kunde samlas att en annan i dess ställe utnämna, varigenom ärendernes expedierande nödvändigt och kanske på flere dagar skulle komma att uppskjutas. För övrigt ingår jag gärna uti alla de anstalter kollegium behagar förfoga till bemälte höga namns stämpels säkra förvarande, som hittills av hr kanslirådet Ekestubbe och mig med yttersta sorgfällighet blivit vårdad och alltid med enderas påtryckta signete under försegling hålles²; kunnandes det bruk därav blivit gjort allra bäst skönjas av de till den ändan utur K. M:ts rådkammare utfärdade extracta protocolli, varuppå expeditionernes antal och stämplings data noga finnas antecknade, dem jag ock till nödig verifikation, i fall den påfordras skulle, städe har i beredskap att uppvisa». — Riksrådet Friesendorff »tycktes väl till en del icke hava något emot» vad Lagerflycht anfört, men trodde dock vara med vad hittintills blivit om stämpeln

¹ Enligt p. 7 i 1720 års kansliordning förvaras K. M:ts stora sigill av kanslipresidenten uti ett särskilt därtill förordnat rum, inom lås och nyckel.

² Då Düben i dec. 1768 fick konungens befallning att för honom uppvisa namnstämpeln »emedan H. M:t förklarar sig förut icke hava sett berörde stämpel», svarade D. att stämpeln enligt R.St:s författningar skulle under hovkanslerns tillika med en av kanslikollegii ledamöters sigill förvaras och att dessa sigill icke finge brytas utan skriftligt tillstånd ifrån rådkammaren (se det tryckta rådsprot. d. 13 dec. 1768).

förordnat och vid dess bruk iakttaget närmast instämman, att då någon av de tvenne därtill förordnade ämbetsmän vore sjuk, den andra för rättade stämplantet utan att det kunde anses för en absolut nödvändighet att bägge därvid skulle adsistera. H. exc. såg sig icke heller kunna determinera rummet till stämpelns förvarande, utan ankomme dess vård uppå de tvenne ämbetsmännens ansvar. Säkerheten för dess bruk vore noggsamt förvarad då den efter redan stadgad författning icke finge nyttjas vid andra expeditioner än dem, varom befallning igenom utdrag av protokollet utur K. M:ts rådkammare utfärdas. Han kunde icke ingå i andra mått än dem som redan vore utstakade.

I viss mån fick Lagerflycht sin vilja igenom. Såsom i det föregående är nämnt gävos befallningarna om stämpelns nyttjande genom utdrag av rådsprotokollet¹, och sådana protokollsutdrag finnas i behåll från den tid Düben såsom hovkansler hade vård om stämpeln (febr. 1767—aug. 1769). Medan nu å de övriga av dessa protokollsutdrag stämplingens verkställande redovisas blott genom en ounderskriven anteckning av exempelvis denna lydelse: »Stämplat 37 exemplar d. 19 febr. 1767», äro utdragen d. 21 april och d. 2 maj 1769 försedda med daterat intyg, underskrivet av både Düben och Lagerflycht, att i utdraget specificerade 13 resp. 7 expeditioner »äro i dag uti begges vår närvaro blevne stämplade».²

När Düben blivit utnämnd till president och därför d. 22 aug. 1769 tog avsked av kanslikollegiet, avlämnade han namnstämpeln förseglad till Scheffer. Denne förseglade stämpeln även med sitt sigill och överlämnade den därpå till Ekestubbe att förvaras. Man förutsatte tydligen i kollegiet att rådet skulle lämna särskild föreskrift om stämpelns vård för tiden intill dess ny hovkansler bleve utnämnd, men något sådant förordnande torde icke ha givits.

Stämpelvårdarnas befattning sträckte sig naturligtvis icke till själva stämplingens verkställande. Detta sköttes av kansliposter, till en början av Carl Hoffman som haft att ombesörja namnstämplingen

¹ Då riksdagsskrivelsen första gången anmältes i rådet, antyddes vederbörande vid expeditionerna att alltid, då H. K. M:ts underskrift skulle komma att utebliva, coram protocollo giva det tillkänna i rådet.

² Expeditionerna rörde val till Norrköpings riksdag; se Malmström VI s. 85 f. och s. 105 samt nedan s. 379, Malmströms uppgifter äro så till vida inkorrekta som själva stämplingarna skedde d. 2 och d. 5 maj.

redan under Fredrik I:s dagar¹. Med åberopande av att denne konung behagat honom med någon nådegåva allernådigst ihugkomma anhöll Hoffman om någon gratifikation, och på hemställan av kanslikollegiet, som fann att Hoffman hade »ett extra besvär vid stämplingen, vilket icke synes honom kunna tillbindas utan särskilt vedergällning» (prot. d. 15 mars 1758), tillerkändes honom genom k. br. d. 14 april 1758 nyårspenningar med 40 dlr smt årligen. I ledigheten efter Hoffman att betjäna vid nyttjandet av namnstämpeln utnämnde kollegiet d. 13 okt. 1762 kansliposten Norberg, som ej allenast var ibland de äldste utan även känd för beskedlig och pålitlig. Redan efter några månader anhöll emellertid Norberg att bliva entledigad från stämplingen, därvid han i främsta rummet åberopade att han för sin trägna uppvaktning hos kanslipresidenten svårligen finge tid att hava därpå nog akt. Rätta skälet torde dock ha varit att, såsom Norberg själv eufemistiskt uttryckte det, han icke haft tillfälle att vänja sig vid handlaget eller, enligt kanslirådet Rabbes mer oförbehållsamma berättelse, att »K. M:ts namn på en del expeditioner blivit så otydeligt att expeditionerne alldeles måst omskrivas och, enär tiden därtill ej varit nog tillräckelig, förorsakat mycken olägenhet». Kansliposten Wallström, som visat all erforderlig färdighet i stämplandet, antogs d. 31 jan. 1763 i Norbergs ställe. Wallström beklagade sig inom kort, att det årliga arvodet av 20 plåtar vore allt för ringa och otillräckligt, och anhöll om någon tillökning. Han fick vackra vitsord av Rabbe, som hemställde om icke Wallström kunde årligen få 50 plåtar, »då Wallström ville vara förbunden att själv underhålla bollarne samt uppköpa svärtan med vad mera för stämplandet nödigt är och vilket hitintills särskilt blivit betalt». Kollegiet föreslog också en höjning av arvodet, men K. M:t beviljade blott en tillfällig gratifikation på 30 dlr smt (k. br. d. 25 april 1763). Stämplingen synes därefter ha alltjämt ombesörjts av Wallström.

Ständerna hade överlämnat till K. M:t med råds råd att bestämma »huruledes av hrr riksens råd en lista må undertecknas uppå de expeditioner som komma att stämplas». Det är redan antytt att rådsherrarna ej plägade besvara sig med sådana listors under-

¹ Om Fredrik I:s namnstämpel, se Malmström III s. 446 f.

skrivande, utan läto dem ersättas av protokollsutdrag¹. Däremot visade sig rådet synnerligen angeläget att genom *konungens* underskrift å lista få dokumenterad förhandenvaron av den stadgade förutsättningen för stämpelns bruk: att konungens »egenhändiga underskrift uppå rådets en eller tvenne gånger förut gjorde und. föreställning icke följer». Rådsprotokollen berättar härom i huvudsak följande.

Riksrådet baron Scheffer anmälte d. 22 mars 1757 å rådets inrikesdivision att deras excellenser på andra divisionen »eftersinnat angelägenheten för rådet att, innan det låter H. M:ts namns stämpel komma i bruk, någon sådan författning må göras, varigenom rådet kan sättas i den säkerhet att det ej må kunna sägas hava låtit expediera någon sak utom H. M:ts vetskap och samtycke, helst rådet ej synes vara häremot nog förvarat då det låter verkställa en sådan H. M:ts befallning endast uppå de hrr riksens råds eller statssekreterarnes berättelse, som den till protokollet anmält». Med stöd av uttalandet i riksdagsskrivelsen att vid stämpelns bruk kunde tjäna till efter rättelse vad i högstsalig konung Fredriks regering varit iakttaget, och enär deras excellenser erinrade sig att högstbemälte konung själv, då hans hälsa tillät, underskrev en förteckning på de expeditioner som skulle stämpas, så fanns bäst vara att nu på samma sätt förfores. Sådana förteckningar blevo genast uppsatta, Scheffer begav sig oförtövat till konungen och presenterade dem till underskrift, och han hade också tillfredsställelsen att senare på dagen kunna berättas för kollegerna att »H. M:t väl i början gjort mycken svårighet vid denna underskrift, vilken H. M:t sade sig anse för ett och detsamma som att underskriva själva breven, men uppå h. exc:s gjorde und. föreställningar hade likväl H. M:t desse listor underskrivit». Rådet kände sig belåtet och skyndade sig att till dagens protokoll resolvera,

¹ En sådan lista som ständerna åsyftat finnes i behåll. Den är underskriven av sex riksråd och gäller K. M:ts utslag d. 2 juni 1767, innefattande avslag på kvinnfolket Kjerstina Olsdotters ansökning att få ingå äktenskap med sin moders avledne halvsystems efterlämnade man, med vilken hon i förlitande på blivande äktenskap inlåtit sig i lägersmål. Antagligen har konungen tyckt giftermålet gärna kunna tillåtas. Prot. d. 23 juni 1767, som upptager statssekreterarens anmälan att H. M:t befallt att utslaget finge undertecknas med namnstämpeln — »varvid deras excellenser låta förbliva» —, anger emellertid intet motiv för konungens befallning.

att som den härutinnan tagna författning således blivit av H. M:t auktoriserad, så skulle kanslikollegium få befallning att antyda samtliga expeditionerna att ställa sig densamma till efterrättelse.

Redan dagen därpå visade det sig emellertid att konungens auktorisation icke var att bygga på. Scheffer nödgades då för rådet in pleno anmäla att, i trots av vad han under gårdagen meddelat, hade H. M:t i dag i rådet genom h. exc. Ruuth gjort den deklaration det han hädanefter ej ville dylika listor underskriva. »Och som det för rådet vore ganska angelägit, i anseende till visse considerationer, det någon författning hädanefter vid slike tillfällen må vidtagas, varigenom rådet måtte undgå den av illsinnade och obetänkte till äventyrs till befruktande insimulation, som skulle saker utom H. K. M:ts vetskap kunna expedieras», så hemsköt Scheffer ärendet till rådets avgörande. »Deras excellenser», heter det vidare i protokollet för d. 23 mars, »funno utav denne H. M:ts declaration åtskillige besvärande påföljder, i synnerhet den tiden om någon casus existerar när H. M:t vistas på kungsgårdarne, då, i fall någon ounderskreven expedition återsändes, statssekreteraren först tillhörde att resa ut och av H. M:t själv underrätta sig om dess nåd. vilja om stämplingen samt sedermera und. föreställning av 2:ne deras excellenser borde ske, med flere olägenheter som härvid förefalla och förorsaka hinder och tidsspillan för vederbörande, med mera. I anseende vartill deras excellenser helst skulle önska, att H. M:t ville som för detta skett själv underskriva listan på sådane ärender, och beslöto förden skull att när H. M:t härnäst kommer i rådet därom göra und. föreställning och tillika upprepa alla de påföljder, som en sådan omgång kunde med sig föra».

Såvitt jag kunnat finna, kom frågan ej vidare på tål i rådet. Någon av konungen underskriven lista på expeditioner, ävsedda att stämplas, lärer icke heller existera. Men av det följande skall visa sig att en underskrift av konungen, ehuru ej å lista, dock kom att i det övervägande flertalet fall utgöra en förutsättning för rådets befallning om stämplings verkställande.

Namnstämpeln hade ju sin egentliga betydelse för sådana fall, där konungen ogillade det beslut, som innefattades i expeditionen, och därför vägrade sin underskrift å denna. Men riksdagsskrivelsens ordalag medgävo stämpeln användning när helst, likgiltigt av

vilken orsak, konungens egenhändiga underskrift trots rådets föreställning uteblev. Och det ojämförligt flitigaste bruket av stämpeln skedde i själva verket å expeditioner, mot vilkas sakliga innehåll konungen ej hade något att erinra, men som han av bekvämlighets-skäl icke ville förse med sin namnteckning. Av de ungefärligen 790 stämpelavtryck, som enligt nu tillgängliga uppgifter anbragtes å expeditioner under år 1767 efter rådsbeslutet d. 27 jan., torde sålunda knappast mer än ett 10-tal gälla beslut som konungen icke velat godkänna.

Det var företrädesvis — men ej uteslutande — i fråga om cirkulärbrev, som konungen gärna såg att namnstämpeln befriade honom från mödan att underskriva. Sådan arbetsbesparing torde för första gången ha genomförts i de fall, varom talas i rådsprotokollet för d. 29 maj 1759. Statssekreteraren Arnell berättade då inför rådet in pleno, »det H. M:t denna tiden blivit med mångfaldiga underskrifter ifrån kammarexpedition besvärad och däribland även i synnerhet med cirkulärbrev, som stigit till ansenligt antal och varit alltför besvärligt för H. M:t att på en gång underskriva, varföre H. M:t behållit dem kvar att efter handen skriva dem under. Men sedan H. M:t funnit dem vara för många, och att därmed ej skulle dragas för långt på tiden, har H. M:t skickat dem tillbaka och allenast underskrivit ett exemplar av vardera slaget. När statssekreteraren förleden torsdag var ute på Drottningholm att i und. förfråga sig om H. M:ts nåd. vilja härutinnan, om H. M:t behagade underskriva de övriga eller om deras excellenser kunde det göra såsom under H. M:ts frånvaro, svarade H. M:t att som det nu vore så många cirkulärbrev kunde namnstämpeln därtill brukas, vilket varit H. M:ts mening, när ett eller 2 av vardera slaget blivit som ofta förmått är underskrivit, och alltid hädanefter även kunde i akt tagas. Vid samma tillfälle hade H. M:t ock givit statssekreteraren tillbaka ett konvolut med underskrifter angående kollekter för kyrkor som dels blivit i rådet beviljade, dels modererade, dels avslagne, och sig besteg till 65 underskrifter, vilka ehuru de ej voro av lika innehåll som andra cirkulärbrev H. M:t dock förmente kunna jämväl stämplas, efter de voro så många nu på en gång». Utan någon vidare motivering beslöt rådet att såväl cirkulärbreven (fem olika brev) som kollektbreven skulle undertecknas med namnstämpeln.

Vad sålunda passerat kom att uppfattas som ett bindande regulativ för framtiden. Antagligen åsyftas konungens nyss omtalade förklaring om vad »alltid hädanefter» kunde iakttagas, då i rådsprotokollet d. 28 nov. 1759 säges att tre cirkulärbrev »enligt K. M:ts i nåder förklarade vilja komma med dess höga namns stämpel att undertecknas, på det ej K. M:t med en sådan myckenhet underskrifter på en gång må besväras»; d. 20 juli 1762 heter det att ett cirkulärbrev »efter vanligheten» kommer att stämplas; och d. 3 mars 1763 åberopas till stöd för beslutet om ett cirkulärbrevs stämpling. »den för detta i rådet tagna generella resolutionen om slika cirkulärbrevs stämplande», varvid någon annan resolution icke torde kunna vara avsedd än den som må anses innefattad i majprotokollet 1759.

Att cirkulärbrev alltid borde stämplas synes ha så ingått i medvetandet, att man stundom låtit stämpling ske ehuru konungen ej underskrivit något enda exemplar¹. Dock vidhölls principen såsom ses av protokollet d. 8 mars 1768, då i kronprinsens närvaro »uppå statssekreterarens und. anmälan om ordres till cirkulärbrevets stämplande angående prästerskapets rättighet till tionde av fräsesäterierne, som nu vore färdigt och varvid allenast fattades att K. M:t ett exemplar därav underskriver, befalltes att så snart K. M:t efter vanligheten ett exemplar underskrivit, skulle genom utdrag av protokollet vederbörande om de övriges tecknande med K. M:ts höga namnstämpel förståndigas». Reuterholm var från detta pluralitetens beslut skiljaktig och ansåg order om stämpling ej böra expedieras »innan K. M:ts nåd. underskrift å ett exemplar efter vanligheten i rådet uppvises».

Hurusom rådet även beträffande andra expeditioner än cirku-

¹ Naturligtvis kunde kungens underskrift anses obehövligen, då han personligen i rådet gav befallning om brevets stämplande (cirk.brev om norske sekondmajoren Vogts efterlysande och utleverande). Jfr prot. i kronprinsens närvaro d. 23 o. 24 april 1767 om cirk.brev ang. vakanserna vid indelta armén och båtsmanshållet. — Beträffande de mångfaldiga besluten om cirk.brevs stämplande må exempelvis hänvisas till rådsprot. i krigsärender d. 22 febr. 1765, d. 9 jan., 23 mars o. 24 april 1770 (kungens underskrift å 1 eller 2 ex. omtalas) samt d. 29 april, 7 maj o. 7 juli 1767 o. d. 2 aug. 1768 (intet nämnes om kungens underskrift). Den kanske vänligaste lokutionen är att, enligt statssekreterarens anmälan, H. M:t underskrivit 1 ex. men därjämte befallt att de övriga skulle stämplas; och som deras exc:r icke hade något däryvid att erinra (eller: till und. åttlydande härav, i följe härav) skulle prot.utdrag utfärdas om verkställigheten.

lärbrev var angeläget att kunna stödja sitt beslut om stämpelns nyttjande på en uttrycklig befallning eller åtminstone tillåtelse av konungen, ej blott på hans vägran att egenhändigt underskriva, framgår, utom av vad ovan sagts om försöken att få konungens underskrift å listor, jämväl av rådsprotokollets formulering i flera stämpelingsärenden. Första gången stämpeln kom till användning — å avsättningsdomen över Cronhiort (Malmström IV s. 285) — antecknades i rådsprotokollet att konungen, enligt statssekreterarens berättelse, yttrat att han icke kunde underskriva domen utan gärna såge om den under rådets underskrift kunde bliva expedierad, och då statssekreteraren erinrat att sådant icke torde kunna ske i anseende till Rikens ständers gjorda författning, hade konungen i nåder förklarat att stämpeln av K. M:ts namn då kunde nyttjas. Rådets beslut om stämplingen fick därefter den dubbla motiveringen, att H. M:t behagat vägra dess höga underskrift samt själv givit anledning till stämpelns nyttjande. — D. 22 mars 1757 påmintes i rådet det H. M:t ännu icke behagat underskriva instruktionen för kapten-löjtnanten vid livkåren, ehuru därom flera gånger efter befallning blivit erinrat. Scheffer, som genast begav sig till konungen, berättade vid återkomsten att H. M:t förklarat det instruktionen kunde stämpas. — Om expeditionerna rörande valen till Norrköpings riksdag innehåller protokollet d. 21 april 1769 att H. M:t till statssekreteraren yttrat det han »nu mera fann dess nåd. underskrift å berörde expeditioner mindre nödig, sedan det redan kommit så långt att Rikens ständer själva äro församlade och deras egit yttrande i berörde mål kunna avgiva, samt att H. K. M:t för övrigt allt sedan dess höga ankomst hit till Norrköping varit så occuperad av und. uppvaktningar och presentationer m. m., att H. K. M:t icke eller hade tillfälle att nu å berörde expeditioner dess nåd. underskrift meddela. I anseende härtill hade statssekreteraren trott sin und. plikt fordra att i und. hemställa, om icke H. K. M:t i nåder skulle behåga tillåta att desse expeditioner med H. M:ts höga namns stämpel måtte tecknas, vartill H. K. M:t sluteligen förklarat sig lämna dess nåd. bifall. Och som härvid icke något var att i und. påminna, så befalltes att ordres efter vanligheten» & cet.¹

¹ Se ock prot. d. 23 juni 1767, ovan s. 375 noten.

Även om man räknar med att protokollet kanske framställer konungen mindre öbenägen att låta stämpeln nyttjas än han i verkligheten var, kan man dock ej undgå att finna det han själv auktoriserat, stämpelns bruk. När konungen d. 21 dec. 1767 (Malmström VI s. 23) i fråga om några fullmakter och andra expeditioner förklarade att han varken kunde bevilja nåd, underskrift eller samtycka att de tecknades med namnstämpeln — helst sådant icke vore annat än ett bifall, vilket H. M:t i dessa mål icke lämnat — och därvid tillade att han för övrigt icke heller till stämpelns inrättande i nåder samtyckt, så kunde ju tillägget efter orden vara riktigt; men till stämpelns användning om också ej till dess inrättande hade konungen onekligen många gånger samtyckt¹.

Riksdagsskrivelsen upptog som ett villkor för namnstämpelns nyttjande att »rådets en eller tvenne gånger förut gjorde und. föreställning» om konungens egenhändiga underskrift icke efterkommits. När åter föreställning borde göras, därom innefattar rådsprotokollet d. 28 juni 1757 en allmänt hållen bestämmelse. Med anledning av att Scheffer hört åtskilliga sökande beklaga sig över lång väntan på H. K. M:ts underskrift å dem angående expeditioner fick statssekreteraren redogöra för ställningen och berättade, att han nyligen återfått en del som H. M:t ej haft hos sig längre än 3 à 4 dagar, »men en del återstå som d. 17 hujus blivit utsände». Statssekreteraren erinrades då om rådets beslut att när expeditioner legat hos H. M:t i 8 dagar ounderskrevne, böra stats- och revisionssekreterarna giva det rådet tillkänna, som då kommer att göra hos H. M:t und. påminnelse om deras underskrivande och, i fall det ändå ej vinnes, begära dem tillbaka att efter Riksens ständers förordnande stämplas.

Föreställning gjordes ibland av ett eller flera riksråd, ibland genom statssekreteraren; uppvaktning hos konungen av först statssekreteraren och därpå tvenne riksråd (jfr ovan rådsprot. d. 23 mars 1757) lärer hört till undantagen. Att varje föreställning ansågs överflödig då konungen redan vid expeditionens framlämnande till hans underskrift själv gav anvisning å stämpelns bruk är förklarligt, och det vill synas som om även eljest en formlig föreställning ansetts

¹ Kronprinsen var vid tillfället närvarande i rådet, som tog frågan uti ömmaste övervägande, men emot den uttryckliga föreskrift R.St. hrr riksens råd lämnat icke kunde fördrista sig annat än i und. tillstyrka stämpling.

umbärlig (se t. ex. rådsprot. d. 17 mars 1757 om »buste för framledne borgmästaren Plomgren», belöning för auktor till Ärlig Svensk m. m.). Rådet torde mer än en gång resonerat så som beträffande skrapan till kammarkollegium (Malmström VI s. 42), då i anseende till H. M:ts diktamen, »vilket förmodeligen icke lär återkallas», deras excellenser ansågo för betänkligt att besvara H. M:t med någon ytterligare und. föreställning om nåd. underskrift.

Det hände tröligen aldrig, att rådet frångick sitt beslut därför att dess föreställning om underskrift visat sig fruktlös. Intressant är i detta hänseende vad som tilldrog sig i kabinettsärendet om tillsättande av en ledig bataljonspredikantsyssla vid Jönköpings regemente. Översten, som var ingen mindre än Pechlin, hade föreslagit magister Dryselius, men konungen utnämnde magister Klintin (se rådsprot. d. 18 aug. och 1 sept. 1767). Då statssekreteraren d. 27 okt. 1767 anmälte detta i rådet, fann dess pluralitet att D., såsom 10 års äldre präst och även av andra skäl, bort komma i åtanke, föreställde sig att H. M:t av vanlig nåd för dess trogne undersåtare i nåder täcktes taga dessa omständigheter uti öm konsideration och befallde statssekreteraren att härom göra anmälan hos konungen. Statssekreteraren berättade sedermera (d. 17 nov.) att konungen förklarat sig icke kunna ändra den gjorda utnämningen, och vid ytterligare föreställningar, som jämlikt rådets beslut framfördes av två riksråd d. 1 dec., vidhöll konungen sin förklaring. I rådet uttalade sig dagen därpå flertalet för att fullmakt skulle med begagnande av namnstämpeln utfärdas för D. Av annan mening var dock Reuterholm. Han trodde väl att rådet fullkomligen iakttagit sin skyldighet, »men att för övrigt uti ett mål av så liten betydighet tillgripa den obehagliga utvägen att nyttja K. M:ts höga namns stämpel ansåg h. exc. betänkeligt, i synnerhet som h. exc. dess utom för sig ägde ett särskilt skäl vilket hindrade h. exc. att kunna denna gången därtill i und. styrka». Härtill replikerade emellertid Friesendorff att han visserligen »ganska ogärna vidtoge den utvägen att efter de föreskrevne författningar i und. tillstyrka nyttjandet av H. K. M:ts höga namns stämpel, men då frågan nu är att därigenom förvara en bättre förtjänt undersåtes befordringsrätt, så emedan uti de större befordringsstegen sådant tillförene skett och efter h. exc:s tanka uti denne omständigheten icke någon skillnad får eller bör göras undersåtare emellan, utan att allas

rättigheter därvid tillkomme lika säkerhet», kunde han ej undgå att tillstyrka stämpling.

Vid ett tillfälle under stämpelns barndomstid hemställde statssekreteraren huruvida vissa brådskände brev skulle med H. M:ts namn understämplas eller av deras excellenser underskrivas; H. M:t, som funnits sänsliggande, hade sagt sig icke förmå för dess opasslighets skull desamma underskriva. Härpå svarades att de skulle underskrivas av rådet efter regeringsformen, ty namnstämpeln finge efter Rikens ständers författning ej brukas vid andra tillfällen än då H. M:t av särskilte orsaker vägrar dess egenhändiga underskrift (d. 19 april 1757).

Malmström berättar om åtskilliga fall då namnstämpeln kom till användning på grund av sakliga konflikter mellan konungen och rådet. Att fullständiga hans redogörelse härutinnan ligger utom ramen för dessa anteckningar. Blott må ytterligare omnämnas ett par ärenden, av föga riksvårdande natur visserligen, men väl ägnade att belysa i huru hög grad det brast i god vilja till samförstånd hos både konungen och rådet. I dessa ärenden har konungens vägran tydligen, liksom vid striden om överhovpredikantsysslan, berott på motvilja att underskriva expeditioner som »dess egna rättigheter så nära röra» (Hist. Handl. IV s. 232—3).

Enligt ständernas beslut skulle Rosersbergs byggnader och möbler efter mätismanna ordom inlösas från presidenten Bromans stärbhus för prins Karls räkning. Värderingen försiggick; men under förmälan att konungen köpt möblerna av Broman och enligt löfte ägde av stärbhuset utfå deras värde, lät konungen protestera emot att betalning för möblerna skedde till stärbhuset och göra anspråk på att från statskontoret omedelbart till honom avlevererades så mycket som, enligt en uppgjord likvidation, svarade mot hans fordran. Vid ärendets behandling i rådet, d. 3 maj 1757; ville Löwenhielm och Scheffer gå konungens önskan till mötes, men pluraliteten fann — såsom det vill synas på goda grunder — att summan borde deponeras i slottskansliet, där den sedermera efter domarens utslag kunde få lyftas av kreditorerna. Av Tessin motiverades detta slut därmed att det icke vore hujus fori att decidera om kreditorernas förmånsrätt, något som av rådet ej immediate kunde upptagas utan ankomme

på domaren. När nu rådsprotokollet veckodagen därefter skulle justeras, upplästes ett memorial från kammarherren baron Liewen av innehåll att möblerna enligt H. M:ts befallning skulle avföras från Rosersberg, i fall H. M:t ej innan d. 1 juli undfått betalning. Memorialet befanns icke kunna göra någon ändring i den fattade resolutionen. D. 13 juni anmälte därpå statssekreteraren att H. M:t ej behagat underskriva expeditionerna angående Rosersberg, eftersom »det vore ett mål vilkét enskytt rörde H. M:t, som tillhandlat sig de där befintelige meubler. Och befalltes fördenskull att de samma med K. M:ts namns stämpel undertecknas».

D. 17 okt. 1757 anmälte statssekreteraren att åtskilliga expeditioner återkommit från konungen ounderskrivna, däribland K. M:ts brev angående sorgklädespenningar för kavaljererna och införmatorerna hos D.D. K.K. H.H. i ansende till H. M:t Änkedrottningens av Preussen dödsfall. »Som desse expeditioner till äventyrs av annan händelse än med H. M:ts vilja torde kommit att återsändas ounderskrevne, så fick statssekreteraren befallning att dem i dag å nyo till H. M:ts nåd. underskrift i und. anmäla, men i fall H. M:t densamma vägrar, hade statssekreteraren efter erhållit extractum protocollii» att låta stämpla dem. Följande dag berättade statssekreteraren i rådet att han redan besörjt om stämpling. Han hade uppvaktat H. M:t, som yttrat sig att han icke underskrivit »i anseende därtill att desse penningar skulle tagas av liveriemedlen och H. M:t av hr riksrådet och överstemarskalken greve Ekeblad vid annat tillfälle, då H. M:t velat hava liverie för 2:ne porteurer som H. M:t själv underhåller, fått det svar att därtill ej vore någon tillgång. Således kunde H. M:t icke finna vad tillgång nu kunde vara till förenämnde behov, och om någon vore, tillkomme det H. M:t att densamma disponera».

Under beredningen av ett ärende om visitation av eschaloupperna, som gå emellan k. lustslotten och Stockholm, hade överstemarskalken hemställt om icke de kistor och koffertar, som innehålla k. fateburens eller k. familjens enskyлта tvätt och ej gärna kunna eller böra visiteras, må framslippa utan visitation då de äro försedda med forsedel och försegling ifrån hovmarskalken. Rådet beslöt emellertid att endast de linkläder, som höra Deras Majestäter eller k. familjen till, må fritagas från visitation, men att de som höra till hovet eller fateburen skola behörigen visiteras. Konungen vägrade

att underskriva expeditionerna, stämpeln skulle alltså nyttjas (rådsprot. d. 20 mars 1767)¹.

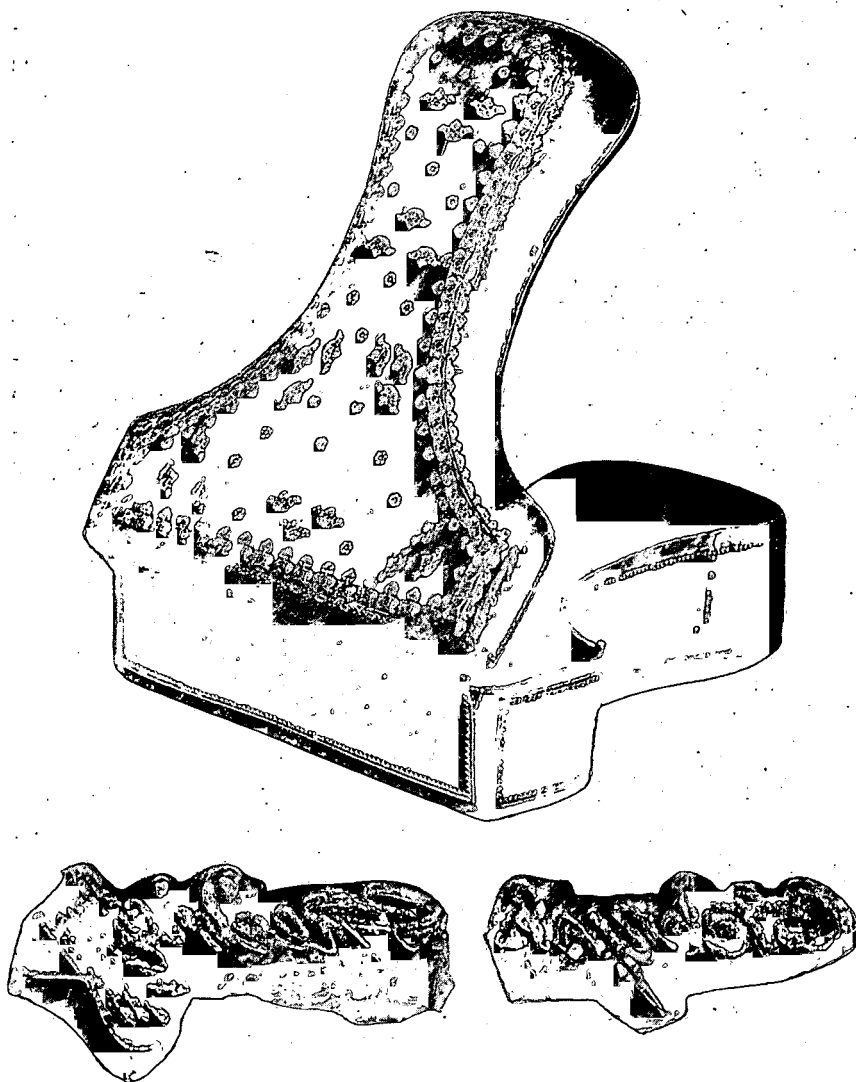
Adolf Fredriks kända vankelmod, varom man redan i det föregående blivit i någon mån erinrad, betygas även därav att han vägrade sin underskrift å beslut, som han dock uttryckligen förklarar sig icke hava något emot. Transportresolutionen för överstelöjtnanten baron Sparré på majorsbeställning vid k. livgardet skulle sålunda stämplas därför att konungen vägrat underskriva. Och likväl hade han förut skriftligen i rådet yttrat sig väl finna att genom tjänstebytet många gamla officerare i regementet bleve prejudicerade, som i samma regemente kommenderat Sparre och för vilka det bleve nog sensibelt att nu stå under hans kommando; »dock som hrr rikens råd styrka till samma byte, så har jag ingen ting däremot» (rådsprot. d. 2 mars 1757 i krigsä. och d. 22 mars i inrikesä.).

* * *

»Sedan H. K. M:t Konungen, genom en av invärtens slag förorsakad hastig död, straxt efter kl. 8 om aftonen i Herranom avsonnat, blev av h. exc. hr riksrådet och kanslipresidenten greve Ekeblad genast föranstaltat om samtelige deras excellensers hrr rikens råds sammankallande, som sig ock nu kl. inemot 10 i rådkammaren inställte» — med undantag av Hermansson, som icke fanns i staden, och Snoilsky som var opasslig. »Deras excellenser, som emottogo med bestörtning och häpenhet en den smärtefullaste tidning om en huld och nådig konungs så oförmodade och hastiga dödsfall, betygade med blödande hjärtan och tårefulla ögon deras kännbaraste sorg och ömma deltagande uti den stora förlust och mistning, det höga k. huset icke allenast utan ock alla rikets trogna inbyggare vid saknaden av en älskad och vördad landsens fader måste röna och erfara».

Citaten äro hämtade ur rådsprotokollet för d. 12 febr. 1771 »om natten». Under förmiddagen hade rådet haft sitt vanliga sam-

¹ Se också rådsprot. d. 1, 9 o. 30 aug. 1768 ang. anticipation av Drottningholms slotts reparationsmedel och ang. medel till linnes uppköpande för hovet (minst 11,108 dlr 4 öre smt erfordrades; riksdagen hade anslagit blott 4,500 dlr).

Konung Adolf Fredriks namnstämpel med fodral.

Handtaget till stämpeln förkommet. Fodralet här förminskat till ungefär $\frac{1}{2}$; rött saffian med guldryck, invändigt svart sammet.

manträde och då bifallit en av statssekreteraren gjord hemställan om stämpling av ett cirkulärbrev, varav konungen underskrivit ett exemplar med befallning att de övriga skulle stämplas. Nu, på natten, sysslade Ekeblad och Bielke med bl. a. att försegla konungens smårum och omhändertogo därvid åtskilliga ännu ounderskrivna expe-

ditioner. Följande dag avlämnade de dem i rådkammaren till vederbörande stats- och revisionssekreterare, men huruvida namnstämpeln borde för dessa expeditioner brukas blev ej bestämt, utan man tog sig betänketid till morgondagen. Av rådsprotokollet för d. 28 mars 1751 inhämtade man då att konung Fredrik I:s namnstämpel nyttjats efter hans död för alla oexpedierade, men dessförinnan avgjorda mål. »Men som med berörde stämpel var den beskaffenhet att den under H. K. M:ts sjuklighet alltid nyttjades och till sådant blivit förfärdigad, varemot författningarne om den nu i fråga varande K. M:ts höga namns stämpel icke medgiva dess nyttjande utom i särskilte utstakade händelser, vilka icke vidare kunna inträffa, så funno deras excellenser bäst och säkrast vara att merbesagde namns stämpel förstöres och göres alldeles obrukbar. Vad nu de för Högstsalig H. K. M:ts dödstimma resolverade måls expedierande beträffar, så funno deras excellenser sådant utan någon inconveniënt kunna ske, då de av deras excellenser underskrivas med efterföljande å varje sådan expedition tecknade ord: Vid Högstsalig Hans Kongl. Maj:ts dödeliga fränfälle och under Hans Kongl. Maj:ts Vår Allernådigste Konungs och Herres frånvaro».

Beslutet om stämpelns förstörande lät rådet gå i verkställighet redan dagen därpå, d. 15 febr. Man skickade efter en smed ifrån k. myntet — han hade ej många steg att gå till slottet, blott från det nuvarande kanslihuset; och av denna smed blev stämpeln i rådsförmaket (nu vasaordenssalen) uti åtskilliga deras excellensers, hovkanslerns och statssekreterarnes närvaro sönderslagen och obrukbar gjord. Styckena lades i fodralet, som omslogs med grått karduspapper och förseglades med riksråden Ekeblads, Hjärnes och Bielkes sigill¹.

»Knappast», säger Malmström, »fanns det väl någon politiskt tänkande man, som icke — med hopp eller fruktan — kände, att ett nytt tidskifte inbrutit med konung Adolf Fredriks död». Knappast fanns det väl heller någon bland vittnena till namnstämpelns förstöring, som icke däri såg det gamla frihetsväldets fall sinnebildligt förbådat.

Ingen torde ha på allvar övertvägt om icke en ny stämpel, efter-

¹ Så enligt rådsprotokollet. Enligt kanslikollegiets prot. d. 15 febr. 1771 var förseglingen verkställd med 4 riksråds sigill.

apande Gustav III:s namnteckning, borde förfärdigas; och dock hade riksdagsskrivelsen om namnstämpeln väl kunnat ge anledning därtill.

Samma dag som namnstämpeln sönderslogs blev aktuarien Strand nedkallad från riksarkivet till kanslikollegiet och fick emottaga stämpeln till förvaring i arkivet. Efter några dagar kom denne nitiske och verkligt originelle man tillbaka till kollegiet och hade då med sig Fredrik I:s namnstämpel, vars försegling befanns vara särdeles bristfällig. Kollegiet anmälte förhållandet hos rådet, och för all säkerhets skull blev även denna stämpel, d. 22 febr., i rådkammaren sönderslagen och ånyo förseglad, varpå den återlämnades till riksarkivet.

D. 18 aug. 1781 hugnades riksarkivet med ett besök av konung Gustav III¹. Under de oroliga decemberdagarna 1768 hade det, trots kraftiga bemödanden, icke lyckats honom och hans fader att ens få taga namnstämpeln i betraktande, långt mindre att få den i handom; och det kan tagas för givet att stämpeln även under Adolf Fredriks återstående regeringstid hölls omsorgsfullt dold för de kungliga familjemedlemmarnas blickar. Då han nu besökte arkivet, lät Gustav till beskådande framtaga båda de kungliga namnstämplarna ur deras gömslen, och de nya omslag, vari stämplarna åter inlades, förseglade han med egen hög hand. Hur gärna ville man icke haft upptecknade de på en gång landsfaderligt värdiga och godlynt skämtsamma anmärkningar, som Gustav säkerligen fällde till omgivningen medan han hanterade relikerna från kungamaktens förnedringstid!

Den försegling, som Gustav III anbragte kring faderns namnstämpel, har sedermera även den blivit bruten, man vet ej när eller varför. Men Fredrik I:s namnstämpel har icke av något mänskligt öga skådats sedan d. 18 aug. 1781.

¹ Någon skildring av detta besök är ej känd. Jfr emellertid vad Rehbinder, *Biographisk ... beskrifning öfver svenska riks-canzlerer & cet.* s. 545—6, berättar om det glada ögonblick, då Gustav III d. 19 febr. 1785 kl. inemot 12 f. m. läcktes uppträda incognito uti den s. k. kansliflygeln av k. slottet, och R:s reflexion om huru lyckligt det folk är, vars konung blandar sin höghet och makt med nåd och förtroende.

EN NY METOD FÖR VAL TILL RIKS- DAGENS ANDRA KAMMARE.

AV

INGENIÖR G. HAGER.

Valmetod och personlighet.

Att det nuvarande valsättet är »personlighetsförkvävande» har nästan blivit ett slagord. Emellertid var det väl knappast systemets förtjänst att de gamla majoritetsvalda riksdagsmännen stodo på en högre nivå än de nuvarande. Till sin natur är det senare valsättet mera ägnat att främja uppkomsten av en övermäktig partiledning, göra valmännen till »valboskap» och de valda till »partislavar» än den proportionella valmetoden.

Att förhållandet blivit det motsatta beror därpå, att majoritetsvalen förrättades i jämförelsevis små valkretsar. Vid kandidatnominering och provval kunde även enskilda valmän — ej såsom nu endast partifunktionärer — infinna sig och göra sin mening gällande. Man eftersträvade därvid att s.s. kandidater erhålla personer, som genom sin allmänna duglighet kunde samla röster även från de mindre politiskt intresserade väljarna; dessa omständigheter torde ha varit orsaken till att det gamla valsättet var personlighetsbefrämjande.

Vallistorna äro numera resultatet av kompromisser mellan ortsombud från de lokala partiorganisationerna. Vid dessa kompromisser har partiledningen stort inflytande och rena partiintressen dominera. Visserligen har den enskilda valmannen rätt att ändra listan, men erfarenheten har visat att därmed föga vinnes och därför brukar vanl. den officiella listan segra. Valsystemet är även i hög grad ägnat att försvåra riksdagens nyrekrytering. Gamla riks-

dagsmän få de främsta platserna å valsedeln, under det att yngre och dugligare kandidater erhålla en ofördelaktigare placering.

En ny valmetod.

För att borteliminera det nuvarande valsättets olägenheter men på samma gång bibehålla det proportionella systemets rättvisa, har flera förslag framlagts och här skall redogöras för ytterligare ett.

Systemets grunddrag.

- 1) Landet indelas i enmans valkretsar som förr. Valkretsarna i ett län bilda ett valområde.
- 2) I varje valkrets uppställa de olika partierna sina kandidater, vilka äro olika för olika valkretsar. Val ske med sedlar, som utom namn å en eller flera kandidater, äro försedda med partibeteckningar. Varje parti har samma beteckning i valområdets samtliga kretsar.
- 3) Röstsammanräkningen för varje valkrets sker av lämplig myndighet, som däröver upprättar protokoll, vilka översändas till länsstyrelsen.
- 4) Med ledning av nämnda protokoll fördelar länsstyrelsen mandaten proportionellt emellan de skilda partierna, fördelar partiernas erövrade mandater proportionellt å de olika kretsarna och utser riksdagsmännen.

För tydlighets skull skall här nedan ges ett exempel å ett fingerat val:

Protokoll fört vid röstsammanräkningen i I kretsen av X valområde.

Partibeteckning	Höger- män	Bondeför- bundare	Liberaler	Socialde- mokrater	Kommu- nister
Namn å kandidater, ordnade efter röstetal eller rangordning (se anm. 2)	A 1,460 r. B 530 » C 46 »	D 656 r. E 336 »	F 965 r. G 118 »	H 3,521 r. I 80 »	K 250 r. L 83 »
Röstsumma för varje parti	2,036 r.	992 r.	1,083 r.	3,601 r.	333 r.

Protokoll fört vid röstsammanräkningen i II valkretsen av X valområde.

Partibeteckning	Höger- män	Bondeför- bundare	Liberaler	Socialde- mokrater	Kommu- nister
Namn å kandidater m. m.	M } 3,050 r. N } O } 46 »	P 1,248 r. Q 12 »	R 1,598 r. S 93 »	T 1,306 r. W 1,218 »	X 533 r.
Röstsumma för varje parti	3,128 r.	1,260 r.	1,691 r.	1,612 r.	533 r.

Anm. 1. I de flesta fall skulle det vara tillräckligt med endast ett namn å valsedeln, då det ytterst sällan torde inträffa att ett parti får mera än ett mandat i en och samma valkrets. Emellertid är detta tänkbart och för eventualiteten bör man ha rätt att å valsedeln uppföra flera namn. Ex. i ett valområde med 10 valkretsar å 10,000 röstberättigade erhåller ett parti i en krets 7,500 röster; partiets sammanlagda röstantal i hela valområdet antages vara 8,000, vore vidare totalröstsumman för hela området endast 35,000, så skulle ifrågakvarande parti erhålla minst 2 mandat och bli representerat av 2 personer från en och samma krets.

Anm. 2. Förekommer flera namn å valsedeln ordnas dessa enl. rangordningsregeln. I krets II hava en del högermän röstat på M och N som första och andra namn; en del socialdem. hava röstat på T och W en del endast på T och några endast på W.

Med ledning av dessa och andra protokoll har länsstyrelsen uppsatt följande fördelningsprotokoll:

Fördelningsprotokoll från X-läns valområde.

Partibeteckning.	Höger- män	Bondeför- bundare	Liberaler	Socialde- mokrater	Kommu- nister
Valkretsar och röst- summa för varje parti, ordnade efter fallande röstantal	II 3,128 r. IV 3,109 » III 3,071 » VIII 2,816 » IX 2,200 » VI 2,087 » V 2,057 » I 2,036 » X 1,820 » VII 1,451 »	VIII 1,760 r. VII 1,633 » II 1,260 » III 1,195 » X 1,170 » I 992 » IV 819 » IX 615 » VI 605 » V 548 »	VI 2,103 r. II 1,691 » X 1,532 » V 1,244 » III 1,120 » I 1,083 » IX 1,061 » VII 1,046 » VIII 962 » IV 861 »	VII 4,543 r. I 3,601 » VI 2,843 » V 2,782 » VIII 2,231 » X 2,138 » IX 2,116 » III 1,908 » II 1,612 » IV 1,567 »	II 533 r. IV 434 » I 333 » III 301 » V 165 » VI 142 » X 137 » IX 77 » VII 66 » —
Summa röster	23,775	10,577	12,703	25,341	2,188

Proportionell mandatfördelning mellan partierna:

»Högermän»	erhålla 3 mandat nämligen: 2:dra, 5:te och 8:de;
»Bondeförbundare»	» 1 » » 6:te;
»Liberaler»	» 2 » » 3:dje och 9:de;
»Socialdemokrater»	» 4 » » 1:sta, 4:de, 7:de och 10:de;
Summa 10 mandat.	

Proportionell mandatfördelning å valkretsarna:

För patriet »Högermän:»
 Valkrets nr: H IV III VIII IX VI V I X VII;
 Röstsiffra: 3,128 3,109 3,070 2,816 2,200 2,087 2,057 2,036 1,820, 1451;
 Division med 2: 1,564 1,554^{1/2} 1,535.

På samma sätt sker fördelningen för de övriga partierna och blir resultatet.
 »Högermän» erh. 1 mandat i vardera krets II, IV och III = 3 mandat;
 »Bondeförb.» » 1 » » » » VIII = 1 »
 »Liberaler» » 1 » » » » VI och II = 2 »
 »Socialdemokr.» » 1 » » » » VII, I, VI och V = 4 »
 Summa 10 mandat.

Tillsättande av riksdagsmän:

Socialdemokraternas mandat i valkrets I erhåller H, emedan han av partiets kandidater i denna krets erhållit de flesta rösterna; av samma anledning erhåller R det liberala mandatet i II valkretsen. Högerens mandat i sistnämnda krets tilldelas M, emedan han enl. rangordningsregeln erh. partiets första plats å valkretsprotokollet.

Systemets fördelar.

Varje väljare röstar på den han anser bäst representera hans åskådning och är därvid ej bunden att rösta på någon av partiledningens framförda kandidater. Kandidatnomineringen är lagd i valmännens händer, och då val ske i små kretsar, så torde majoritetsvalsättets förutnämnda fördelar ernås.

Eventuellt röstöverskott eller underskott användes för att invälja någon annan av partiets kandidater, som uppställts av valmän i någon annan krets, som dessa känna såsom en dugande person och lämpl. representant. Enl. nuvarande metod kan det förekomma att röstöverskottet anv. för insättandet av någon mindre

lämplig person. Det är i synnerhet denna omständighet, som gjort den nuvarande valmetoden osympatisk. »Jag röstar på Andersson och hjälper fram Pettersson» har prof. Wallengren formulerat sitt missnöje. Att vederbörande varit missbelåten med den senares inval har nog berott därpå, att Pettersson antingen varit en nolla eller »black horse», som har slumpen eller en kompromiss att tacka för sitt inval; är däremot den senare lika duglig som A, är missnöjet obefogat. Om alla väljare, var och en i sin krets röstar på den, som de efter samvetsgrann prövning funnit vara lämpligast, så torde alla kandidaterna vara ungefär likvärdiga.

Även gent emot det från en del håll lancerade personproportionella »single transferable vote»-systemet torde vår metod ha en del företräden. Enligt nämnda metod komponerar varje väljare själv sin röstsedel. Erhåller icke första namnet placering, så bortkoncentreras det och rösten tillfaller andra namnet o. s. v. Emellertid kan det ju tänkas att vid val ett mindre parti i stor utsträckning använder sig av sin partistyrelse rekommenderade lista, under det att ett större partis anhängare själva komponera sina valsedlar. Skulle det därvid inträffa att samtliga dess valmän använt sedlar med olika namn, så att varje namn endast förekomme på en sedel, så skulle ingen av detta partis kandidater erhålla mer än en röst och partiet skulle antagligen ej bli representerat¹. Det är tydligt att det i detta fall inte är någon personlighetens seger utan partidisciplinens. Även vid användandet av »the single transferable vote» metoden, torde det vara nödvändigt att antingen använda sig av resp. partiorganisationers listor eller vid självkomponering dock endast uppsätta kandidater, som av vederbörande blivit anbefallda. Då de flesta väljare knappast känna någon mer än ortskandidaten, så komme denna i så fall att erhålla första platsen och de övriga torde placeras antingen efter växande avstånd eller dylikt. Det är självklart att under dylika omständigheter kommer slumpen att spela en stor oim ej avgörande roll, varför den här beskrivna metoden torde vara bättre.

Även efter införandet av personvalmetod komme partiväsendet att florerat och val komme även då att ske efter partipolitiska lin-

¹ När de kandidater, som erhållit tillräcklig valkvot, blivit valda, så tilldelas eventuellt återstående mandat till dem, som därnäst ha erhållit de största röstetalen.

jer. Det är tydligt att industriarbetare komme att rösta på socialdemokrater och då varje riksdagsman endast har en röst i riksdagen, så komme dessa väljare att antingen rösta med partilistan eller komponera sina valsedlar så, att största möjliga antal mandat erhöles. Motpartierna komme naturligtvis att handla alldeles analogt, därför torde den personproportionella valmetoden knappast infria sina anhängares högt spända förhoppningar. Vid val i mindre kretsar, ex. stadsfullmäktigeval, då varje röstande har möjlighet att bilda ett eget omdöme om de uppsatta kandidaternas duglighet, torde den vara synnerligen lämplig.

1500- OCH 1600-TALENS SVENSKA TULLPOLITIK.

EN ÖVERSIKT

AV

FIL. MAG. CARL DANIELSSON.

Det torde överallt vara regel, att den äldre tullpolitiken helt domineras av fiskaliska synpunkter. Endast småningom tränga handelspolitiska syftemål fram i förgrunden, och någon konsekvens i grundsatsernas tillämpning får man ej vänta sig. Vad som ett år antagits, förkastas ett annat för att ett tredje, eventuellt i modifierad form, åter godtagas. Därjämte inskränkte de fribrev, som i stor utsträckning plägade beviljas korporationer och enskilda, i hög grad förordningarnas giltighet, ja, under Gustav Vasas tid skall endast hälften eller tredjedelen av införselvarorna ha förtullats enligt förordningarna¹.

Medan i vår tid de tullpolitiska frågorna i stort sett inrymmas under motsättningen protektionism-frihandel, är det i äldre tider andra syftemål, som tullpolitiken först och i främsta rummet strävar efter, syftemål, som numera som regel äro den främmande. Se vi på förhållandena i vårt land i äldre tider, är detta i själva verket helt naturligt. Ännu på 1500-, ja t. o. m. på 1600-talet, kunde Sverige ekonomiskt sett närmast jämföras med ett kolonialland, vars naturliga rikedomar driftiga utländska köpmän, ofta tillika sjöfartsidkare, samtidigt profiterande av invånarnes ringa ekonomiska förstånd, förstodo att exploatera. Såsom ett av sina viktigaste ärenden måste

¹ H. F o r s s e l l: Sveriges inre historia från Gustaf I, Sthlm 1875, II: 1, s. 4.

regeringarna, i vars händer tullagstiftningen som regel ansågs ligga¹, betrakta frågan, på vad sätt man skulle kunna råda bot på ett dylikt förhållande. Det kan sägas, att man härvid i stort sett framgick på trenne olika linjer. Tidigast framträdde den avsikten att gynna den *svenska handeln* genom att bevilja de inhemska köpmännen förmåner i tullen framför de utländska. Från början av 1600-talet förknippas därmed en annan strävan, som med tiden kommer att avlösa den förre, den att gynna den *svenska sjöfarten*. Sist göra sig *industriprotektionistiska* motiv gällande i tullpolitiken. I diskussionerna komma de till uttryck mot slutet av Gustav II Adolfs regering, sin praktiska tillämpning få de först senare.

Differentiering i tullen till förmån för inhemska köpmän.

Svenska borgare åtnjöto i varje fall i slutet av 1400-talet i tullhänseende en förmånsställning framför utlänningar². Att döma av

¹ Jmf. E. Hildebrand: Sv. statsförf. hist. utveckl., Sthlm 1896, s. 253. Dock åberopas understundom ständernas medverkan, såväl under Gustav Vasa som under Karl IX, vilket dock ej hindrar den sistnämnde, att när han finner den med ständerna överenskomna avgiften för låg, utan vidare höja den. (K. förordn. om växeln ¹⁰/₁₂ 1605, Stiernman, I, s. 502.) Belysande äro orden i kom.-koll. betänk. över adelns besvär år 1664. »Altså ähr oss intet annat kunnigt än at Store Siötullen är Kongl. Maj:ts egit Regale then ther dess immediat disposition, till förhögh- och förminskning, som tiderne det dictera, och Kongl. Maj:ts nådigst pröfwar, fäderneslandet medh Commercier- och Manufacturerne kunna widh hwarie tidh tåla och fordra, underkastat». Jmf. även Rydin: Svenska riksdagen, Sthlm 1878, II: 1, s. 90 och 131.

² Att så även tidigare, åtminstone till sina tider, varit fallet är väl ganska antagligt, men frågan skall ej upptagas till skärskådande i föreliggande undersökning, som icke eller endast i förbigående behandlar medeltida förhållanden. — Påpekas må dock att Birger Jarl genom handelstraktaten av 1250 eller 1251 — den första bevarade — befriade lybeckarna från erläggande av tull för till Sverige importerade varor under förutsättning av reciprocitet (H. Hildebrand: Sveriges medeltid, I: 2, Sthlm 1894, s. 619). Om man ej vill förutsätta, att svenska köpmän därigenom skulle bli ogynnsammare ställda i sitt eget land än vissa utlänningar — vilket visserligen ej i och för sig behöver vara uteslutet — måste den förmodan ligga nära till hands, att svenska köpmän vid denna tid annars intogo en gynnsammare ställning i tullhänseende än utlänningarna. Även må anmärkas, att flera privilegiebrev under 1400-talet för Stockholm meddela befrielse från tullen för Stockholms borgare, ofta under uttrycklig förutsättning att »the skule ej under sigh hanttere nokit fremmethe mæntz gotz uden theris rætte eghit» (²⁰/₁₀ 1444) eller, som det heter i riksrådets privilegiebrev d. ¹²/₃ 1457, att »vi . . . aflysom oc afleggiom nu oc epter thenna dagh all toll meth

klagomål från de vendiska städerna år 1481 hade kort dessförinnan tullen höjts för utländska köpmän i Sverige. Orsaken misstänker man vara, att svenskarne ämnade söka tränga dem ut från marknaden¹.

Huru förhållandena härvidlag gestaltat sig under medeltidens sista decennier och Gustav Vasas första regeringsår synes ej vara fullt klart². Att en differentiering i tullen till förmån för inhemska köpmän förefanns omkring 1530, är emellertid tydligt. Det synes vara tillåtligt att redan av den omständigheten, att i 1536 års tulltaxa, den äldsta av Stiernman tryckta³, endast främmande köpmän finnas omnämnda, draga den slutsatsen, att en dylik differentiering därmed varit avsedd. Antagandet styrkes av ett privilegium av 1529⁴, som visserligen endast gäller Stockholm, vari förklaras »at besittne borgare skole vara tullfrie, dock så at the icke förswara frëmandé gods, elles miste sama friihett».

Men av vissa ordalag förefaller även, som om differentieringen, vilken tillsvidare endast gällde importtullen⁵, återupplivats just omkring år 1530 och att under åren dessförinnan -- tidrymden torde

alla *besittenda giffa borgare* i Stocholm boa, svo at the blifve tollfrie *badhe ut oc in i riket*, togh svo at ingen dyrives til at, forhegna, forsvara heller fria andra fræmenda oc utlenska manna oc gesta gotz fore sith egith». Jmf. även priv.-brev ^{1/6} 1436, ^{30/1} 1448 och ^{23/6} 1458. Stockholms stads privilegiebrev 1423—1700. Sthlm, tr. Ups. 1900—1913. Kurs. av förf.

¹ »Vnse' borgere, de in deme ryke to Sweden vorkeren, zin to meeren tiden in gemerkliken tale vor vns irschenen sik etliken bedranginge, nemlik des Tollens vnde anderer beswaringe vnde beschattinge... merkligen beklagende, wente dar se van hundred teyne plegen togcuende, moten se nu sosteyne betalen, vnde so mit wmbillicheiden belastet vnde groffliken beswaret werden, dare vth wij vormerken, de van Stockesholme, vnde insetene des rijkes, den Copman vorsateliken persen, vordringen vnde de kopenschup alleyne hebben willen.» Brev, dat Lübeck d. 30 mars 1481, vari de vendiska städerna uppmana Danzig till gemensam protest med dem. Styffe: Bidrag till Skandinavians historia, IV, Sthlm 1875, s. 75. H. Hildebrand, a. a., s. 631.

² H. Hildebrand, a. a., s. 621.

³ ^{30/5} 1536 k. brev därom till fogdarna och tullskrivarna. Stiernman: Samling utaf Kongl. Bref, Stadgar och Förordningar angående Sveriges Rikes Commerce, Politie och Oeconomie...; (i det följande citerad Stiernman) I, Sthlm 1747, s. 33 f. samt Gustav I:s registratur, del XI, s. 123. I breven omtalás endast importtull.

⁴ ^{30/5} 1529, Gustav I:s reg., VI, s. 242 samt Stockholms stads privilegiebrev 1423—1700, sid. 45, mom. 31.

⁵ Jmf dock ovan s. 3, not 1.

våra svår att fastställa — varit avskaffad åtminstone i praktiken. Därpå tyda klagomålen från lybeckarna och svaret därpå från konung Gustav år 1533: tullen hade pålagts efter upprepade påstötningar från köpstäderna om »att tullen måtte komma upp igen» etc.¹ En differentiering skall även förekomma i de äldsta bevarade tullspecialerna, de av 1534 och 1543², med trenne kategorier: I) tullfria voro »svenska borgare med hus», II) gifta köpsvenner m. fl. skulle betala halv tull, medan III) ogifta köpsvenner och utländska köpmän måste betala tullen i dess helhet. Denna skillnad torde i så fall ifrån dessa gått direkt över till 1552 års visserligen något dunkla tullordning³.

Hela 1500-talet var emellertid tydligen denna de inhemska köpmännens förmånsställning inskränkt till *importtullen*. Exporttullar förefalla för övrigt ha införts i vårt land först 1560 (1559)⁴ och drabba då alla lika. Tydligt markerad är denna skillnad emellan import- och exporttullen i 1581 års tullförordning⁵. Samtidigt får,

¹ 13/6 1533, Gustav I:s reg., VIII, s. 280. De i propositionen till riksdagen i Västerås 1527 förekommande orden »Tullen är borta» (Gustav I:s reg., IV, s. 213) behöva väl endast betyda, att den roll, tullen då spelade bland statsinkomsterna, var av underordnad art.

Vid valriksdagen i Strängnäs 1523 beviljades som bekant Lübeck och dess medkontrahenter tullfrihet. Redan så tidigt som 1526 hade emellertid Gustav Vasa börjat utkräva tull av danzigborna; det vill dock synas, som om framställda klagomål medfört dessa nya tullpålagors avskaffande. Och 1528 börjar Gustav Vasa på underhandlingarnas väg söka utverka en inskränkning i hansestädernas, även Lübecks, tullfrihet i Sverige. I juli 1533 skred han till tullfrihetens upphävande. Se härom Gottfrid Carlsson: Wulf Gyler, (Svensk) H. T., 1922, s. 293 f., 1923, s. 55 f., 1924, s. 145 ff.

² Enligt Forssell: Merkantilism, s. 139 (i Studier och kritiker I, Sthlm 1875). Jmf. även Dillner: Studier rörande Finlands handel 1570—1622, I, H-fors 1897, s. 56 ff.

³ »Ordinantz om Tull och Accis» 16/3 1552, Stiernman I, s. 126 ff. mom. 12—14: p. 12. »Skole the som Kiöpshandell bruke och ogifte äre, och egne Huus uthi Wåre Städer hafwe, och them icke sielfwe besittie, af theras Godz heel Tull giöre», p. 13 »Hwilke Wåre Undersåther eller Borgere uthi Städerna i annar Mandz huus boo, och icke i theres egne Huus sittie, skole af theras godz (effter som ålder brukeligitt warit hafwer) gifwe half Tull», p. 14 »Hwilke som egne Huus uthi Städerna opå Stadzens eller någon annars grund eller tomt hafwe, göre aff theres godz half Tull». Se även Gustav I:s reg., XXIII, s. 133 f.

⁴ Flera brev till fogdarna därom våren 1560 tryckta i Gustav I:s reg. och ett hos Stiernman I, s. 171. Enligt detta skall överenskommelse om taxan träffats 1559.

⁵ Stiernman I, s. 316. 1/6 1581.

särskilt i 1583 och den lindrigare 1584 års tullordningar, differentieringen i importtullen ännu klarare uttryck¹.

Den synes emellertid genom 1591 års förordning ha upphävts, ty någon skillnad gjordes ej emellan inhemska och utländska köpmän i den växel, som nu skulle ersätta importtullen, detta i trots av att en dylik skillnad iakttagits i den förordning om växel, som ingick i 1577 års tullordning. I den strax därefter publicerade tulltaxan »aff alle wahrer, som aff Rijket uthskippes och uthføres», fanns alltjämt ingen skillnad mellan dem².

Här må kanske även några ord sägas om *accisen*. Med *accis* menas som bekant vanligen en konsumtionsbeskattning, och sådan synes även 1500- och 1600-talens svenska *accis* till sitt ursprung vara. Den 7 maj 1557 påbjöd Gustav Vasa i ett öppet brev angående förbättrandet av Stockholms stads inkomster bl. a., att *accis* skulle utgivas med ett visst belopp av allehanda drycker, »som säljes för penningar»³. En mera allmän förordning utfärdades 1572 av Johan III. Enligt denna skulle *accis* erläggas av allt vin samt av mjöd och »Kjördranck», vare sig det var »blandat» ut- eller inrikes, liksom av svenskt såväl som tyskt öl, som försålles⁴.

Snart övergår emellertid *accisen* till att i främsta rummet bli en importtull på främmande drycker. Övergången synes ha skett genom förordningarna av 1581, 1589 och 1591, enligt vilka *accisen* skulle er-

¹ 7/11 1584, Stiernman I, s. 330.

² 27/2 och 1/4 1591, Stiernman I, s. 364 och 369 f. samt 12/1 1577 om växeln, mom. 6. Stiernman I, s. 276. Skillnaden var här inskränkt till emellan inländska och utländska köpmän, av vilka de senare, även om de annars voro tullfria, betalade dubbelt. Beträffande växeln se nedan.

³ 7/5 1557. Gustav I:s reg., XXVII, s. 87 samt Stockholms stads privilegiebrev 1423—1700, s. 50.

Jmf. även några senare privilegiebrev för Stockholm: 28/4 1562 och 10/3 1570. Stockholms stads privilegiebrev, s. 55, 67 och 75. Den härigenom fastställda *accisen* var en kommunal beskattning, pålagd för vissa angivna ändamål. Den förefaller emellertid ha blivit använd även för andra (se ovan angivna brev av 28/4 1562) och det är kanske osäkert om dessa voro statliga eller kommunala. Huruvida denna *accis* i Sverige kan vara av ännu äldre datum, är en fråga, som förf. ej är i tillfälle att besvara. Se även Dillner: a. a., s. 118 f.

⁴ 23/8 (20/8) 1572; jmf. 9/5 1575 och 12/1 1577, Stiernman I, s. 223 f., 243 f. och 281 f. Vid denna tid synes *accisen* ha bestämt övergått från att vara en kommunalskatt till att bli en skatt till staten (»göre Oss och Rijket en tilbörilig *accis* theraf»).

läggas för de främmande dryckerna *vid dess införsel*. Samtidigt borttages svenskt öl ur accislistan¹.

Vad som här synes särskilt böra påpekas är, att någon skillnad vid accisens erläggande aldrig, vare sig nu eller senare, synes förekomma mellan inhemska och utländska köpmän. I övrigt saknar accisen betydelse för föreliggande undersökning och skall framdeles lämnas åsido.

Hade 1591 års förordning snarast inneburit en återgång, så tog man med 1600 års tullförordning ett stort steg fram på differentialpolitikens väg, detta i trots av att man återopade 1591 års tullförordning såsom grundläggande för densamma². Här inpassas liksom i förbigående, den 1591 avskaffade importtullen — »intullen», dock endast beträffande utlänningarne. De inhemska köpmännen voro däremot alltjämt befriade därifrån. Vad som synes innebära den verkliga och förnämsta *nyheten* i 1600 års tullförordning, är emellertid, att *differentieringspolitiken* med densamma *utsträcktes till exporttullen* i motsats till vad tidigare varit fallet. »Alle Inwonere och the, som eigen hus och ägendom haffue i Städerne», undsluppo med erläggande av hälften emot utlänningarne³.

¹ Ännu i förordningen av d. $\frac{7}{5}$ 1580 (Stiernman I, s. 291) är det tydligen endast fråga om en konsumtionsbeskattning, vilande å försäljningen av såväl inhemska som utländska drycker. Däremot säger sig (den hos Stiernman I, s. 312 tryckta) förordningen av d. $\frac{20}{5}$ 1581 endast ha avseende på främmande drycker, som införas. Nu förekommer visserligen i denna förordning upptaget även *svenskt öl*. Detta är dock säkerligen tryckfel, en möjlighet som redan Dillner påpekat (a. a., s. 125). Redan den titel, förordningen bär, kommer en dylik förmodan att ligga nära till hands, och en hög grad av säkerhet vinner den, när man gör en jämförelse med 1589 och 1591 års förordningar. Visserligen upptaga dessa något fler ölsorter, men ungefär samma plats, som i 1581 års förordning synes upptagas av *svenskt öl*, upptages där av *sundskt öl*. Och slutligen har — vilket betyder ännu mer — ett i riksregistraturet förefintligt något vidlyftigare brev av i övrigt samma innehåll, daterat d. 27 maj 1581, tydligt angivet *sundskt öl*. (Förordningen av d. $\frac{20}{5}$ har det däremot ej lyckats mig att återfinna.)

Jmf. i övrigt Stiernman I, s. 312, s. 357 f. och s. 373 f. samt Dillner, a. a., s. 118 ff.

Därjämte synes dock *konsumtionsaccis* också å inhemska drycker ha förefunnits. Se t. ex. Sigismunds privilegiebrev för Stockholm $\frac{13}{7}$ 1553. Stockholms stads privilegiebrev 1423—1700, s. 121.

² $\frac{6}{1}$ 1600, Stiernman I, s. 452 f. Den upprepades nästan fullständigt i tullordningen $\frac{22}{4}$ 1600.

³ Jmf. dock förordningen om växeln 1577. Nämnas må även, att danskarne

Klagomål uteblevo ej från de främmande köpmännen över den ogynnsamma ställning, vari de sålunda försattes. Resultatet blev, att *intullen 1604 avskaffades för alla*, medan *exporttullen bibehölls jämte differentieringen däri*. Därmed voro egendomligt nog förhållandena i viss mån omkastade emot vad de varit ett halvt århundrade tidigare — vid en tullpolitik, vars tendens och syfte alltjämt var densamma: *då* ägde differentieringen rum uti importtullen, *nu* uti exporttullen. Denna sista förordning upprepades i huvudsak följande år, med motivering »uppå det hijt till Riket ifrå fremmande Landh deste mere tillföring skee må»¹.

Emellertid var tullen (såväl import- som exporttull) ånyo på väg att helt eller delvis utbytas mot växeln. Även här voro bestämmelserna vacklande. 1605 och 1606 års tidigare förordning känner ej till någon skillnad i tullen mellan svenska och främmande köpmän, men väl 1606 års senare. Enligt denna undsluppo svenska undersåtar med halva växeln, en lindring, som dock synes ha varit inskränkt till utskeppningen av koppar och järn². Samma förmån tillkom i dessa

och de »sundiske» skulle vara fria från direkt erläggande av tull, medan de, som *handlade* med dem, vare sig inhemska eller främmande köpmän, skulle erlägga halv tull, såväl vid import som export. Danskarnas gynnsammare ställning hade säkerligen gammal hävd för sig; därjämte hade tullförhållandena de nordiska rikena emellan reglerats på mötet i Flaksjöbäck aug. 1591, varvid rätten till ömsesidig tullfrihet stadfästas för egna varor, vilket begrepp även torde innefattat medförda handelsvaror, till vilka man var rätt ägare. Den tull, som emellertid enligt senare bestämmelser skulle erläggas av svenskarna vid köp från och försäljning till danskar och de med dem i detta avseende likställda, väckte emellertid gensagor från deras sida. Ehuru den, som från svenskt håll påpekades, ej skulle erläggas av de danske, vore den »ratione effectus» dem pålagd. Denna fråga föranledde upprepade gränsmöten utan att bli bilagd och blev slutligen en av orsakerna till kriget 1611. Se vidare nedan.

Sveriges historia till våra dagar. V. Sthlm 1921 (av E. Hildebrand, rev. av Sven Tunberg), s. 347. P. A. Hammarström: Om tullförhållandena mellan de skandinaviska rikena från äldsta tider till freden i Brömsebro 1645, Lunds Univ. Årsskr., Tom. XII, Lund 1875, s. (5) 6 f. Sveriges traktater med främmande makter, V: 1, Sthlm 1903, s. 65 f., s. 113 f., s. 121 f., s. 128, s. 141 f., s. 150 f.

¹ ⁴/₁₂ 1604, Stiernman I, s. 488. ⁵/₆ 1605, Stiernman I, s. 497 f.

² ¹⁰/₁₂ 1605, ¹⁷/₁₀ och ⁸/₁₁ 1606, Stiernman I, s. 501 f., 509 f., 511 f. »Hwad Koppar och Järn belangar, wele Wij icke tilstadt hafwe uthur Wärt Konunge-Rijke at uthføres, förr än Wäxsellen både med Guld och Sölfwer är lefwererat in opå Myntet, efter underskrefne Ordningz innehåldh. Men Inwånerne uthi Rijket skole med en half Wäxell af Koppar och Järn ware förskonte. Alle

fall dock även utlänningar vid handel med kronan. I övrigt synes dessa år något differentialsystem ej ha tillämpats, och varken när den gamla växelordningen 1611 upphävdes eller i 1612 års nya tulltaxa spåras några bestämmelser därom¹.

Det förefaller alltså, som om åren 1605 till 1612 något differentialsystem till de inhemska borgarnes favör icke eller i endast ringa grad tillämpats. Följande år togs emellertid politiken upp på nytt². Liksom i 1600 års tullförordning gjordes endast skillnad mellan tvenne kategorier, främmande, »som icke är sittande Borgare», och »boendes Borgare». De förra skulle betala dubbel tull emot de senare. Realiter blevo de främmande dock ej fullt så ogynnsamt ställda beträffande exporttullen. Enligt samma förordning skulle nämligen för vissa varor, däribland flertalet av våra förnämsta exportvaror, en del av tullen erläggas redan i uppstäderna och bergslagen³. I uppstäder och bergslag fingo, i varje fall officiellt, inga främmande idka handel, och den tull, som här erlades, torde alltså som regel ha kommit att betunga alla lika.

De därpå följande tullförordningarna av 1614 och 1615, av vilka den senare synes förblivit gällande intill mitten av 1630-talet, i viss mån ända till utfärdandet av 1645 års tulltaxa, medförde ej några principiella nyheter. Enligt den förstnämnda undsluppo utlänningarne med att betala en halv gång till så mycket i intullen som de inhemska, enligt den andra måste de på nytt betala dubbla taxan. Härifrån voro dock danskarne undantagna⁴. Däremot blevo alla på nytt likställda vid exporttullens utgörande, ehuru denna likställighet åvägabragtes på ett något egendömligt sätt. Någon exporttull fick ej utkrävas av utlänningarne, men detta betydde ej, att den ej skulle

andre Wahrer hwad namn the häst hafwe kunne, måge the frijt uthskippa uthan Toll och beswär, när the Wäxsellen efter thenne Ordning uthlagdt hafwe». (8/11 1606.)

¹ 13/4 1607, med taxa 8/5 1607, 8/3 1611, 21/5 1612, Stiernman I, s. 531 f., 557 f., 568 f.

² 17/4 1613, Stiernman I, s. 576.

³ Samma antal svenska dalrar erlades härvid i uppstäderna som »främmande» riksdaler »vid sjösidan».

⁴ Härom hade överenskommelse träffats vid freden i Knäred d. 20 jan. 1613. Sveriges traktater med främmande makter 5:1, s. 215. »Alle våre undersåter och invånere i Suerige och des underliggiende provincier, skall ware friitt och oförbuditt att handle och köpslaga i Danmarch och Norgis riiker... I liike motto skole alle Dansche och Norsche undersåther och des underliggiendes provincier

erläggas för de varor, som utlänningarne utskeppade. Den skulle istället utgöras av sjöstädernas borgare, genom vars händer alltså även denna export måste gå.

Häri genom kringgicks även Knäredsfredens klausul om frihet för danskarne från all tull. Det förefaller därför knappast obefogat att sätta även tullförordningarnas formulering av de allmänna stadgandena angående exporttullen i visst samband med Knäredsfredens bestämmelser ¹.

Det gamla differentialtullsystemet ingick slutligen i de tullförordningar, som tillkommo under förmyndarregeringen för drottning Kristina. Men då var det redan förknippat med det differentierings-system till förmån för *den svenska sjöfartsnäringen*, som inom kort helt skulle avlösa detsamma ².

wara friit och oförbuditt at handle och köpslage uthi vårt riike Swerige och des underliggiende provincier, så att ingen toll eller beswäring skall läggias på deras personer eller godtz, som de anten köpe eller sällie, i någon motto, som nu eller i framtiden kunde optänchies eller påfinnes.» Jfr. ovan s. 6, not 3.

¹ 1614 ¹⁴/₂, mom. 2, Stiernman I, s. 604. »På thet Handelen, så widt utskepningen widhkommer, må för Främmandom frij och obeswärat wara, therföre skal här effter ingen Främmande gifwa någon Tull aff thet Godz som uthföres, uthan Siöstädernes Borgare eller andre Rijkens Inbyggjare, them som förlofwat är at Uthskeppa, skola swara til Tullen och måge the sedan anten sielfwe uthskieppa eller sällia Godzet androm, Wår och Cronans Tull oförkränckt.» Kurs. av förf. Senare framfördes också besvär häröver av danskarne, vilka emellertid förmåddes att definitivt avstå från alla dylika yrkanden genom fördraget i Ulvsbäck och Knäred ²⁰/₆ 1624. H a m m a r s t r ö m, a. a., s. 8 f. samt Sveriges traktater med främmande makter, V: 1, s. 323 f. Till stadgandet fogades i förordningen 1615 ³/₂ orden »dock således, at hwar en Borgare eller Inbyggjare sielf wil utskeppa sitt Godz, skal han gifwa efter den Ordning, som i så måtto föreskrifwit står, men sälier han sitt Godz någon Fremmande, tå skal han påöka Tullen med en fierde Penning, effter then Ordning som följer». Dessa ord uteslötos 1637 och de följande åren. Överflyttat till att utgöra förordningarnas 1:a moment bibehölls stadgandet med undantag för det 1637 uteslutna tillägget i övrigt nära nog oförändrat till 1645, varefter tullen skulle utgöras av den, som ut- eller införde godset. P a l m é n (Historisk framställning af den svensk-finska handelslagstiftningen, H-fors 1876, s. 79, not 1) tolkar bestämmelsen som en särskild förmån för de utländska köpmännen, som man måst bevilja dem, när de ej med mindre läto sig lockas till Sverige, och konstruerar med denna utgångspunkt (s. 84) fram en motsättning emellan densamma och den samtidigt begynnande differentieringen i tullen till förmån för den inhemska sjöfarten. Även A r n b e r g (Om författningarna för svenska handelsn upphjelpande under Gustaf II Adolphs regering. Diss. Ups. 1854, s. 7 f.) synes uppfattat bestämmelsen såsom en koncession åt utlänningarna, vilket den naturligtvis endast skenbart var.

² Det är alltså icke riktigt, när P a l m é n (a. a., s. 84) dels antar, att grund-

Visserligen hade det slopats redan i 1637 års tullordning, men det återupplivades följande år för att tillämpas i ytterligare sju år. Slutgiltigt avskaffades det genom tullordningen av den 8 december 1645¹. Ännu långt senare återkommer dock någon gång tanken i diskussionen. I ett brev från Karl XII av den 2 juni 1713 till kommerskollegiet, varmed vi längre fram få anledning att sysselsätta oss, uttrycker konungen som sin mening, att en skillnad borde iakttagas i tullen emellan inhemska och främmande »icke allenast i anseende till skeppen, uthan och till ägaren af wharan, så att de inhemske till den inrikes handelens befrämjande framför dee främmande däruti måge komma att åthniuta en skälig förmån». Dock synes denna punkt knappast ens blivit diskuterad; i varje fall återupplivades de gamla bestämmelserna härvidlag ej².

Differentialtullarne i sjöfartspolitikens tjänst.

Under Gustav II Adolf ledes tullpolitiken in på en ny linje³. Man övergår till en *differentiering* i tullen *efter fartygets nationalitet*. Orsakerna voro säkerligen flera. I viss mån kan systemet betraktas såsom en utveckling av den politik, vi nyss sökt följa. Det förefaller ligga ganska nära till hands att, allt eftersom utvecklingen inom landet fortskred, utsträcka förmånsställningen för de inhemska från varuutbytet till varuforslingen, i all synnerhet på en tid, när handeln stod i betydligt mer direkt samband med sjöfartsnäringen än i våra

satsen om skydd för landets egna handlande emot utländsk konkurrens först från omkring 1606 spåras i författningar rörande tullar och växel, dels påstår, att den först från 1636 blev den förhärskande synpunkten i tullagstiftningen:

¹ (¹⁰/₁₂ 1636), ²⁵/₂ 1637, ⁹/₃ 1638, ¹⁵/₁₂ 1638, ⁴/₃ 1640, ²⁴/₃ 1643, ⁸/₁₂ 1645; Stiernman II, s. 80 f., 140 f., 188 f., 242 f., 355 f., 400.

² Det var ej endast genom tullpolitiken, som man sökte skydda de inhemska köpmännen från övermäktig konkurrens från utlänningarnas sida. Medlen voro flerahanda: inskränkning av utlänningarnas »liggetid» i sjöstäderna, förbud för dem, »de främmande expediterna», att driva minuthandel och handel i upp- och bergslagsstäderna etc. Denna strävan upphörde ej, i och med att den nyss följda linjen i tullpolitiken uppgavs. Här är dock ej platsen för någon undersökning av dessa förhållanden, för vilka hänvisas till Heckscher: Produktplakatet, s. 708 f. samt Einar Ekegård: Studier i Svensk Handelspolitik under den tidigare frihetstiden, Upps. 1924, s. 169 o. s. 173 ff.

³ Denna avdelning bygger i huvudsak på den framställning, som givits av Heckscher i Produktplakatet (Hist. studier tillägnade Harald Hjärne, Upps. 1908), s. 697—703. För närmare källhänvisningar se denna avhandling.

dagar. Det svenska väldets dåvarande utsträckning, med dess begynnande omfattning av Östersjön, bidrog även att föra fram sjöfartsintresset i förgrunden. Med det nya sjöfartsintresset ingick under denna i svensk historia enastående period av nationell expansion det sjömilitära ett nära förbund, varutav en särartad utbyggnad i militärpolitisk riktning blev resultatet. Därtill kom, att det svenska riket inom egna gränser var i stånd att frambringa så gott som allt material såväl för skeppsbyggeri som skeppsutrustning i övrigt.

Första gången differentiantullsystemet blev tillämpat på sjöfarten, var i 1617 års sjöfartsprivilegier¹. Svenska borgare, som ägde och bebodde egna hus, erhöilo genom dessa en viss lindring i tullen för varor, som skeppades på deras egna skepp, under förutsättning att dessa voro på visst sätt bevarade. Vid *införseln* undsluppo de sålunda med hälften av vad andra svenska undersåtar måste erlægga — och därmed med fjärdedelen emot utlänningarna — vid *utförseln* åtnjöto de lindring med en tredjedel. Kanhända kan det förtjäna att omnämnas, att under vissa omständigheter även befrielse från viss del av accisen å främmande drycker beviljades dem, något som var desto mer frapperande, som en dylik befrielse annars ej plögade förekomma. Accisen för vin, som de »med Westerfarts Seglation» införde, nedsattes nämligen till hälften, för utländskt öl till en riksdaler i stället för två eller tre, som annars plögade betalas. I bestämmelsens första del ligger tydligen en strävan att uppmuntra den långväga sjöfarten och inköpet ur första hand.

Det nya systemet syntes redan 1636 helt skola segra över det gamla. 1636 (1637) års tullordning upptog nämligen endast tvenne kategorier: varor, skeppade på svenska och varor, skeppade på utländska skepp. För de förra betalades en tredjedel mindre i uttullen och hälften mindre i intullen än för de senare. Emellertid blevo, som förut nämnts, åren 1638—1645 de båda systemen åter sammankopplade. Man fick därvid för *införseln* fyra kategorier: svensk mans vara på svenskt fartyg, utländsk mans på svenskt fartyg, svensk mans på utländskt fartyg, utländsk mans på utländskt fartyg, för vilka tull betalades i proportion 1: 1 $\frac{1}{2}$: 2: 3. Men det framgår av jämförelsetalen, att *sjöfartsintressena* härvid dominerade. I exporttullen räknade man emellertid endast med de båda kategorierna i

¹ 31/7 1617. Stiernman I, s. 685 f. Heckscher, a. a., s. 699.

1636 års taxa. Proportionen mellan dessa var alltjämt densamma¹. Däremot saknades bestämmelsen från 1617 om fartygens värbarhet. Denna princip återupptogs och vidareutbyggdes i 1645 års tullordning, samtidigt med att varuägarnas nationalitet såsom indelningsgrund definitivt försvann. Alla svenska skepp erhöles lindring i tullen gentemot utländska, dock fordrades för att denna förmån till fullo skulle få åtnjutas, att fartygen tillfredställde vissa krav på militär användbarhet². Man fick härigenom en indelning, tillämpad såväl i export- som i importtullen, efter trenne kategorier, svenska »munterade» skepp, svenska »omunterade» och främmande, för vilka tullen erlades i proportion 4: 5: 6.

Härmed hade den svenska tullpolitiken i dess förening med sjöfartspolitikern erhållit den gestaltning, den skulle bibehålla för långa tider framåt. I ett patent från år 1646³ utlovades därjämte, »på thet icke någon må befara, at denne dem förunte frijheet på stora Siö-tullen motte effter någon kort tijdh åter förändras, och Wåre Under-såtere der igenom medh deras Skepps Timbratzie stutzige blifwa», att ingen förändring i denna tullfrihet skulle äga rum på 30 års tid. Utfästelsen synes också ha hållits. I krigstider hände det visserligen, att förordningen temporärt upphävdes, liksom den var avskaffad åren 1679—1684. I övrigt synes den ha ägt sin fulla giltighet ända till dess Karl XII:s tullordningar avskaffade mellangraden halvfriheten, som 1722 dock åter kom till heders⁴.

En av förutsättningarna i 1645 års tullordning för att hel- eller halvfriheten skulle få åtnjutas har här ännu ej blivit nämnd: fartyget skulle vara byggt i Sverige⁵. Nyss citerade patent har ju även sin speciella syftning på *det inhemska skeppsbyggeriet*. Förordningen kom alltså, ehuru mera indirekt, att genom tullindringen gynna en

¹ 10/12 1636, (Årstrycket), 25/2 1637, 9/3 1638, 15/12 1638, 4/3 1640, 21/3 1643 Stiernman II, s. 80 f., 140 f., 188 f., 242 f., 355 f. I 1636 (1637) och 1638 års tidigare tulltaxa synas koppar och mässing ha utgjort ett undantag, i det exporttull synes ha utgjorts lika, oberoende av om de exporterades på svenska eller utländska skepp.

² 8/12 1645, Stiernman II, s. 400 f. För mera ingående uppgifter se Heckscher a. a., s. 700.

³ 27/7 1646, Stiernman II, s. 467.

⁴ K. förordning 3/7 1722. Heckscher, a. a., s. 716.

⁵ Av praktiska skäl måste dock undantag beviljas. Se Heckscher a. a., s. 701, not 2.

svensk industri. *I så måtto* kan den sägas peka ut emot den industriprotektionism, för vilken redan röster hörjat höjas.

Industriprotektionismens begynnelse.

I tullpolitikens historiska utveckling i vårt land framträder industriprotektionismen sist. Orsakerna härtill torde ligga i vad som redan inledningsvis sagts om landets ringa ekonomiska utveckling. Så länge knappast ens ansatser till någon förädlingsindustri funnos och exporten så gott som uteslutande bestod av råvaror, så länge fanns knappast ännu rum för någon industriprotektionistisk tullpolitik.

En ändring härvidlag synes i viss mån äga rum omkring 1600. Under det gångna århundradet hade landet konsoliderats under riksbbyggarens icke minst ekonomiskt insiktsfulla ledning, och verket fortsattes av hans yngste son. Föräldrade metoder inom bergshanteringen, den näring inom vårt land, inom vilket man först kan tala om någon egentlig industriell drift, började utbytas mot nya. Redan Gustav Vasa ivrade för att råvarorna åtminstone i någon mån skulle förädlas i stället för att oarbetade gå ur landet, särskilt för att osmundsjärnet skulle utsmidas till stångjärn. Men härvid synes han visserligen ej ha väglets av någon uppfattning om förädlingen inom landet såsom i och för sig önskvärd. Hans mål var endast att härigenom uppnå mer lönande avsättningsförhållanden för landets exportvaror. I samma riktning men längre gick man senare genom ett riksdagsbeslut i Norrköping av år 1604¹, enligt vilket osmundsjärnet först skulle utslås till stångjärn, innan det fick utskeppas. Beslutet kom dock endast delvis att genomföras i praktiken.

Den följande tidens nationella expansion ledde till närmare kontakt med den industriellt mera framskridna europeiska kontinenten. Inflyttningen av kapitalstarka och kommersiellt förfarna utlänningar jämte de tekniskt skickliga vallonernas invandring möjliggjorde en fullständigare exploatering inom landet av de naturliga tillgångar, som förvisso ej saknades.

Men ansatser till begynnande industriell utveckling, sådana som

¹ 22/3 1604. Årstrycket.

de nyss antydda, stodo ännu ej i förbindelse med någon uppfattning av tullpolitikens möjligheter i protektionismens tjänst. Det är först omkring 1630, som man i Sverige påträffar yttranden, som gå i dylik riktning. Bekant är ett ofta citerat yttrande av Axel Oxenstierna från år 1630, att »K. M. dirigerar och styrer kopparberget, commercierne, manufacturer och sine inkomster med tullen, icke annorlunda än som en styrman styrer sitt skepp»¹. Första gången protektionistiska grundsatser direkt framställdes såsom ledmotiv för tullpolitiken synes vara i rådsdiskussionen över det Spiringska förslaget till tullordning nov. 1636. Själva förslaget skall efter rådsprotokollet att döma endast avse tulltaxans uppställning och tullväsendets praktiska organisation och gå ut på att det »gjörs een richtigheet deri, att tollen rätt presterat och erlagd bliffver»². Det förefaller alltså knappast, som om Spiring här skulle givit uttryck åt några protektionistiska åskådningar, liksom ju holländska köpmän måste anses ha haft mindre anledning än de flesta andra människor att tillägna sig dylika. Den som på allvar introducerat dem i svensk tullpolitik är däremot sannolikt Axel Oxenstierna själv.— De grundsatser, som han vid nämnda tillfälle uttalar, äro markerat protektionistiska: där förändring i tulltaxan skulle göras, borde man »låta dee vahrur högt gravera, som gå grofft uth uhr rikket, men dee, som äre förarbetade, gravera dedt med liten toll, så lagandes att våre vahrur altidh gå noble ut och ignoble in i rikket, och manufacturerna må bliffva här inne excolerade»³. Den nya tullordningen antogs samma dag⁴.

¹ O d h n e r: Sveriges inre historia under Drottning Christinas förmyndare, Sthlm 1865, s. 288. Beträffande Axel Oxenstiernas ekonomiska uppfattning se samma arbete, s. 261 f.

² Svenska riksrådets protokoll ²⁷/₁₁ 1636, VI, s. 727. — Holländaren Petter Spiring, sedermera adlad Silverkrona, hade jämte sina bröder inlagt stora förtjänster om ordnandet av tull- och licensväsendet i Preussen och Livland. Det förslag, som nämnes i texten, hade tillkommit på anmodan av regeringen föreg. år. (K. M:t t. Spiring ²¹/₃ 1635, R. R.; O d h n e r, a. a., s. 289.)

³ Hans intresse för den industriella utvecklingen framträder redan tidigare. Jmf. t. ex. mom. 6 i det bekanta memorialet av d. ⁸/₁₀ 1633. (Ax. Oxenstiernas skrifter o. brevväxling, avd. I, 1, s. 460 f.): »Att Factorierna till den ända hielpas på benen, conserveres och förbettes öfver hela rikkedt, och ded medh stoor flijtt, på ded inga penningar behöffues att spenderes uthrijkes, och man kan få sin tarff hemma, när så behöffues, och ändå hielpa andhra och draga penningar i rikkedt». Jmf. även K. M:ts punkter till borgerskapet vid 1619 års

Not 4, se nästa sida.

Men emellan teori och praktik var steget långt. I 1637 och 1638 års tulltaxor förefaller det knappast varit mer än manufakturvaror av koppar och mässing, som genomgående åtnjutit något av den lindring i exporttullen, man av de uttalade principerna kunnat vänta. De erlade i tull hälften emot råvaran. För järn och stål synes principen icke eller endast inkonsekvent vara genomförd. Motsvarande blev på det hela taget också förhållandet i de följande årens tullförfattningar. Koppar- och mässingsmanufakturer undsluppo från 1639 med en tredjedel; i 1655 års tulltaxa gynnades de relativt än mer. Däremot hände det, att tullen å grövre järnmanufakturer t. o. m. höjdes *utöver* tullen å stångjärn.

Från och med år 1645 innehålla emellertid tulltaxorna en post »alt annat smått och grant arbete, som här i Rijket göras kan aff Järn, Ståhl, Messing och Koppar». För alla dylika varor skulle givas 1 % i tull, oberoende av om utskeppningen ägde rum på inhemska eller främmande fartyg. Posten torde visserligen ej varit av någon större betydelse i och för sig. Men bestämmelsen utgör ett tecken på att de protektionistiska idéerna började tränga igenom även i praktiken, vilket ej kan förbigås. Procenten höjdes 1655 till 1 1/2, alltjämt utan avseende på hur utskeppningen försiggick¹. Någon konsekvens iakttoogs annars knappast. De viktigaste förändringarna på exporttullsidan torde framgå av nedanstående sammanställning.

Än mindre synas de protektionistiska grundsatserna ha erhållit någon praktisk tillämpning, när det gällde importtullarna. Alltjämt erlades dessa med över hela linjen samma procent av värdet. Den enda möjligheten härvidlag erbjöd alltså godtyckliga förändringar i tullvärdet².

riksdag, vari konungen påtalar det förhållandet, att allt gods fördes oförädlat ur landet för att införas bearbetat till fyra-, fem-, ja tjugofaldigt pris. Han begärde därför borgerskapets betänkande, hur vissa fabriker skulle kunna inrättas i landet på det konungen därpå kunde låta utgå förbud mot därför behövlige råvarors utskeppande. (F o r s s e l l: Merkantilism, s. 140.)

¹ Den nya tulltaxan finnes i årstrycket (K. B.:s saml. av k. förordningar) under tvenne olika data, d. 19 dec. 1636 och 25 febr. 1637. Båda trycken äro ord för ord och rad för rad lika. Båda årtalen förekomma i litteraturen, och det torde kunna vara likgiltigt, vilket man använder. Tulltaxan var antagen redan 1636, men dess utlämnande till efterrättelse torde ej ha skett förrän vid det senare angivna datum.

¹ Stiernman II, s. 405 o. 507. Jmf. Tullväsendet, vol. 4, Tulltaxor.

² Huruvida dylika tillgripits, är förf. obekant.

Tullen å några viktigare exportvaror 1637—1667.

Pr skp.	1637 och 1639 för inhemska skepp		1645—1667 för inhemska munterade skepp			
	1637 Rdl öre	1639 Rdl öre	1645 Rdl öre	1648 Rdl öre	1655 Rdl öre	1667 Silvermynt daler öre
Garkoppar etc.	1: —	3: —	4: —	4: —	14: —	25: 12 ⁵ / ₈
Koppar o. mässingtråd	—: 24	1: —	1: 16	1: 16	1: 32 ¹ / ₂	9: 24
Stångjärn	—: 12	—: 20	—: 32	—: 16	—: 24	1: —
Harnesklåtar	—: 42	—: 42	—: 44	—: 16	—: 24	1: 4
Lod	—: 22	—: 20	—: 28	—: 16	—: 24	—: 30 ¹ / ₂
Spik	1: 20	1: 20	—: 32	—: 16	—: 16	1: —
Järnskytt	—: 28	—: 24	—: 32	—: 16	1: —	1: —
Stål	1: —	1: —	1: —	—: 16	—: 24	1: —
Järn o. ståltråd	—: —	1: —	—: 32	—: 16	—: 24	1: —

I själva verket synes den viktigaste förändringen här vara den höjning, som genomsnittligt taget blev följden av 1645 års tulltaxa. Oftast tyckes man nämligen för de varor, som infördes på främmande skepp, helt eller i det närmaste bibehållit den tullsats, som förut tillämpats å av främmande köpmän å främmande skepp införda. Då ju proportionen emellan tullsatserna förut varit 1: 1 ¹/₂: 2: 3 och nu blev 4: 5: 6, måste följden bli en ökning i tullen för alla andra kategorier än den högst belastade.

Emellertid vann under tiden den protektionistiska synpunkten terräng och upphöjdes till allmänt vedertagen grundsats, när under Karl XI:s förmyndarregering tulltaxorna på nytt blevo föremål för en mera genomgripande revision. Bredvid-handelsbalanssynpunkten kom den klart till uttryck i K. M:ts memorial till kommerskollegium den 12 dec. 1666 ². Man utgick här ifrån att det var »infallibelt att juu mindre uthi Landet anten genom Wext, Forsichtighet eller arbete kan finnas i förroth aff dhed som tjänar till Innwåhnarnes tarfwor, Juu mehra moste deraf Innsökias ifrån fremmande Ohrter, och Juu mehra arbetadhe och nobiliterade waror öffwer Landzens nödtorfft kunna till wärkas och forföras till andre Landh, Juu större Rijkedom kan derigenom winnas». Enligt de direktiv, som meddelades kommerskollegium för revisionen av tulltaxorna, borde »dhe Wahrer,

¹ 1655 genomfördes en starkare differentiering beträffande koppar och mässing, för vilka tidigare endast tvenne tullsatser tillämpats.

² Förut cit. av Förssell i hans förut återopade uppsats *Merkanantilism*, s. 143. Mem. är emellertid där felaktigt daterat 1667.

willka hijth in rudv... s och här nobiliteras, medh
 ringa Tull beläggas, och... om här wexa och föres råå
 uth, medh större Tull graveras, ... edes dhe som komma från
 Uthlenske Ohrter förarbetadhe, antingen till wis tijdh eller och
 wijdare, till förtähring, Kläder, Huusgeråadh och annat, gifwe högh,
 och dhe, som här nobiliterade uthsändes, lijten och ringa Tull». I
 sitt svar anslöt sig kollegiet till de angivna synpunkterna. Det före-
 faller för övrigt, som om kollegiet självt tidigare gjort framställning
 i samma riktning. Till yttermera visso gå de igen i K. M:ts skrivelse
 till kommerskollegium den 12 mars 1667¹. Man skulle alltså vänta,
 att dessa grundsatser skulle fått mera i ögonen fallande uttryck i de
 olika tullsatserna i den tulltaxa, som publicerades längre fram på
 året². Så kan dock knappast sägas vara fallet³. Exporttullen för
 koppar- och mässingsmanufakturerna var visserligen alltjämt endast
 tredjedelen emot för råvaran, per skeppundet räknat. Exporten av
 alstren från vad som dock var vår viktigaste egentliga järnindustri,
 kanongjuterier och vapenfabriker, var å andra sidan belastad med
 som regel ungefär samma tull som stångjärnsexporten. Tullen å vad
 som ingått under benämningen »allt annat smått arbete, som här i
 riket kan göras av järn, stål, mässing och koppar» sattes till 2 %,
 resp. 2 1/2 och 3 %, i stället för till 1 1/2 % som i 1655 års tulltaxa.
 Ej heller å importsidan förefaller protektionismen ännu ha vunnit
 terräng i högre grad. Dock kan härom ingenting med visshet sägas⁴.

Själva tulltaxornas egentliga utbildning i protektionistisk riktning
 var alltjämt i huvudsak förbehållen den kommande utvecklingen.

Silverväxeln. Tullens erläggande i vissa myntslag.

I det föregående har ett försök gjorts till konturteckning av 1500-
 och 1600-talens svenska tullpolitik i dess olika utvecklingslinjer, de

¹ Stiernman III, s. 504.

² 15/12 1667. Stiernman III, s. 605 f.

³ Jmf. även föregående tabell över tullsatserna å vissa exportvaror.

⁴ Härför skulle fordras en ingående kannedom om en mångfald varuslag,
 förädlingsgrad och varuvärde, som ej står förf. till buds. — Protektionistisk
 syftning tyckes följande bestämmelse ha, som annars snarast kan betraktas
 såsom ett kuriosum: »Alt Arbete af Silfwer giordt, hwilkets arbetzlön högre stiger
 än Silfret är wärdt, betalar 40 pro Cento, proportionaliter på hwar Farkost.
 (Stiernman III, s. 621.)

delen av 1500-talet råkat i glömska för att först under 1570-talet på nytt dyka upp i diskussionen, tydligen i samband med myntförsämringarna under Johan III. I tvenne »rådslag», av 1572 och 1576, framställdes förslag om att köpmännen skulle åläggas att jämte sin varuimport även införa silver, som de skulle »sälja på myntet»¹. Det förefaller emellertid tvivelaktigt, huruvida dessa betänkanden lämnat omedelbara spår i några utfärdade förordningar.

I ett mandat av d. 12 januari 1577 för den nye »överste tullnären» i Stockholm, Wolmar Wickman, får emellertid principen om växel en tydlig och ovanligt omfattande tillämpning. Det var ej, såsom enligt »rådslag» och tidigare förordningar, *pengar*, som kronan skulle lämna i utbyte, utan *varor*. *Alla* utifrån kommande *skepp* borde medföra *silver och guld* för kronans behov; *mängden* synes ha varit bestämd av lätstetalet. Ersättning skulle i första hand lämnas med varor ur kronans varuhus. Förslogo dessa ej, skulle betalning lämnas i varor av de köpmän, *som ej voro tullfria*; dessa skulle av kronan ersättas *med avkortning i tullen*. *Därjämte skulle särskild växel utgöras av de tullfria köpmännen*, de utländska med 4 ungerska gyllen per 100 dalers värde, de inhemska med hälften emot betalning i varor².

Det torde vara tvivelaktigt, om 1577 års förordning fått någon längre varaktighet. Några år senare synes man ha återgått till förslag om växel enligt dess ursprungliga och egentliga betydelse: växling av utländskt guld och silver emot svenska pengar enligt av K. M:t fastställd taxa. I ett nytt rådslag av 1584 föreslås sålunda, att »alle fremande, som hafwe handell här i Riket, motte ock före antten slagne daler heller Sölff ihnn och ded låte förmyntte på mynted udi smått myntt, efter den ordning, som på anned hundred Åhr sedan derom wared hafwe»³. Och i 1586 års tullartiklar åter-

¹ »Rådslag» 16/6 1572 och 6/2 1576. Jmf. Dillner, a. a., s. 162.

² Förordningen innehåller än mer detaljerade bestämmelser, på vilka vi ej här kunna gå in. Se särskilt mom. 2, 3 och 6 i förordningen, Stiernman I, s. 272 f., samt Dillner, a. a., s. 164 f.

³ Rådslag, Uppsala, 29/2 1584 (ej Vadstena, som Dillner, a. a., s. 169, uppgiver) D. har läst »Thenn» i st. f. »ihnn», därav diskussionen överst s. 170. Dillners bevis för att rådslaget ej ledde till någon åtgärd — att ingenting nämnes om växeln i k. skrivelsen till tullnären i Gävle om nedsättning i tullen — är ett ex silentio-bevis, som måste betraktas som otillåtligt.

att utgivas i växel. Men *därjämte* utfärdades på nytt särskild *tullordning*, låt vara endast för *exportvarorna*¹.

Åren 1612—1614 synes växeln ha varit avskaffad för att återinföras i tullordningen d. 3 februari 1615, dock endast beträffande utskeppningen². I den gestaltning, den då erhöll — 10 riksdaler, varemot $4\frac{1}{2}$ mark erhöles för riksdalern, för varje 100 dalers värde — torde den ha bibehållits till 1636 (1637) års tullordning. Den upphävdes då, enligt orden »provisionaliter», realiter för att aldrig mer återkomma.

Dess roll övertogs emellertid därefter av den vanliga tullen. Från år 1638 inflöto som regel i tullordningarna uttryckliga bestämmelser om de myntslag, vari tullen skulle få erläggas. Som regel var det härvid specieriksdaler, som kom ifråga för importtullen, medan åtminstone från år 1661 det plögade tillåtas att erlägga exporttullen i kopparmynt³. En tid var det även tillåtet att betala en viss del av tullen med bankosedlar, något som vi emellertid ej här kunna gå in på.

För en längre tid framåt synas förhållandena ha blivit ordnade genom förordningen av d. 14 mars 1683. Enligt denna skulle importtullen erläggas i specieriksdaler, dukäter, silvermynt eller »guld in natura», »eller ock hwarjehanda godt fremmande gull och sölfwermynt», — — — »men ut-tullen tillåte Wij af särdeles nåd för de trafiquerandes beqwämlighet, att den med Kopparmynt må betalas».

Värde- eller vikttullar. Tulltaxornas uppställning.

Tullarna äro i äldsta tid utomlands vanligen *värdetullar*, ehuru ofta även vikttullar uppträda på ett ganska tidigt stadium⁴. Förhållandet synes vara motsvarande i Sverige. I ett förut nämnt brev av år 1536 från Gustaf I angående tullen äro visserligen särskilda

¹ $\frac{13}{4}$ 1607 och $\frac{8}{5}$ 1607, Stiernman I, s. 531 f.

² Stiernman I, s. 621 f. — Hur det varit med 1611 års tullordning är oklart.

³ Se bl. a. förordningar, $\frac{9}{3}$ 1638, $\frac{24}{3}$ 1652, $\frac{6}{3}$ 1661, $\frac{6}{4}$ 1664, $\frac{30}{6}$ 1664, $\frac{15}{12}$ 1667, Stiernman II, s. 140 f., 355 f., 651 f., III, s. 23, 185 f., 202 f., 605 f.

⁴ Gras: The early english customs system, Harvard econ. stud., XVIII Cambridge 1918, s. 121, 126, 131 f. Jmf. Hwb. d. Staatswissenschaften, artikeln Zölle.

tullsatser fastställda för salt och humle, men för övriga importvaror skulle enligt detsamma betalas 5 mark örtugar per 100 mark försäljningsvärde¹. Den 1559 överenskomna exporttull, varom brev, som förut nämnts, utsändes till tullnärerna våren 1560, var även en värdetull — 3 mark örtugar per 100 marks värde².

I samma brev var emellertid en taxa över *varuvärdena* bifogad, enligt vilken exportvarornas värdering borde ske vid förtullningen. Därmed var steget ej långt till *specifika tullar*. Dylika övergick man också till mot århundradets slut; dock gällde detta endast exporten. *Genom 1591 års tulltaxa fastställdes nämligen särskilda viktullar för exportvarorna. För importen tillämpades däremot ända till 1667 värdetullar*, när överhuvud importtull existerade. I viss mån gäller detta även om växeln. Under hela den tid, som växeln existerade, beräknades den för importvarorna efter värde. Undantag utgjorde däremot, vid den växel, som erlades vid export, 1606 och 1615 samt beträffande de viktigaste koppar- och järnvarorna 1607 års förordningar³. I själva verket ligger det ej något särskilt anmärkningsvärt i att sålunda olika system kommo att tillämpas för export- och importtullar. Exporten var i motsats till importen begränsad till ett relativt fåtal stapelvaror, lätta att specificera och jämförelsevis lätta att värdesätta.

Med 1667 års tullförordning hade man emellertid övergått till specifika tullar vid såväl import som export.

Vilket var då det varuvärde, som låg till grund för beräkningen av dessa äldre tiders värdetull? Härom lämna oss förordningarna, i trots av deras bristande pregnans, knappast i allvarligare tvivelsmål. I 1536 års redan flera gånger citerade förordning heter det sålunda: »och skall theras godz icke annorlunde beskattas uthan som thet sålt blifwer her i landet». Och enligt tullordningarna d. 6 jan. och 22 april 1600⁴ skulle tullen tagas »effter thet värde, som godzet sålt

¹ ³⁰/₅ 1536, Stiernman I, s. 33 f. — I samma brev förekommer även en annan uppgift angående tullens höjd — 10 penningar per mark varuvärde eller av 100 marks värde 6 mark och 2 örtugar. — Jmf. Dillner, a. a., s. 90.

² ¹⁵/₂ 1560, Stiernman I, s. 171. Jmf. även Dillner, a. a., s. 89 ff.

³ Se hos Stiernman de tidigare här flera gånger citerade tull- och växelförordningarna.

⁴ Stiernman I, s. 452 f.

och köpt wårder». De citerade förordningarna, som synas vara de, som huvudsakligen äro av betydelse för diskussionen av denna fråga, ange sålunda såsom tullvärde *försäljningspriset* och synbarligen icke det faktiska i det speciella fallet utan *varans i handeln gängse pris*¹.

Härvid framställer sig då en annan fråga: på vilka uppgifter om priset vilade uppskattningen av varuvärdet? De tidigare förordningarna synas knappast lämna någon upplysning därom. I de nämnda förordningarna av år 1600 förekommer emellertid, förutom den sedan långt avlägsna tider förekommande bestämmelsen, att allt ankommet gods skulle antecknas, det tillägget, att »Tollnären och Wågeren skulle hålle wisse register, på thet som hwar bör achte, man ifrå man. Så ock hwadh köp therpå är, at thet icke sätties förringe opå Tollen, och sedhan dyrkes, när thet sällies». Och i 1612 års tullordning stadgas bl. a., att tullen skall erläggas »efter thet wårde, som the (köpmännen) thet angifwe på Tullen, öfwer

¹ I detta hänseende kan kanske någon tvekan råda om innebörden av förordningen av d. ¹²/₁ 1577. Dillner har i sitt flera gånger anförda arbete (s. 5—18 och s. 31—33) framställt som sannolikt, att *inköpspriset* i denna lagts till grund för fördelningen. Hans skäl härför äro: enligt förordningen skulle det kunna hända, att köpmännen uppgåvo sitt gods till *lägre värde, än de köpt det utomlands*, i vilket fall tullnären skulle äga att till detta värde därav taga, vad kronan behövde. Men varför skulle sålunda inköpspriset nämnas, om det ej var det pris, som plägade läggas till grund för tullvärderingen? Saken bestyrkes ytterligare enligt D. av orden: »när Kiöpmennerne theris godz uti Tullboden upskrifwa låte, så skole the wara förplichtet antekna werderingen upå theris godz *samma tijdh* efter hwilken wårdering man då strax kan taga Kongl. Maj:tz del . . .». »Samma tijdh» måste enligt D. antyda det då å exportorten gällande priset, enär det å importorten ännu ej kunde vara bekant.

Utan att kategoriskt vilja avvisa D:s tolkning kan jag dock ej finna hans bevisföring fullt bindande. Orden »samma tijdh» synas mig t. ex. tillhöra ett annat sammanhang än det, vari D. sätter dem. Enligt min uppfattning bör ovan anförda citat så tolkas, att köpmännen skulle vara förpliktade, att *samtidigt* med att varorna fördes till tullboden för anteckning uppge deras värde. Förordningen framställer visserligen ej försäljningspriset såsom liggande till grund för förtullningen, men den talar heller knappast emot en dylik, från annat håll känd beräkningsgrund. Dock må nämnas några ord, vilka, såsom prof. Heckscher påpekat, kanske falla sig naturligare i fråga om utlands- än inlandspris: kronans förköpsrätt skulle man naturligtvis ej begagna för det fall, att köpmännen uppgåvo sitt gods »högre än man kan *gisse* theris wårde wara kan». Å andra sidan kunde ju kronans fördel av förköpsrätten enbart vara beroende av detta värdes förhållande till *inlands-* och ej till *utlandspriset*.

hwilket kööp the icke heller skole hafwe macht thet at sällie wid tilbörliigt straf»¹. Det senare stadgandet anger klart, att det då *åldg köpmannen att ange varornas värde vid förtullningen*. Men även det tidigare citatet torde böra tolkas i samma riktning: köpmännen skulle ange varorna till förtullning efter deras i handel och vandel gängse pris, varvid naturligtvis tullnärerna utövade sin kontroll och upprättade sina »register»². Härvid utgjorde dock (vissa) *vävnadsälster*, med vilka underslev hade bedrivits, *undantag*; särskilt tillsatta *värderingsmän* skulle undersöka, om de höllo rätt mått etc., och *före förtullningen uppskatta värdet*. Att döma efter ordalagen skulle denna sista bestämmelse, åtminstone i den senare förordningen, dock t. o. m. vara inskränkt till att omfatta endast de textilvaror, som voro importerade av främmande köpmän³.

Av intresse är även det flera gånger förekommande stadgandet, att priset å varorna ej sedan finge dyrkas utöver vad som angivits vid förtullningen, vid äventyr av godsets förverkande. Syftet torde ha varit tvåfaldigt: dels att utöva en press på köpmannen att rätt uppge värdet på sitt gods, dels att söka förekomma oskäligen priser vid den kommande försäljningen⁴.

Med tiden synes man emellertid ha övergått till att lägga fasta tullvärden till grund för beräkningen av värdetullen vid importen. 1637 beordrar t. ex. K. M:t generaltullförvaltaren Mårten Augustinsson Leijonköld att jämte tullnären Lars Bengtsson upprätta en taxa å importvaror »efter som den pröfwes skälig och för Commercierne kan tilldrägelig wara». Och av klagomålen över tulltaxornas hemlighållande skulle man vilja sluta, att vid denna tid

¹ 31/5 1612, Stiernman I, s. 568 f.

² Det förefaller även som en möjlighet, att med dessa »register» skulle menats något slags värderingslistor, som köpmännen och tullnärerna hade till sin ledning.

³ Dillner, a. a., s. (7) 10 f., anser sig ej av de här nyss citerade bestämmelserna i 1600 års tullordningar kunna draga några slutsatser angående sättet för värdets angivande eller uppskattande. Han utsträcker därför den uppskattning, som skulle företagas av särskilda värderingsmän för textilvaror, till att omfatta samtliga varor. Enligt min uppfattning kan, som ovan torde framgått, man mycket väl av ifrågavarande citat draga fullt tillräckliga slutsatser, samtidigt som jag anser det otillåtligt att emot förordningens uttryckliga vittnesbörd utsträcka bestämmelsens omfång så, som Dillner gjort.

⁴ Längre torde man ej böra driva tolkningen. Jmf. dock Dillner a. a., s. 7. f.

köpmännens ev. angivande av varornas värde trätt tillbaka för tullnärernas uppskattning enligt den dem meddelade taxan¹.

Med genomförandet av specifika tullar år 1667 och publicerandet även av tulltaxan för importvarorna hade värdetullarna övergivits.

De äldsta tulltaxorna, speciellt de för utgående varor, voro föga omfattningsrika. Någon uppdelning, alfabetisk eller systematisk, för lättare överskådlighets vinnande kan alltså knappast anses ha varit av behovet påkallad. Beträffande »*utgående tulltaxan*» synes för övrigt aldrig någon alfabetisk uppställning i äldre tid ha förekommit i vårt land. Men redan i 1591 års, liksom i det börjande 1600-talets tulltaxor voro exportvarorna ordnade i vissa sammanhörande grupper, koppar och kopparvaror för sig, järn och järnvaror för sig, pälsverk för sig o. s. v., dock utan överrubriker. Men man behövde endast tillsätta dylika, såsom första gången synes ha skett (1636) 1637, och den *systematiska* indelningen var färdig.

Något annorlunda ställer sig förhållandet beträffande *importtulltaxan*. Några officiella och publicerade tulltaxor funnos som sagt ej i äldre tid. Emellertid finnas dock några äldre tulltaxor bevarade, av vilka de äldsta synas vara från 1620—21². Dessa äro *alfabetiska* till sin uppställning. Vilken betydelse dessa haft är svårt att yttra sig om. I varje fall har kort därefter övergången till systematisk uppställning skett. I samma volym, där nyssnämnda alfabetiska tulltaxa är att finna, finnas nämligen även några fullständiga tullistor, såväl för importvaror som för exportvaror, i jämnlöpande kolumner upptagande tullsatserna i de olika tullförordningarna från 1638 till 1655. Uppställningen är överallt *systematisk*. Så är även förhållandet i den *första publicerade* tulltaxan för importvaror, den av 1667. Antagas kan alltså, att den systematiska indelningsgrunden tillämpats även för importtulltaxan åtminstone från år 1638.

Strax efter mitten av 1600-talet har man alltså hunnit fram till följande tullpolitiska läge. Den så att säga rent handelspolitiska

¹ Odhner, a. a., s. 287.

² Tullväsendet, vol. 4, Tulltaxor. Ifrågavarande tulltaxor äro hämtade ur Tidösamlingen.

linjen är övergiven och har ersatts av den sjöfartspolitiska med dess militärpolitiska förlängning. Samtidigt har i diskussionen industriprotektionistiska synpunkter alltmer vunnit insteg, om de än ej kunna sägas fått någon högre grad av praktisk tillämpning. Tulltaxorna äro därjämte systematiska till sin uppställning, specifika till sin beräkningsgrund; såväl »utgående» som »inkommande» taxan plägar publiceras.

1667 års tulltaxa blev som helhet av mindre vanlig beständighet. Ingen ny, på genomgående revision fotad eller till sina grunder förändrad tulltaxa skulle komma att utfärdas förrän 1715. Smärre ändringar förekommo visserligen. Av mindre vikt voro de temporära höjningar, som tillgrepos på 1670-talet på grund av det finansiella betrycket under danska kriget. Större vikt hade förändringar, som, en efter annan, företogos under Karl XI:s senare år med stöd av den industriprotektionistiska uppfattning, som då växte sig allt starkare och icke minst i konungen hade en ivrig anhängare. Bland de ärenden, som den 1687 tillsatta kommerskommissionen ägnade sin uppmärksamhet, var även frågan om höjda tullar å importen av manufakturvaror. De ändringar, den föreslog, inskränkte sig till enskilda näringsgrenar. I slutet av 1680-talet och början av 1690-talet utfärdades sålunda — samtidigt med åtskilliga fabriksprivilegier — förordningar om höjda tullar eller t. o. m. importförbud. Särskilt var det textilindustrien, som var föremål för denna omsorg. Landets naturliga förutsättningar och råvarutillgångar tog man härvid endast i mindre grad hänsyn till, och resultatet blev också växlande¹.

Emellertid var denna tid även en allmän revision av tulltaxorna ifrågasatt. Den skall ha beslutats 1695² och enligt senare uppgifter skall en kommission ha tillsatts i detta ändamål, vilken 1696 blivit färdig med ett betänkande. Det blev remitterat till överdirektören för stora sjötullen, Johan Filip Silverkrona, och synes ej ha kommit vidare³. Det stora nordiska kriget vände inom kort uppmärksamheten åt annat håll, och tullfrågan synes ha blivit vilande hela 1700-talets första decennium.

¹ F. F. Carlsson: Sveriges historia under konungarna af Pfalziska huset, V, Sthlm 1879, s. 96 f. samt Forssell: Merkantilism, s. 144 f.

² Carlsson, a. a., s. 101.

³ Kom.-koll. till K. M:t 19/12 1711 samt kom.-koll. renskriftsprotokoll över tullärendena 1714—15, bland kom.-koll. skriv. till K. M:t 1715. Kommissionshandlingarna ha ej kunnat tillrättas.

Därefter börja krav på tullrevision ånyo göra sig gällande, och de framträda med viss styrka, när ständerna första gången under Karl XII:s-krigen voro samlade, vid 1710 års utskottsmöte.

Ganska märkligt är borgarståndets svar å regeringens sekreta proposition, avgivet i april 1710¹. Delvis är det andra toner, som här ljuda emot en, än de, som hörts i den tidigare officiella diskussionen. Monopol borde avskaffas, och *manufakturer inskränkas inom de gränser, som voro betingade av landets egenart*.

Antagligen har man att häri bl. a. se en reaktion emot de närmast föregående decenniernas protektionistiska politik med dess alltför ringa hänsynstagande till i vad mån landet ägde de naturliga förutsättningarna därför. Flera av de tullskyddade industrierna — sidenindustrien är här det förnämsta exemplet — förde en synnerligen tynande tillvaro, som föga rättfärdigade de gjorda uppoffringarna. Men krav på en revision av taxorna framställdes även på grund av andra motiv. Den tull, som ur protektionistisk synpunkt pålagts till skydd för den uppväxande inhemska industrien, hade från engelsk sida framkallat retorsionsåtgärder, som framför allt gingo ut över våra förnämsta exportnärningar. Även omsorgen om dessa föranledde alltså, att man sökte genomdriva en sänkning av åtskilliga av importtullarna.

Planerna på en tulltaxerevision lyckades även vinna konungens öra, och kommerskollegiet erhöi direktiv därför i brev, daterat Timurtasch d. 2 juni 1713. Brevet bildar utgångspunkten för den kommande diskussionen. Den nya tulltaxan är daterad d. 22 sept. (3 okt.) 1715 och har synbarligen utkommit av trycket kort därefter². Den torde kunna betecknas som den första fullt genomförd (ur merkantilistisk synpunkt) protektionistiska i vårt land.

I 1715 års tulltaxa var även *halvfriheten* avskaffad. Den enda skillnaden skulle hädanefter vara den emellan svenska och utländska skepp, emellan hel och ofri tull³. Därmed var den *militärpolitiska*

¹ Kopia bl. a. bland Riksdagsakta 1710. Original i Riddarhusarkivet.

² Både 1715 och 1718 års tulltaxor omfattade såväl importtull- som exporttulltaxa, såsom framgår av årstrycket. Man kan alltså tala om fyra (eller om man så vill två) tulltaxor från denna tid. Den understundom förekommande uppgiften om tre tulltaxor från dessa år beror förmodligen på att Stiernman av 1715 års tulltaxor endast publicerat den utgående.

³ N. b. under normala tider. Tillsvidare åtnjöto alla fartyg, oberoende av nationalitet, helfrihet.

linjen tilländalupen. När begreppet halvfrihet 1722 återinfördes i den svenska tullagstiftningen, var indelningsgrunden en annan än förut: skeppens storlek och sjöfärdens längd¹.

Äldre svensk tullhistoria väntar ännu på sin bearbetare. Knappt annat än strödda bidrag, endast belysande enstaka punkter och som regel lämnade i arbeten, vars tyngdpunkt helt faller på andra områden, äro hittills lämnade. Undantag kunde härvidlag visserligen av Silléns bekanta arbete (Svenska handels och näringarnes historia, I—V, Ups. och Sthlm, 1851—71) synas utgöra. Arbetet innehåller en rikedom på värdefulla uppgifter, dock utan att meddela varifrån de äro hämtade, och framställningen synés helt sakna plan eller ledande grundsatser.

Den omsorgsfullast genomförda bearbetningen för äldre period lämnar otvivelaktigt Dillner (Studier rörande Finlands handel 1570—1622. I. Utrikeshandels beskattning 1570—1605; Helsingfors 1897). Dock synes författaren i sin något långt drivna analys på vissa punkter ha pressat materialet alltför starkt, varjämte en viss böjelse för logiska spetsfundigheter knappast kan fränkännas honom.

Den bästa existerande översikten av 1500- och 1600-talens svenska tullhistoria är på ett fåtal sidor given av Heckscher i avhandlingen om Produktplakatet (i den tidigare redaktion av densamma, som ingår i Historiska studier tillägnade Harald Hjärne, Upps. och Sthlm 1908). I denna avhandling har prof. Heckscher dragit upp de grundlinjer i den svenska tullagstiftningens utveckling, vilka jag här har sökt att ytterligare klarlägga: den handelspolitiska, den sjöfarts- och den därmed nära förbundna militärpolitiska och den industriprotektionistiska. Dock är den egentliga undersökningen i prof. Heckschers nämnda avhandling av naturliga skäl begränsad till den sjöfartspolitiska linjen.

För övrig begagnad litteratur må hänvisas till noterna.

Föreliggande undersökning var ursprungligen endast avsedd som en inledning till en uppsats om tulltaxerevisionen under Karl XII. Därutav torde dess karaktär delvis vara given. Under andra omständigheter hade otvivelaktigt åtskilliga punkter varit mer än väl förtjänta av ett noggrannare studium. Tillräcklig förklaringsgrund till att i stort sett endast tryckta källor anlitas, torde även det ursprungliga ändamålet med uppsatsen utgöra. De i noterna givna källhänvisningarna torde vara tillräckliga för återfinnandet av detta material.

¹ En undersökning av tulltaxerevisionen under Karl XII och protektionismens genombrott i svensk tullagstiftning är avsedd att ingå som en del i en ev. kommande avhandling om tull- och handelspolitik under Karl XII:s sista år.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN.

I. Politik.

En italiensk statsrättslärares för- svar för Mussolinis valreform. Mussolinis nya valreform av år 1923 har tidigare i denna tidskrift i kort- het karakteriserats (årg. 1923 s. 421—424). Dess grundtanke är som bekant den, att det av partierna, som i landet i dess helhet erhållit flest röster — om röstetalet uppgår till minst $\frac{1}{4}$ av hela antalet rös- tande i landet —, skall få $\frac{2}{3}$ av mandaten i varje valkrets, under det att den återstående tredjedelen proportionellt fördelas mellan övriga partier i valkretsen. Den grundläggande svagheten — att medvetet göra en minoritet till majoritet — faller ju lätt i ögonen, och hela tillvägagångssättet kan givetvis — som i ovannämnda referat på- pekades — ej undgå att ge intryck av en tillfällighetslagstiftning med ett visst politiskt syftmål: att skapa en stabil förutsättning för en fast fascistisk majoritet.

Så mycket större värde bör det under sådana förhållanden ha att se den teoretiska begrundningen till valreformen hos represen- tanter för den italienska statsrätten, som ställt sig på Mussolinis sida, och från denna synpunkt har en uppsats av professorn i Turin Emilio Crosa i *Revue des sciences politiques* (1924 s. 85—104), »*La nouvelle loi électorale italienne*», ett betydande intresse.

Crosa hävdar bestämt, att resultatet av den proportionella val- metod, som i Italien var gällande för valen till deputeradekammaren åren 1919—1923 och som tillämpades vid valen 1919 och 1921, var allt annat än uppmuntrande. Proportionalismen ledde till politisk förvirring, med demoraliserande strider mellan kandidaterna på samma vallista, med tyranni från valkommittéernas sida o. s. v. Resultatet blev en sjunkande intellektuell och politisk nivå i kam- maren. Förf. anser, att »detta grandiosa experiment» visade oför- enligheten mellan proportionella val och ett parlamentariskt styrelse- sätt. Detta det mest utvecklade och fulländade styrelsesätt förutsät- ter en kompakt majoritet i riksdagen. Men intet parti är vid propor- tionella val tillräckligt starkt för att ensamt bilda ett homogent rege- ringsunderlag. Koalitionsregeringar, ett undantag under en parla- mentarisk regim, bli i stället regel. Kabinettet utkämpar ej sina politiska strider öppet inför kammaren. Det bildas genom kompro- miss mellan smågrupperna och sammansättes av personer designe-

rade ej av konseljpresidenten utan av partigruppernas förtroenderåd. Det uppträder inför kammaren med ett program, som likaledes ej är annat än en kompromiss. Hela utvecklingen tenderar mot demagogi. Liksom ministrarna alltid äro partidelegerade, kunna de deputerade ej bibehålla sin individualitet. I Italien föreskrefs genom ändringar i kammarens arbetsordning den 26 juni och 6 augusti 1920, att en uppdelning av de deputerade i partier måste ske, och inom 5 dagar efter öppnandet skulle varje deputerad meddela, till vilken grupp han anslöt sig. Partigränserna blevo snäva. Också vid utskottsvalen återkom proportionalismen. »Antalet, den nya gud, som man uppsatte på politikens altare, intog kompetensens plats».

Konsekvensen blev korta legislaturperioder och ännu kortare livslängd för ministrarna. De levde på sin höjd i 6 månader, och skuggan av ett liv kunde uppehållas blott genom oavbrutna kompromisser mellan partierna. Dessa senare voro ministrarnas verkliga herrar genom hotet om demission av deras representanter i regeringen.

Härigenom omöjliggjordes också ett verkligt politiskt arbete. Då det normala lagstiftningsarbetet avstannade, måst man taga sin tillflykt till *procédure d'urgence* och till i form av förordningar utfärdade lagar; detta patologiska fenomen, som under kriget åtminstone haft ett visst rättfärdigande, blev nu regel. Man försökte finna en utväg genom att låta kamrarna godkänna lagens allmänt juridiska principer, oftast uttryckta i en enda artikel, och uppdrog åt regeringen att utarbete en fullständig lagtext. Härigenom fick man en typ av lagar, som faktiskt voro i kraft, men som ej kunde bringas i verkställighet på grund av frånvaron av juridiska normer, som närmare utvecklade principerna.

Det är mot den så skildrade bakgrunden av den förvirring vari proportionalvalen fört italiensk politik, som Crosa anser att man bör se kravet på en valreform. En främmande iakttagare skulle emellertid vara frestad att gentemot den sålunda uppdragna bilden av proportionalismens alla konsekvenser i Italien vilja göra en del kritiska frågor. Är det manne ej så att just åtskilligt av det, som här framställes som en följd av proportionalismen, varit gamla kräftskador i italienskt statsliv: främst splittringen i ett otal politiska fraktioner och ostadigheten av kabinettens ställning. Proportionalismen torde väl ha varit blott en av de faktorer — och ej den primära — som lett till förvirringen i italiensk politik.

Det var emellertid för att avhjälpa denna förvirring, som man önskade en stark regering, och det är i den, som enligt Crosas mening förklaringen ligger till den anslutning kravet på en valreform vann. Somliga önskade tillbaka majoritetsval i enmanskretsar. Andra anslöto sig till det reformförslag, som nu blivit förverkligat. Förf. förklarar sig ej anse, att reformen definitivt löst det föreliggande problemet, men den innebär i varje fall realiserandet av en upphöjd politisk princip, ett försök att återställa parlamentets prestige, dess funktionsduglighet och den parlamentariska regimen.

Vad som fordras i en parlamentarisk ståt är en kompakt majoritet, i stånd att bilda och stödja ett kabinett. Minoriteten har rollen att kontrollera; det är nödvändigt att den ej utestänges från kammaren, men det är ej nödvändigt att den är representerad efter sin numeriska styrka, ett mindre antal deputerade är tillräckligt för denna uppgift. Dessa båda huvudteser ha sedan många år framförts av juris professorn M. G. Mosca vid Roms universitet, och han framlade dem även i senaten. Enligt hans mening strider de proportionella valens idé mot dessa båda huvudteser för det parlamentariska systemet. De minoriteter, som äro proportionellt representerade, bli ej längre kontrollorgan utan bli — eftersom den givna förutsättningen för en italiensk statsrättslärare synbarligen är att knappast någonsin en absolut majoritet existerar — nödvändiga element i en majoritet. Härigenom får minoriteten möjlighet att hindra det största partiet att utföra sin politik, och samtidigt utplånas den kontrollmöjlighet, som är ett väsentligt karaktistikum för en parlamentarisk regim. Den homogena majoriteten och möjligheten till kontroll äro ej förenliga med proportionalismen.

Den nya valmetoden åsyftar att realisera dessa båda fundamentala principer för en parlamentarisk regim. Man invänder, att i andra demokratier utvecklingen gått i annan riktning, men härpå svarar Crosa, att när andra länder efter kriget oftast haft koalitionsregeringar, har Italien på grund av proportionalismen ej ens haft regeringar av denna från parlamentarisk synpunkt exceptionella typ utan »kombinationsregeringar» oförenliga med statens auktoritet och kabinettets värdighet.

Förf. vill ej heller erkänna det berättigade i invändningen att reformen gör minoriteten till majoritet. Man bör jämföra det största partiet ej med hela raden av de övriga partierna tillsammans utan med vart och ett särskilt och finner då att det är en relativ majoritet som får makten och därmed hela ansvaret. Ansvaret kommer sedan att få utkrävas av väljarna vid nästa val. Man slipper hädanefter att se partierna på varandra skylla de fel som begåtts av en ministär.

I ett par punkter erkänner emellertid förf. att kritiken har rätt. Valkommittéerna ha alltså en betydande makt, och den enskildes möjlighet att påverka personvalet är nästan absolut utslätad. De stora valkretsarna gynna dessutom i hög grad de stora städerna, där det stora flertalet väljare rösta, på landsbygdens bekostnad.

I allt väsentligt ansluter sig alltså prof. Crosa till Mussolinis vallag, som »löser ett invecklat statsorganisationsproblem, som går utöver det enkla problemet om den rättvisa fördelningen, som de tidigare vallagarna togo hänsyn till».

Till sist några ord om resultatet av valen av den 6 april, återgivna efter *Nuova antologia* (en redogörelse av professorn i Siena Filippo Virgilio, »Il significato delle recenti elezioni politiche», årg. 1924, 194—201). Hela antalet avgivna röster var 7,628,860, eller 63% av de röstberättigade (mot 1919 52 och 1921 58%). Den nationella listan samlade 4,306,330 röster eller absolut majoritet, var-

till kom på fascistiska särlistor 351,080 röster eller tillsammans c:a 4,657,000 röster.

Av oppositionen räknade de förenade socialisterna 452,521, maximalisterna 348,540 och kommunisterna 304,684 eller sammanlagt c:a 1,106,000 röster på de tre partier som uppstått ur det gamla socialistpartiet.

»I popolari» erhöilo 645,690 röster, de liberala demokraterna 235,685, den konstitutionella oppositionen 147,122, republikaner 124,978, »i democratici sociali» 106,135, slaver, tyskar o. s. v. 61,258, bondepartiet c:a 59,000 och de fronderande fascisterna c:a 30,000.

Man lägger märke till att socialisterna, som 1919 hade 1,835,000 röster samt 1921 samma antal, nu vidkänts en minskning om c:a 700,000 röster. »I popolari», som 1919 hade 1,167,000 röster, hade år 1921 stigit till 1,310,000 röster, men sådan fallit så betydligt.

Förf. uppdelar rösterna i fascistiska och oppositionsröster i de olika delarna av landet och kommer då till följande resultat:

	Fascister	Minoriteterna
Norra Italien	1,358,333	1,430,220
Mellersta Italien	1,351,310	478,237
Södra Italien och öarna ..	1,980,370	604,716

I norra Italien har socialismen djupa rötter. Enbart i Lombardiet erhöilo de förenade socialisterna 124,000 röster, maximalister 118,000 och kommunister 58,000 eller tillsammans 300,000 röster av 1,100,000 i hela Italien. Även i popolari äro starka i norra Italien, särskilt i Lombardiet och Venezien, där de samlade mer än hälften av hela sin röststyrka.

Kinas konstitutionella problem. Att det inbördeskrig, som f. n. rasar i Kina, ej blott innebär en strid mellan de olika generalguvernörerna utan också sammanhänger med författningspolitiska motsättningar mellan centraliseringssträvanden och provinsiell självständighetskänsla är ju uppenbart. Under sådana omständigheter är det av ett särskilt intresse att just nu ta del av en uppsats av professor Harold Scott Quigley betitlad »Some aspects of Chinas constitutional problem», som ingick i junihäftet av *Political science quarterly* (1924 s. 189 ff.).

Författaren, en helt ung man, som är professor vid Minnesotas universitet i Förenta staterna, har under ett par år studerat kinesiska politiska förhållanden vid Tsing Hua college i Peking.

Kinas nu gällande författning, som promulgerades av marskalk Tsáo Kún omedelbart efter det att han tillträdde presidentvärdigheten, är av den 10 oktober 1923, men den går tillbaka till tidigare utkast 1913 och 1917. Den föregicks av en provisorisk författning av år 1912.

Stridsfrågan i Kina har — förklarar prof. Quigley — liksom i andra länder i första rummet gällt det parlamentariska systemet.

Den provisoriska författningen var i detta avseende mycket ofullständig i jämförelse med 1923 års författning. Den medgav interpellationer, gav former för juridisk ministeransvarighet och innehöll föreskrift, att ministerutnämningar skulle gillas av nationalförsamlingen samt att presidenten ägde att entlediga ministrar och måste göra det vid impeachment. Å andra sidan hade presidenten ej rätt att prorogera eller upplösa nationalförsamlingen. I verkligheten gävo dessa bestämmelser presidenten större makt över kabinettet än nationalförsamlingen, fastän kinesiska författare talade om ett parlamentariskt system på grund av missuppfattning av den verkliga naturen av ett impeachment. Bestämmelserna härom voro mycket vagt formulerade och tilläto impeachment såväl vid olaglig handling som vid försummelse att »uppfylla sina ämbetsplikter» — en formulering, som för en svensk kan sägas, bringa i erinran vår författnings bestämmelser om ansvarighet under utstakade former, om statsrådet i sina rådslag »icke iakttagit rikets sannskyldiga nytta». Faktiskt hade församlingen ej auktoritet nog att framkalla ministerkris av enbart politiska grunder utan försökte tillgripa impeachment-vapnet som en ersättning för den saknade befogenheten att besluta om misstroendevotum. Å ena sidan vanmakten hos församlingen, å andra sidan frånvaron av en presidentens upplösningsrätt gentemot denna bragte utvecklingen till ett politiskt dödsvatten, kulminerande 1914 och 1917 i olaglig prorogering av församlingen. Man kan ej utan vidare karakterisera församlingsmedlemmarnas hållning med termen obstruktion. De ansågo sig ej kunna hysa något förtroende för Yuan Shih-Kái och hade ej något hopp att en återhållsamhet från parlamentets sida skulle mötas med moderation också från den verkställande makten. Inga förutsättningar förelågo för en kompromiss, och en dylik underlättades ej av den provisoriska författningen. Efter Yuans död intogs presidentmakten av hans politiska arvtagare och är alltså en militaristisk sinekur.

Den nuvarande författningen utgår emellertid från önskemålet att undvika den anomali, som den provisoriska författningen innebar och att skapa ett verkligt parlamentariskt system. Presidenten tillsätter statsministern, men kammaren skall gilla hans val. Presidentens beslut äro ogiltiga utan ministeriell kontrasignation. Presidenten har fått upplösningsrätt gentemot kammaren, men begränsad genom föreskriften att senaten skall lämna sitt medgivande. Representationen har fått nya befogenheter. Vartdera huset har interpellationsrätt. Kammaren ensam kan uttala misstroendevotum, som måste följas av ministerskifte eller kammarens upplösning. Det är emellertid ej antagligt att det i Kina skall bli lättare än i Frankrike att få senatens medgivande till en kammarupplösning, och det är ej troligt att ministrarna skola komma i närmare kontakt med representationen, då de ej få sitta i någondera kammaren. Möjligheterna till en konflikt mellan en president, som önskar upplösa kammaren och en nationalförsamling, som beslutat att göra sig av med ett kabinett, äro alltså ej borteliminerade.

Ingen människa tror att Tsáo Kún eller de som kunna antagas komma att följa efter honom bry sig om att följa den nya författningen, men så länge som en parlamentarisk majoritet finns, som vill ställa sig på samma ståndpunkt, som den gjorde när den mottog 5,000 dollars per röst för att välja Tsáo Kún till president, så länge kommer författningen också att bestå. Men pengar flyta ej lika rikligt nu då valet är över.

Förhållandena försvåras ytterligare av de kinesiska partiförhållandena. Liksom i Frankrike föredra politikerna att sammansluta sig i små flytande grupper hellre än i stora konstanta partier. Om man skulle lyckas ernå kontroll över den verkställande makten, skulle säkerligen följderna bli täta ministerskiften. Denna tendens gentemot en splittring i smågrupper kommer ej att minskas genom de oavbrutna konflikterna med den verkställande makten.

Förf. för sin del menar, att den konstituerande församlingen ej förstått de skäl som tala för en starkare verkställande makt. Vad som hotar är oroligheter och inbördeskrig, som ha mycket litet med konstitutionella strävanden att göra. Antagligen skulle ingen kinesisk regering kunna styra med de befogenheter, som den nya författningen ger. Det finnes också mycket litet förståelse för en lagstiftande församlings uppgifter även inom de bildade klasserna, inom vilka representationen måste rekryteras. I båda husen har största delen av tiden tillbragts med politiskt gräl, och ännu efter åtskilliga månader hade ej senaten hunnit så långt att den kunnat välja talman. *Kina är ett land för politiker men av en småskuren och negativ art.

I frågan om ett parlamentariskt styrelsesätt har nationalförsamlingen praktiskt taget alltid varit enig. I den lika viktiga frågan om federalismen ha däremot synnerligen skiljaktiga meningar yppat sig.

Sedan 1921 ha tre provinser skaffat sig författningar (Chekiang, Hunan och Kwangtung), och flera andra ha arbetat i samma riktning. Den provins, som gick i spetsen, var Chekiang, och påtagligt var att man där tänkte sig federalismen blott som ett steg på vägen till fullständig provinsiell självständighet. Man proklamerade, att idén om centralisering var föråldrad, och i dess ställe måste en makt-delning äga rum. Då grunden till en federalistisk författning ej lagts, måste en provinsförfattning skapas för att tillfredsställa folkets förhoppningar och för att följa med den över hela världen gående strömmen av demokratiska rörelser. Man hoppades att kunna minska sitt ansvar genom en kompromiss mellan det gamla och det nya.

Dessa provinsiella författningar lämna ett vidsträckt område åt provinserna och ge garantier mot ingripande utifrån, men ha aldrig ordentligt kunnat realiseras på grund av opposition från militär-guvernörerna, som i Kinas olika provinser varit de verkliga makt-havarna.

De militära ledarnas ställning till frågan om federalismen beror helt på om de äro i Peking eller ej. Presidenten är anhängare av en starkare centralmakt, under det att Chang-Tso-lin, guvernören i Mandschuriet, och efter vad det förefaller det stora flertalet guver-

nörer, som ej äro nära förbundna med den härskande kretsen, föredraga en betydande provinsieell självständighet, för att ej säga absolut provinsieell oberoende.

Församlingarna och guvernörerna tillsamman ha lagt sin makt i vågskålen till förmån för en maktindelning mellan helstat och provinser, och härigenom har författningens federalistiska natur framtvingsats; men det utsäges uttryckligt, att »provinsieella lagar, som strida mot nationella lagar äro ogiltiga». Federalismen i Kina är i själva verket blott ett nytt namn på ett gammalt kläde och den provinsieella självständigheten har sin motsvarighet i t. ex. de mandschuriska vicekonungarnas ställning.

Författaren till här refererade uppsats menar för sin del att räddningen gentemot de militära splittringstendenserna ligger i enhetligheten av den vitt utgrenade kinesiska kulturen. Men han anser, att man ej tillräckligt tagit hänsyn till de möjligheter, som ligga i den lokala förvaltningen och det gamla nationellt kinesiska klan-systemet. Författningen låter alla val ske direkt. Förf. tror, att det under den övergångsperiod, som Kina befinner sig i, varit lyckligare att bygga på lokalförvaltningen. Familjen och ej individen är den lägsta enheten i Kinas politiska organisation. Den kinesiska byn, som växt ut ur en familj eller en grupp av familjer, styres av familjeöverhuvudena, som bilda ett de äldstes råd, en oformlig typ av patriarkalisk aristokrati, som hänger nära samman med folket, känner dess önskemål och behov. Också över förvaltningen i de större distrikten (hsien) ha dessa äldste ett betydande inflytande. Det är inom byn och distriktet, som det mesta av förvaltningsarbetet utföres, särskilt i de tider, då ej centralregeringen förmått fylla dessa uppgifter. Och på detta klansystem borde också författningen i större utsträckning ha byggt.

K. T.

Argentinas representationssystem¹. Efter 1810, det år, då frigörelsekampen mot Spanien började, kom en mycket stormfylld tid i Argentinas historia. Man talar om en revolutionär period (1810—16), en tid av allmän anarki (1816—29) och slutligen om Rosas' tyrannöme (1829—52). Den tid, som därefter följer, har kallats det konstitutionella skedet i landets historia, varunder efter åtskilliga störningar förhållandena till sist blivit jämförelsevis stabiliserade. Efter 1890 ha i varje fall inga allvarigare oroligheter stört landsfreden.

Landets författning är daterad den 15 maj 1853 och har undergått viktiga förändringar åren 1860, 1866 och 1898. Den är i mycket hög grad påverkad av Förenta staternas konstitution. Ett arbete av Alberdi, som fick stor betydelse vid författningens skapande, röjer ett vittgående inflytande från detta håll, och vid den viktiga författningsändringen 1860, då det särskilt gällde att betona provinsernas

¹ L. S. Rowe, *The Federal System of the Argentine Republic*. Carnegie Institution of Washington, Publication No. 258. Washington 1921. — James Bryce, *Modern Democracies*, I. London 1923.

rättigheter, återopades den nordamerikanska förebilden gång på gång.

Argentina är liksom U. S. A. en förbundsstat. Det inrymmer ett förbundsdistrikt (huvudstaden Buenos Aires, ej att förväxla med den likabenenämnda provinsen), 14 »provinser» och 10 territorier. Provinserna motsvara delstaterna i den nordamerikanska unionen. Med vårt språkbruk skulle vi kalla dem stater. De ha egna författningar, egna representationer och folkvalda guvernörer, de senare utrustade med rätt stor makt. Inom nationalrepresentationen består den ena kammaren, senaten, av två representanter för huvudstaden och två från varje provins, oberoende av dennas storlek, alltså samma system, som vi möta i Förenta staterna och Schweiz. Deputeradekammaren väljes efter folkmängd, så att i varje provins och i huvudstaden en deputerad kommer på 33,000 invånare; en rest, som ej understiger 16,500, räknas som fullt tal. Av det ovan sagda framgår, att antalet medlemmar i senaten är 30; deputeradekammaren, som räknat 120 medlemmar, har enligt Rowe nu fått sitt antal ökat till 160.

Senatens medlemmar utses i provinserna av dessas legislaturer, alltså samma system som i Förenta staterna före 1913. Huvudstadens båda senatorer väljas däremot på samma sätt som republikens president, d. v. s. genom val av elektorer, vilka i sin ordning utkora senatsmedlemmarna. Valperioden för senaten är 9 år; $\frac{1}{3}$ förnyas vart tredje år. För valbarhet fordras en ålder av minst 30 år, att ha varit argentinsk medborgare i minst sex år och att äga en årlig inkomst av lägst 2,000 pesos (1 peso = 3: 51 kr.) eller däremot svarande kapital. Dessutom råder bostadsband. Självskriven talman i senaten är republikens vice president, vilken dock ej äger deltaga i voteringarna utom då rösterna stå lika mot lika, i vilket fall han har utslagsröst.

Rösträtten vid val till deputeradekammaren är lika över hela landet och regleras av förbundslagstiftningen. Grundregeln är, att varje manlig medborgare, som fyllt 18 år, äger rösträtt. Följande kategorier medborgare sakna enligt lag rösträtt: sinnessjuka, vare sig de vistas i hemmet eller äro intagna på hospital; de, som äro intagna i fattiginrättning; dövstumma, som ej kunna skriva; andliga, som leva i slutna samfund; häktade personer; de, som avtjäna straff i de allmänna straffanstalterna; de, som äro förklarade ovärdiga att i allmän tjänst nyttjas; personer, som äro dömda för upprepat brott mot annans egendom, för mened eller för obehörigt verkande vid val (sistnämnda kategorier äro berövade rösträtt för en tid av fem år); de, som gjort sig skyldiga till bedrägligt förfarande i konkurs (uteslutna för den tid, konkursen varar); personer, som dömts för vanskötsel av anförtrödda medel eller förskingring av allmänna medel (uteslutna från rösträtt, tills medlen restituerats); alla, som försökt undfly dem åliggande militärtjänst, tills de undergått i värnpliktslagen föreskrivet straff; likaledes alla, som uteslutits ur armén, samt desertörer (uteslagna för tio år framåt); ägare och innehavare av bordeller.

Det åligger »varje infödd eller naturaliserad medborgare» att inom tre månader efter fyllda 18 år anmäla sig för inregistrering i vallängderna. Denna anmälan sammanhänger med mönstringen för värnpliktens fullgörande. Uraktlåtenhet medför böter eller ända till ett års extra militärtjänstgöring.

Valperioden för deputeradekammaren är 4 år; hälften av kammaren förnyas vartannat år. Valbar är den, som fyllt 25 år och i minst fyra år varit argentisk medborgare. Även här gäller bostadsband. Valplikt infördes år 1912. För personer över 70 år är deltagandet i röstningen dock ej obligatoriskt. För uraktlåtenhet att rösta utan angivande av laga skäl stadgas annars böter, första gången 10 pesos, andra gången dubbla beloppet. Emellertid lär man ej vidare strängt ha tillämpat lagens bestämmelser härutinnan. Att deltagandet i valen under senare åren blivit betydligt större än förut, tillskrives ej så mycket införandet av valplikt som fastmera den omständigheten, att man samtidigt i vallagen infört bestämmelser, avsedda att garantera valhemligheten och en riktig uträkning av valresultatet. Det första valet under den nya ordningen visar en deltagarprocent av 68,58. Då systemet med officiella valsedlar ej är infört i Argentina, brukar antalet valsedeltyper vara mycket stort, vilket enligt Rowe verkar förvirrande på väljarna och underlättar röstköp. Detta skall ha visat sig vid de allmänna valen 1914, då den nordamerikanske professorn själv besökte landet. Valkretsarna äro, som vi strax skola se, jämförelsevis stora, och då partiförhållandena äro ganska outvecklade, ökar detta möjligheten för enskilda personer att dirigera valen. Bryce, vilken också på sin tid genom personligt besök i Sydamerika blev synnerligen förtrogen med förhållandena därstädes, anmärker, att argentinaren i betraktande av att partigränserna äro rätt flytande, vid valet mindre följer ett partiprogram än de ledande personligheterna.

Vid valen till deputeradekammaren utgör varje provins en valkrets, vartill kommer huvudstaden, som bildar en valkrets. Antalet representanter i kretsarna var före den sista ökningen följande:

Staden Buenos Aires	20
Prov. Buenos Aires	28
Santa Fé	12
Entre Ríos	9
Corrientes	7
Córdoba	11
San Luis	3
Santiago del Estero	5
Mendoza	4
San Juan	3
La Rioja	2
Catamarca	3
Tucumán	7
Salta	4
Jujuy	2

Summa 120 deputerade

Som hälften av kammaren förnyas vartannat år, kommer inom varje valkrets blott halva antalet eller ett närmast därintill liggande tal i fråga vid varje ordinarie val. För att i någon mån trygga minoritetens rätt har man i Argentina infört ett s. k. limitativt system, som kommer till användning, så snart mer än två skola väljas. Grundprincipen är, att väljaren i så fall ej äger å sin valsegel uppföra så många namn, som svara mot antalet platser att besätta, utan ett något mindre antal. Förhållandet mellan de båda siffrorna enligt den argentinska vallagen framgår av följande tabell, där första kolumnen utmärker antalet mandat, som skola besättas, och den andra det antal namn, som i ty fall skall uppföras å en valsegel:

Mandat	Namn å sedel	Mandat	Namn å sedel
1	1	10	7
2	2	11	8
3	2	12	8
4	3	13	9
5	4	14	10
6	4	15	10
7	5	16	11
8	6	17	12
9	6	18	12

Som av tabellen framgår, utgör antalet namn å sedlarna jämnt $\frac{2}{3}$ av antalet mandat att tillsätta, där det senare talet är delbart med 3; i annat fall närmast följande hela tal, alltså något mer än $\frac{2}{3}$. Metoden användes ej blott vid val till deputeradekammaren utan även vid utseendet av elektorerna i huvudstaden för senatorsval samt vid utseendet av de elektorerna, som skola välja republikens president.

De, som erhållit de flesta rösterna, förklaras valda till det antal, som erfordras. Uppstår en vakans, måste särskilt fyllnadsval äga rum. Ett dylikt kan även ske samtidigt med det ordinarie valet (obs. den partiella förnyelsen av deputeradekammaren), då lotten avgör, vilken av de valda som skall fylla den extra vakansen, såvida man ej från början hållit de båda valen i sär.

Av de båda husen i det argentinska parlamentet synes deputeradekammaren åtnjuta det största förtroendet från nationens sida. Då de provinsiella representationerna, som till väsentlig del välja senatens medlemmar, stå i starkt beroende av de mäktiga provinsguvernörerna, komma de senares önskingar beträffande senatens rekrytering att vinna ett visst gehör. Det har härigenom uppstått en djupt rotad uppfattning, att senaten är en oligarkisk församling, främmande och okänslig för den allmänna opinionen i landet. Deputeradekammaren stod å andra sidan före den sista vallagsreformen till sin sammansättning rätt mycket i beroende av centralregeringen men torde nu vara ett trognare uttryck för det väljande folkets önskingar. Grundandet av ett socialistiskt parti år 1901 torde ha bidragit till att rikta den legislativa myndighetens uppmärksamhet på de kroppsarbetande klas-

sernas ställning i helt annan utsträckning än förut. Att härvid starka impulser utgått från den rätt dominerande huvudstaden (med över 1,7 mill. inv. Sydamerikas största stad) är iögonfallande. På det hela taget anses dock folkrepresentationen ha spelat en vida mindre framträdande roll i republikens politiska liv än regeringsmaktens innehavare. Presidenten är minst lika mäktig som statschefen i U. S. A. Gamla spanska traditioner om den exekutiva statsmyndighetens supremati spela sannolikt in. Men i främsta rummet bör man väl se förhållandet i belysning av Argentinas egen historia under de senaste hundra åren.

J. E. N.

LITTERATURGRANSKNINGAR.

Betänkande angående tullsystemets verkningar i Sverige före världskriget. Stockholm 1924.

(Forts. fr. föregående häfte).

I en jämförelsevis kortfattad 3:dje avdelning behandla kommitterade »tullsystemets betydelse i finansiellt hänseende». I 1:sta stycket framlägges en del statistiskt material till belysande av förändringarna i tullinkomsternas absoluta storlek och relativa betydelse för statsbudgeten under årens lopp. Från 1880-talet ha tullinkomsterna regelbundet vuxit fram till krigsåren, då på grund av de kända importsvårigheterna desamma betydligt decimerades för att sedermera åter hastigt stiga. Relativt sett, i deras betydelse för statsbudgeten, ha de däremot visat ständigt tillbakagång sedan början av 1890-talet, sammanhängande med den stigande avkastningen av de direkta skatterna och de affärsdrivande verken.

För många torde det för örigt vara både lärorikt och överraskande att taga del av en i samma stycke å sid. 57 framlagd tabell, utvisande bl. a. tullinkomsten pr inv. i ett stort antal länder. Av densamma framgår nämligen, att denna inkomst är större i ett frihandelsland som England än t. ex. i Sverige och Tyskland. Förhållandet finner sin förklaring däri, att man i frihandelslandet England ansett sig kunna lägga högre tullar på kassaartiklarna än i de protektionistiska länderna. »I själva verket ingick det bl. programpunkterna vid det nya systemets genomförande att, i bredd med höjningen av skyddstillarna, sänka de för den stora massan kännbaraste finanstullarna».

I andra stycket, som handlar om »tulluppbördens fördelning på olika varuslag», fästes intresset huvudsakligen vid kommitterades försök att för åren närmast före kriget räkna ut, vad del av tullinkomsterna, som faller på finans- resp. skyddstillarna, samt i vad mån den härflutit från nödvändighetsvaror, umbärliga varor och lyxvaror.

Beträffande den första frågan komma kommitterade till det resultat, att c:a $\frac{1}{3}$ av tullinkomsten hänflyter från finanstullarna, en siffra, som egendomligt nog — enligt vad kommitterade tidigare visat — hållit sig ganska konstant genom tiderna. Vad den andra

frågan angår, mena kommitterade, att tulluppbörden fördelas med c:a 70 % på nödvändighetsvaror, 21,5 % på umbärliga varor och 8,5 % på lyxvaror.

Den första uppdelningen synes mig ganska tillförlitlig. Begreppen finansstullar och skyddstullar äro ju tämligen bestämda och väl avgränsade, och den enda osäkerhet, som här vidlåder kommitténs uppdelning av tullbördan, synes sammanhänga med vissa bristfälligheter i det statistiska materialet, vilka dock ej torde vara av mera allvarligt slag. Denna uppdelning är nog även av ganska stort praktiskt intresse.

Den senare uppdelningen av tullinkomsterna synes däremot vara av ett mera tvivelaktigt värde. Man torde här ha rätt att tala om en utredning för utredningens egen skull. Åtminstone kan jag ej se, vad bruk kommitterade skulle kunna göra av dessa siffror. Kommitterade medge ju också själva, att uppdelningen i nödvändighetsvaror, umbärliga varor och lyxvaror är beroende på tycke och smak. Emellertid säga de sig vid sin uppdelning av de skilda varuslagen på de olika rubrikerna ha sökt träffa genomsnittsuppfattningen; och som prov på sin konst häri meddela de, att de rubricerat choklad som nödvändighetsvara, tobak som umbärlig vara och vin som lyxvara. Man kan emellertid ställa sig tveksam, huruvida ej denna uppfattning av genomsnittsmaken är något omodärn i en tid, då även damerna synas tycka mera om tobak än om snack, men jag skall ej fördjupa mig i denna del av problemet, utan nöja mig med att konstatera, att redan en gruppering på så lösa boliner, som här skett, gör undersökningen skäligen värdelös. Därtill kommer ytterligare en annan sak, som kommitterade tyckas ha alldeles förbisett. De rubricera t. ex. kaffet som nödvändighetsvara, men de betänka ej, att även om man med visst fog kan beteckna den första koppen på så vis, får den andra dock på sin höjd anses som »umbärlig vara» och tredje koppen som lyxvara. Förhåller det sig föröfrigt ej på alldeles samma sätt med chokladen och cigarrerna?

Då man ser dessa beräkningar, undrar man för övrigt, vad som varit kommitterades avsikt med dem. Har det kanske föresvävat dem en möjlighet, att med deras hjälp komma till en uppfattning av tullbördans fördelning på olika inkomstklasser. För varje fall påminna de livligt om den av prof. Heckscher på sin tid använda metoden att beräkna skattebördans fördelning¹; och jag misstar mig kanske ej allt för mycket, om jag antar, att det är hans nitälskan, kommitterade haft att tacka för dessa vackra beräkningar.

Förutom med de inkomster, skyddstullarna tillföra statskassan, har man även att räkna med, att de fördyra de tullskyddade varor, som produceras inom landet. De medföra således en ytter-

¹ För en närmare kännedom om denna metod hänvisas den intresserade läsaren till en uppsats av undertecknad i Ekon. Tidskrift (1917, p. 126 och följ.), vari densamma granskas.

ligare tullbelastning, vars resultat dock aldrig blir synligt i Kronans räkenskaper, utan direkt tillføres vederbörande grupper av näringsidkare. Först i ett senare kapitel (p. 110 och följ.) söka emellertid kommitterade att uträkna, vad denna del av »tullbördan» kan gå till, och komma därvid till det resultat, att densamma belöper sig till vid pass 115 mill. kr. Tullbördan i dess helhet — således inbegripet, vad Kronan får in i tullinkomster — skulle åter uppgå till 180 mill. kr. De nämnda siffrorna medge kommitterade visserligen vara ganska osäkra, men anse dem dock ligga i underkanten.

Det betänkligaste med kommitterades beräkning av tullbördan — om man bortser från dess osäkerhet — synes mig ligga däri, att de ej varit riktigt på det klara med, hur deras siffror borde uppfattas. De påstå nämligen, att med tullbördan, sådan de uträknat den, bör förstås hela den genom tullsystemet frambrakta prisstegringen på varor, *dock med bortseende från den allmänna pänningvärdeförsämring, som tullsystemet av en eller annan anledning framkallat.* Detta är emellertid, som var och en lätt nog inser, ett uppenbart misstag. Den »tullbörda», som kommitterade få fram, är tvärtom beräknad just med hänsyn till det pänningvärde, som tullsystemet framkallat.

Hur ödesdiger denna kommitterades feluppfattning angående innebörden av deras egna beräkningar blivit dem i deras vidare resonemang, ser man kanske lättast genom att studera en passus som denna (p. 111): Den kompensation av tullbördan för arbetarklassen i form av höjda pänninglöner (på grund av pänningförsämringen), varom ovan talats, har icke med föreliggande spörsmål (angående principerna för beräkningen av tullbördan) att göra, utan avser gottgörelse för de i samband med pänningvärdets sänkning ökade levnadskostnaderna».

Tankegången i detta kommitterades yttrande är tydligen följande: Eftersom vi, då vi beräknade tullbördan med tillhjälp av »hela den genom tullsystemet frambrakta prisstegringen på inom landet förbrukade varor», likvisst icke togo hänsyn till den pänningvärdeförsämring, tullsystemet framkallat, ha vi ej heller anledning att vid beräkningen av arbetarnes tullbörda ta hänsyn till den lönestegring, av vilken de på grund av pänningförsämringen blivit delaktiga. I detta resonemang ligger ju sunt förnuft. Skada blott, att — som vi sett — premissen är felaktig. Korrigera vi densamma, blir resonemanget därför i stället: Eftersom vi till grund för våra beräkningar av tullbördan lagt det av tullsystemet framkallade pänningvärdet, måste vi vid beräkningen av arbetarnas tullbörda fråndraga den kompensation, arbetarna erhållit i form av högre löner just på grund av pänningförsämringen. Överflödigt är väl att tillägga, att denna korrigering är nödvändig att företaga även med hänsyn till den kompensation, övriga inkomstagare komma i åtnjutande av på grund av det av tullarna försämrade pänningvärdet. — Vi kunna således konstatera, att ut från deras

egna antaganden äro kommitterades beräkningar av tullbördan skäligen misslyckade. Om de förstätt innebörden av sina egna siffror, skulle de således kommit till en annan uppfattning om tullbördans storlek.

Reservanterna ha ej heller — rimligt nog — varit fullt belättna med kommitterades utredning i denna del, och de eller deras anonyma medhjälpare — vilken malicen påstår vara prof. Cassel — ha också gjort en hel del, kanske ej i allo fullt lyckade, invändningar.

Mot dessa polemiserar nu prof. Heckscher vitt och brett i sin Tullfråga och delger oss där den teoretiska visdom, med vilken han tror sig kunna styrka, att den totala tullbördan är ungefär just precis det belopp, vartill kommitterade med hjälp av sina misstag kommit.

Jag skall emellertid ej här försöka kratsa kastanjerna ur elden för reservanterna eller prof. Cassel, då prof. Heckschers polemik i själva verket ganska litet berör den fråga, jag här har uppe. Endast då prof. Heckscher tror sig kunna försvara sin ståndpunkt med frasen, att »man har minst samma rätt att tala om tullbördå som att tala om skattebörda», vill jag erinra honom om en sak, som jag trodde att vi redan blivit överens om: att man nämligen icke beträffande alla s. k. skatter kan tala om en skattebörda¹. Om t. ex. en husägare gör en direkt vinst på att en gata drages fram förbi hans tomt och han för den skull får betala en särskild skatt för bestridande av kostnaderna för gatuanläggningen, så fick ju ej denna skatt medräknas, då man beräknade skattebördans fördelning; och orsaken härtill var helt enkelt den, att man här ej hade att göra med en »skattebörda», enär en skatt, som på detta vis direkt och omedelbart betalar sig, ej förnuftigtvis kan uppfattas som en börda. Alldeles analogt ligga nu förhållandena, då det blir fråga om den mycket omdebatterade »tullbördan». En del av densamma kompenseras relativt snabbt, direkt och allmänt, på grund av den pänningvärdeförsämring, som tullsystemet medför. Den delen kan således ej förnuftigtvis betraktas som en »börda» och måste därför frändragas, då man beräknar den »totala tullbördan». Skall man kunna nå ett korrekt uttryck för den »totala tullbördan» måste man således — så vitt jag förstår — från den totala prisstegring, tullarna åstadkommit på *samtliga* (ej blott de tullbelagda) varorna, dra den prisstegring å produktionsfaktorerna, de på grund av sin pänningförsämrande inverkan åstadkommit. Något sådant ha emellertid kommitterade aldrig försökt, och deras försvarsadvokat tyckes ej ens ha kunnat göra klart för sig, på vilka vägar ett korrekt uttryck för den »totala tullbördan» borde sökas. —

Jag övergår nu till de enligt min mening intressantare partierna av boken, avdelningarna 4, 5 och 6, behandlande näringslivets utveckling under skyddstullsperioden och i någon mån tul-

¹ Jag åsyftar här min i förra noten omnämnda kritik av hans metoder för beräkning av skattebördan.

larnas betydelse för denna utveckling. Av dessa avdelningar är den 4:de: »Tullsystemets allmänna betydelse och verkningar i avseende på produktion och konsumtion» av det största allmänna intresset. De båda följande avdelningarna, som mera speciellt behandla tullskyddet och jordbruket resp. industrien, hå ett övervägande detaljintresse, lämnande bevismaterial för påståenden och slutsatser i den tidigare avdelningen. Vi skola därför ta hänsyn till dem endast i den mån så synes behöfligt för diskussion av de i 4:de avdelningen framförda frågorna.

I de två första styckena av 4:de avdelningen påvisa kommitterade, under anförande av en del statistiska data, hur ungefär från tidpunkten för skyddstullsystemets tillblivelse en icke ringa höjning av den allmänna välståndsnivån inträtt, samtidigt som emigrationen gått starkt tillbaka. Men de varna för slutsatsen: post hoc propter hoc.

Som den sistnämnda företeelsen väl åtminstone delvis måste uppfattas som en direkt följd af den förra, koncentrerar sig intresset på de skäl, kommitterade andraga till stöd för sin varning mot att uppfatta välståndstillväxten såsom i någon mån orsakad av tullarna.

Skälet är, så vitt jag kan se, endast ett och utgöres av en hänvisning till, att välståndsnivån i det mera frihandelsvänliga Danmark befunnit sig i hastigare stigning än hos oss. Denna bevisföring är dock föga bindande. Först och främst äro nämligen alltid slutsatser byggda på ett jämförelsemateriel, som det här framlagda, synnerligen vanskliga, men därtill kommer, att naturligen även många andra orsaker än tullpolitiken övat inflytande på välståndstillväxten. Det egendomligaste i bevisföringen är emellertid, att kommitterade själva, då de granska siffrorna för förbrukningen av en del viktigare förnödenheter vari enligt deras egen utsago den höjda levnadsstandarden mera konkret framträder, komma till den slutsatsen, att »de svenska förbrukningstalen visat en ökning, vartill icke de engelska, och knappast ens de danska talen uppvisa motstycke».

Den invändning, som för övrigt skulle kunna göras mot kommitterades bevisföring, att välståndstillväxten under tullperioden i Sverige under alla omständigheter varit mycket kraftigare än i England under samma tid, bemöta de själva med en erinran om, att den snabbare höjningen i Sverige huvudsakligen låtit vårt land taga igen det försprång, som det äldre frihandelslandet England redan tidigare vunnit. »Den får», säga kommitterade på ett ställe, »sin naturliga förklaring i olikheten i utgångsläge och däri, att vårt land haft att under den tid, tabellerna här ovan omspanna (skyddstullsperioden), i forcerat tempo genomgå ett skede av industriell expansion, som England under en mera utsträckt tid redan långt förut passerat» (p. 73).

Egentligen är det således två orsaker, kommitterade anföra till förklaring av att välståndstillväxten varit så mycket starkare här i

landet än i England: 1:o) det olika utgångsläget i de båda länderna; och 2:o) att Sverige i forcerat tempo genomgått ett skede av industriell expansion.

Den 1:sta orsaken kunna vi naturligen taga som ett historiskt givet faktum, vilket åtminstone ej i detta sammanhang behöver närmare förklaras. Men med den senare orsaken kunna vi däremot ej utan vidare låta oss nöja. Den fordrar tydligen själv sin förklaring; och ligger det då bra nära till hands, att bland orsakerna till den starka industriella expansionen under skyddstullsperioden även i åtminstone någon mån åberopa sig på industritullarne. Då kommitterade utan vidare avvisa en sådan förklaring, synes reservanternas klagan befogad, att majoriteten i sitt ställningstagande allt för mycket låtit leda sig av en på förhand intagen ståndpunkt.

Samma anklagelse synes man också berättigad framställa mot vissa av resonemangen i 3:dje stycket, avhandlande »tullsystemets inflytande på produktionsutvecklingen».

Först påvisas där, hur hos oss under den period, undersökningen omfattar (1870—1910), storleken av den jordbrukande befolkningen nedgått. Detta är dock en tämligen allmän europeisk företeelse, sammanhängande med den transoceaniska konkurrensen och förbättrad jordbruksteknik. Men trots vårt agrartullskydd har likvisst flykten från jordbruket varit starkare i vårt land än i både Danmark och Tyskland. Samtidigt härmed har ett mycket starkt industriellt uppsving ägt rum — särskilt från senare hälften av 1890-talet — ett uppsving, som, enligt vad kommitterade söka påvisa, varit betydligt större än i något av de länder: Danmark, Tyskland och England, som kommitterade medtagit för jämförelse. Det land, som näst efter vårt haft att uppvisa den starkaste industriexpansionen, har varit Tyskland, men denna utveckling har dock försiggått i betydligt långsammare takt. Medan nämligen industribefolkningen i Sverige under perioden 1880—1910 tillvuxit med i genomsnitt 2,08 % årligen, har den i Tyskland under ungefär samma tidrum ökat med endast 0,73 %. (p. 78).

Att industritullskyddet skulle ha bidragit till detta resultat, anse kommitterade dock synnerligen problematiskt. Visserligen medge de, att det *kan* ha haft ett visst inflytande på grund av tullskyddets benägenhet att sänka pänningvärdet, men eftersom, såsom jag tidigare sökt visa, denna tullskyddets hjälp åt näringslivet måste åtminstone för Sveriges del uppfattas såsom av mycket temporär beskaffenhet, räcker den ej långt som förklaringsgrund. Vårt så mycket snabbare industriuppsving vilja kommitterade också hälst bortförklara *dels* med att Sverige, som är ett ungt industriland, naturligen bör uppvisa en starkare procentuell tillväxt av sin industribefolkning än ett gammalt fullt utbildat industriland som England, och *dels* med hänvisning till »de nya, banbrytande pappers- och järnframställningsmetoderna, elektrifieringsteknikens utveckling och vattenfallens därav beroende ökade användning som kraftkälla samt åtskilliga uppfinningar speciellt på det mekaniska

området, vilket allt Sverige med sina goda och välbelägna skogstillgångar, sin rikedom på högprocentig men fosforrik järnmalm för export, sina vattenfall och sin befolknings tekniska begåvning haft särskilda betingelser att draga fördel av» (p. 78).

Vad det förra momentet angår, får man väl medgiva, att det ej är så märkvärdigt, om den svenska industribefolkningen under dessa år, procentuellt sett, tillvuxit snabbare än den engelska, som redan vid periodens början utgjorde 56 % av alla Englands yrkesutövere. Men den frågan återstår alltid, varför har den svenska industriutvecklingen försiggått så mycket fortare än den danska? Av alla yrkesutövere utgjorde den svenska industribefolkningen år 1890 — 22,1 %, och år 1910 — 32,3 %, den danska år 1891 — 27,9 % och år 1911 — 29,2 %. Till förklaring av detta förhållande duger uppenbarligen ej den första förklaringsgrunden, men här kan i stället pekats på våra större naturliga förutsättningar för en industriell utveckling. Och otvivelaktigt räcker denna förklaringsgrund ett gott stycke. Men åtminstone som den står, är den för allmänt hållen och styrker ej, att det snabba industriuppsvinget restlöst kan föras tillbaka på densamma. Den bevisar således ej, att ej tullskyddet i väsentlig mån kan ha bidragit till industriexpansionen. För egen del hade jag funnit det naturligare, om även vårt höga industri-skydd medtagits för att förklara vår relativt hastiga industrialisering.

Samma motvilja från kommitterades sida att medgiva möjligheten av, att tullskyddet skulle kunna ha medfört några goda verkningar, uppenbarar sig ånyo några sidor längre fram i samma stycke.

Den starka industriexpansionen från senare hälften av 90-talet hade också medfört en stark kapitalimmigration. Medan perioden 1886—98 visade en årlig nedgång i den utländska skuldsättningen av c:a 11 mill. kr., visade däremot åren 1899—1908 en årlig ökning av c:a 53 mill. kr. Till förklaring härav anförer nu kommitterade själva, »att den expansion inom vårt näringsliv, som faktiskt inträffat efter sedan det nya tullsystemet fått tid att verka, till en början icke kunnat genomföras enbart med hjälp av landets egna kapitalresurser, medan åter under föregående period dessa syntes väl förslå för då rådande lugnare förhållanden». Men omedelbart efteråt varnas dock för den tanken, att tullsystemet skulle »ha medfört en totalökning av det investerade kapitalet». Tullarna sägas visserligen ha medfört en kapitaltillströmning till de skyddade industrierna, »men närmast måste det därvid ha gällt allenast en annan fördelning av kapitalanvändningen än vad som skulle blivit fallet vid frånvaro av tullskydd» (p. 86).

Denna kommitterades principfasthet erinrar väl starkt om den ståndaktige tennsoldaten. Med tullskyddets införande följer en enastående industriell expansion och en stor kapitalimport, som går till utbyggandet av den av tullskyddet betingade produktionsapparaten, men ändå får man ej tänka sig, att tullskyddet har något som helst att skaffa med vare sig det industriella uppsvinget eller

med kapitalimporten. Kommitterade menä således tydligen, att om ej tullskyddet kommit hindrande emellan, skulle exportindustrierna ha florerat så mycket kraftigare, och de skulle då i stället kunnat uppsuga allt det kapital och alla de arbetare, som nu gått till de tullskyddade näringarna.

Felaktigheten — eller riktigare överdriften — i denna tankegång synes mig dock reservanternas på ett ganska övertygande vis ha ådagalagt. De framhålla nämligen, att alla våra stora exportindustrier baseras på våra naturtillgångar — våra skogar och gruvor. Men, säga de, en snabbare exploatering av våra malmtillgångar ha statsmakterna — låt vara på grund av en allt för långt driven försiktighet — ej velat medgiva, och skogarna ha knappast tålt ens den avverkning, de faktiskt varit utsatta för. Mera råmaterial för exportindustrierna, än som levererats dem, har därför ej stått dem till buds, och orimligt blir då att tänka sig, att dess industrier skulle vid en frihandelsregim ha kunnat uppsuga allt det kapital och all den arbetskraft, som nu gått till de tullskyddade industrierna. Under tiden 1896/97—1913 ha dock till de egentliga exportindustrierna gått endast 37 tusen arbetare, medan de tullskyddade näringarna absorberat 65 tusen.

Mot detta resonemang invänder nu prof. Heckscher i sin Tullfråga endast — så vitt jag kan se — att skogen ej är att betrakta som en naturtillgång, utan som en kapitalplacering. Tynger man därför ej exportindustrierna genom ett tullsystem, kunna de efterfråga mera trä och betala träet bättre. Det blir då en bättre skogsvård och vi kunna producera mera trä.

I detta resonemang ligger obestriddligen en hel del sanning, men som jag likvisst antar av endast en ganska begränsad räckvidd för nu föreliggande fråga.

Under skyddstullsperiodens gångna årtionden har nog i det stora hela — med vissa lysande undantag — betydelsen av en rationell skogsvård varit föga förstådd; och stor är därför sannolikheten för, att om skogarna helt och hållet skulle burit upp vår industri på sätt, som kommitterade tydligen tänkt sig, skulle de vid det här laget varit ganska illa åtgångna. Antagligt är väl för övrigt dessutom, att skogarna — för att tala med prof. Wicksell — skulle på många platser ha fått breda ut sig över åkrar och ängar¹. För varje fall vore väl nu bondestammen i de norrländska skogssocknarna ett minne blott.

Men även om vi ej se på saken så att säga historiskt d. v. s. icke tänka på, vad tullsystemet kan ha betytt för bevarandet av våra skogar, utan betrakta det hela som en nutids- och framtidsfråga, tror jag ej, att bärvidden av prof. H:s argumentation är alltför stor.

¹ Man tycker kanske, att det innebär en motsägelse, då jag antar, att skogarne å ena sidan skulle skövlats, å den andra fått breda ut sig över åkrar och ängar. Men så är ingalunda fallet. Den vuxna skogen hade skövlats och den nya på »åkrarna och ängarna» hade på dessa par årtionden ännu ej nått avverkningsmognad.

Vi måste nämligen också tänka på avsättningsmöjligheterna för vårt trä och se till, att de ej alltför mycket försvåras genom en för kostsam skogsvård. Och vidare böra vi besinna, att en än så dyrbar och utmärkt skogsvård näppeligen i en hast kan i synnerligen hög grad öka våra skogars avkastning. Slutligen kan det kanske också vara på sin plats att i detta sammanhang erinra om, att flera framstående representanter för vår träförädlingsindustri ej alls tyckas missbelåtna med sakernas nuvarande läge, utan, om man får döma av deras uttalanden, snarast synas mena, att tullsystemet varit deras egna industrier till gagn. Jag skall här anföra ett sådant, ganska märkligt yttrande av hr Bosæus i Nationalekonomiska föreningen den 25 febr. 1921. Såsom representant för cellulosa-pappersmasse- och pappersindustrien vände han sig mot argumentet, att tullskyddet skadade exportindustrien. »Den direkta belastningen av tullskyddet», menade han, »torde icke ens i någon mån gå upp emot de fördelar, som just denna industri hade av att dess hjälpsindustrier blomstrade i landet, därför att denna exportindustri därigenom hade möjligheter att driva upp sin produktion, icke kvantitativt, men kvalitativt, emedan den hade sina leverantörer på nära håll. Det förhåller sig nämligen så — sade han vidare — att om man har sin leverantör av maskiner och andra förnödenheter på nära håll, kan man, om man vill höja kvaliteten, arbeta tillsammans med honom på ett annat sätt än om man har honom i Heidenheim eller i England eller Amerika. Man kan vid driften oupphörligen stå i förbindelse med honom, och man kan få nya uppslag omedelbart utarbetade, och — jag tänker särskilt på filter och viror — man kan få de kvaliteter, man vill ha för att få fram de bästa fabrikaten. De fördelar, som industrien därvidlag och speciellt denna industri har, ha också sedan gammalt varit till fullo insedda. Därför har ej heller, såvitt jag känner till, denna industri något emot, att dess leverantörer bliva tillgodosedda i den mån förhållandena och en noggrann undersökning skulle visa det berättigat. På samma sätt är det alldeles givet med annan förädlingsindustri. . . .»

I denna syn på saken ligger törhända någon överdrift, men till en del äger den nog sitt berättigande; och i den mån så är fallet, skulle således ej en annan tullpolitik än den faktiskt förda, ha medfört en förbättrad skogsvård och ökad träproduktion.

I det stora hela få vi nog också anse, att reservanterna ha rätt: att de stora exportindustrierna — om ej skogarna skulle förödas och för den händelse statsmakterna vidhållit sin malmpolitik — haft för litet råvaror till sin disposition för att ha kunnat absorbera hela den befolkning, som nu i stället sökt sig till tullindustrierna. Och antagligt är väl därför, att om frihandeln varit rådande, en hel del av befolkningen i stället måst begiva sig i väg över haven.

Om detta varit att beklaga eller ej, är en fråga, som ej här skall tagas upp till prövning. Vid densammäs bedömande har man att ta hänsyn till så många andra värden än de rent ekono-

miska, att densamma knappast lämpligen bör avgöras inför ett nationalekonomiskt forum. Vi nöja oss därför också med att konstatera, att tullpolitiken — på ont eller gott — förmått kvarhålla en del av våra landsmän här hemma.

Låt oss emellertid för resonemangets skull anta, att befolkningen även utan tullskyddet kvarstannat i landet. Vad hade då förmodligen inträffat? En större del av den samma, än vad som nu blivit fallet, hade antagligen blivit kvar på landsbygden, och den övertaliga industriebefolkning, som nog ändå uppstått, hade tryckt ner reallönerna så djupt, att nya industrier slutligen burit sig. Hela befolkningen hade således ändå till sist funnit full sysselsättning fast till reducerade reallöner.

Att göra klart för sig, att detta blivit det troligaste resultatet av frihandeln för den händelse någon emigration ej förekommit, synes vara av ej ringa intresse, ty i svaret på den uppställda frågan ligger till stor del innesluten lösningen på ett annat, mycket omdebatterat problem, nämligen frågan om vem, som i sista hand får betala tullarna.

I 4:de stycket »Tullsystemets inflytande på inkomstfördelningen» ta kommitterade delvis upp denna fråga till behandling; men som mig synes på ett föga tillfredsställande vis:

Problemet är emellertid ej så lätt att lösa redan av den grund, att det, så vitt jag förstår, är dubbeltydigt. Man kan nämligen å ena sidan fråga sig: vem skulle nu vinna på, om tullarna bortföle, och sedan den saken blivit nöjaktigt besvarad, mena, att det vore just de personer, vilka skulle vinna, om tullarna bortföle, som nu få bekosta kalaset. Emellertid är ej detta utan vidare säkert, om man utgår ifrån, att frihandeln hade resulterat i en större emigration.

Ta vi t. ex. arbetarna, kommer man enligt det tidigare förda resonemanget till det resultat, att de nu under tullregimen ha något högre reallöner, än de skulle haft under en frihandelsregim — förutsatt att folkmängden i båda fallen förblivit den nuvarande. Tänker man sig åter, att under frihandeln en större del av befolkningen utvandrat, hade detta utom tvivel bidragit till att höja lönen; och om utvandringen tänkes ha varit tillräckligt stark, är det ingenting, som hindrar oss från att anta, att reallönen kunnat stått högre än nu. I sådant fall hade vi således haft färre arbetare men med högre reallöner än nu. Man har då något svårt att generellt besvara frågan: ha arbetarna vunnit eller förlorat på tullskyddet.

Praktiskt sett blir frågan dock knappast tillspetsad på detta sätt och därför lättare att besvara. Med tanke på att arbetskraften är en mellan nationerna skäligen »trögfluten massa», kan man nämligen med ganska stor säkerhet våga det antagandet, att reallönen hade kunnat få sjunka en del under sin nuvarande höjd, utan att ha framkallat en tillräcklig emigration; och för sådant fall måste arbetarna obetingat anses ha haft fördel av tullsystemet.

Utgå vi från detta resonemang som riktigt, våga vi också med

bestämmdhet påstå, att såväl skogs- som gruvägare nu få bära en del av tullkostnaderna. Då prof. Heckscher i sin Tullfråga (p. 44) synes vilja förneka detta — åtminstone när det gäller gruvägarna — enär »malmexporten är ransonerad», är han återigen ute på villovägar. Ty den omständigheten, att malmexporten är ransonerad, hindrar uppenbarligen ej, att exportörerna på den ranson, de få utföra, skulle förtjänat mera, om arbetslönerna stått lägre.

Ett spørsmål, som tydligen vållat mycket huvudbry, är slutligen frågan, huruvida jordbruket fått betala någon del av tullkostnaderna eller ej. Kommitterade och prof. Heckscher intaga till densamma en, så vitt jag förstår, alldeles ohållbar ståndpunkt. En ståndpunkt, som ut från de av kommitterade själva givna premisserna synes mig till den grad svårfattlig, att jag endast kan förklara mig densamma såsom resultatet av en serie grova misstag.

I 6:te stycket av 4:de avdelningen, som handlar om »produktionens och konsumtionens totala belastning genom tullsystemet», behandlas även tullsystemets betydelse för jordbruket och jordbruksbefolkningen. Man beräknar därvid, i vad mån spannmåls-tullarna höjt värdet av skörden samt drar ifrån det så vunna värdet den förhöjning i produktionskostnaderna, som åsamkas odlarne på grund av tullskyddet, samt finner då, att i Södra Sverige alla hönnder med bruk om över 2 hektars ägovidd såsom *producenter* vunnit på tullskyddet. I Mellersta Sverige är det endast jordbruk om över 5 hektar, som vunnit på affären, och i Norrland med dess ringa brödsädsodling har man knappast på något håll haft glädje av tullarna. Den fördel, som tullsystemet så påvisats ha medfört för åtminstone de jordbrukare, som inneha den ojämförligt största delen av landets odlade jord, anses också ha höjt jordräntan; och i 4:de stycket, som handlar om tullsystemets inflytande på inkomstfördelningen, få vi även lära, att den höjda jordräntan minskat arbetets och kapitalets andelar av nationalinkomsten.

Så långt kan ju resonemanget, om man ej är särskilt på sin vakt, synas nog så riktigt, men betänksam blir man, då man litet längre fram i 6:te stycket blir upplyst om, att därest man ej betraktar jordbrukarna enbart som producenter, utan jämväl som konsumenter, ha de i det stora hela förlorat på tullsystemet. »Resultatet av beräkningarna på denna punkt är, att en positiv fördel skulle förelegat för större och medelstora jordbrukare i Sydsverige (med gårdar ned till 30 hektar) ävensom för större jordbrukare i Mellansverige (med gårdar över 100 hektar), medan för samtliga övriga jordbrukare bördan av tullskyddet skulle övervägt fördelarna». (p. 108).

Man häpnar verkligen inför den tankeoreda, som präglar kommitterades framställning på denna punkt. Å ena sidan såges tullsystemet i stort sett ha varit till en börda för jordbrukarna, om man nämligen betraktar dem i deras dubbla egenskap av såväl konsumenter som producenter, men eftersom de, om man betraktar dem uteslutande som producenter, haft övervägande fördelar av

tullsystemet, påstås detta ha medfört en stegring av jordräntan, och detta icke endast på några vissa stora gårdar, utan i allmänhet. Hur felaktigt detta resonemang är, inses emellertid lätt.

Vad jordbrukaren får in av sitt jordbruk, är väl i sista hand en *real* inkomst, och denna är naturligen beroende ej endast av de pengar, han får in på jordbruket, utan även av vad han kan få för dessa pengar. Har nu emellertid tullsystemet medfört, att den *real* inkomsten minskats, måste detta naturligen få till resultat, att egendomarnas jordvärde sjunkit under den höjd, de vid frihandel skulle intagit. Den enda möjligheten för att så ej skulle bli förhållandet, är, så vitt jag kan se, att kapitalräntefoten i landet under tullskyddssystemet skulle ställa sig lägre än under frihandeln, ty vid en längre räntefot kan ju även en mindre *real* inkomst kapitaliseras till ett högre jordvärde. Denna nödfallsutväg vill emellertid förmodligen varken kommitterade eller prof. Heckscher använda sig utav. Det skulle ju också från deras sida innebära ett erkännande av, att tack vare tullsystemet en mängd kapital tillflutit landet.

Då jag i de sista raderna upprepade gånger adresserat mig ej blott till kommitterade, utan jämväl speciellt till prof. Heckscher, sammanhänger detta därmed, att han i sin Tullfråga med frejdigt mod drar i härad för kommitterades misstag. Då han där emellertid skall söka ytterligare att styrka deras ståndpunkt, får han tillfälle att begå ännu ett anmärkningsvärt fel, som det kanske kan ligga en viss vikt uppå att söka upklara. På sidd. 42—43 i sin Tullfråga skriver han nämligen: »Vårt tullsystem innebär, såsom var och en vet, bl. a. ett agrarskydd, och förut har visats, att detta enligt Tullkommitténs utredning är positivt, d. v. s. väger tyngre än de bördor, industriskyddet lägger på jordbruksproduktionen (till skillnad från bördorna på jordbrukarna som förenade producenter och konsumenter). Till följd av agrarskyddet kommer det svenska tullsystemet att verka höjande i stället för sänkande på värdet av en bland våra viktigaste naturtillgångar, nämligen *jordbruksjorden*. Få bland Tullkommitténs statistiska resultat — de bygga i detta fall på d:r Åmarks undersökning i kommitténs utredning n:r XXIV — förefalla mig också i sina huvuddrag så oemotsägliga som redogörelsen för tullskyddets verkan att höja jordegendomsvärdena (avd. V: 7) det blir då uppenbart, att här icke finns någon källa till höjda arbetslöner eller underhåll åt en ökad befolkning; tvärtom blir det tillskott, som en del av jordägarna få, en börda på den övriga befolkningen i stället för motsatsen. Ingen objektiv framställning av sammanhanget hade kunnat förbigå ett dylikt sammanhang».

Det är den sista delen av denna välvisa passus, jag i detta sammanhang vill påtala. Det synes mig nämligen vittna om en mycket stor oklarhet i tankegången att vilja anföra jordegendomsvärdenas stegring såsom stöd för tullsystemets jordvärdestegrande verkan, ty även om jordegendomsvärdena stigit, bevisar detta ingenting alls i

frågan, huruvida tullsystemet verkat höjande eller sänkande på jordvärdena. Och detta av två skäl. För det första är jordegendomsvärde och jordvärde ingalunda samma sak, såsom kommitterade mycket riktigt ha framhållit, fast prof. Heckscher i sin »Tullfråga» tyckes ha förgätit detta. Man kan därför ej utan vidare sluta från jordegendomsvärdenas stegring till jordvärdenas. Men vidare — och denna synpunkt torde vara den viktigare — även om man kunde konstatera, att jordvärdena stigit, har man därmed ännu i ingen mån styrkt, att ej tullkostnaderna i viss mån betalas genom en nedpressning av jordvärdena. Hade tullarna nämligen ej varit, hade kanske jordvärdena stigit ännu mycket mera. Det starka industriskyddet i U. S. t. ex. har otvivelaktigt bidragit till att hålla jordvärdena där ute nere, men ändå ha de ju, som vi väl veta, stigit i höjden mycket hastigt och högst betydligt. Prof. Heckschers empiriska stöd för sin egen och kommitterades märkliga ståndpunkt bevisar således rakt ingenting och blir därför skäligen meningslöst, där det står¹. Om man underlåte att göra några felslut, måste man tvärtom från kommitterades egna premisser komma till den slutsatsen, att även jordröntorna hållits nere av tullskyddet.

Vi övergå nu emellertid till att skärskåda åtminstone en av dessa premisser, enär stor meningsskiljaktighet angående vederhäftigheten av densamma yppat sig mellan reservanterna och kommittémajoriteten. Det gäller, i vad mån kommitterades uträkning angående den tullbörd, som åvilar jordbrukarna som *producenter*, kan anses tillförlitlig. Själva hålla de före, att den får så betraktas,

¹ För övrigt lämpar det sig kanske i detta sammanhang att i förbigående även påpeka, att kommitterades utredning om tullarnas inflytande på egendomsvärdena (V: 7) synes mig synnerligen otillfredsställande, särskilt därför, att *man ej vid förklaringen av egendomsprisernas rörelser i någon mån tyckes ha tagit hänsyn till 1892 års urtima riksdagsbeslut om grundskatternas avskrivning*. Man undrar verkligen, huruvida kommitterade ej alls haft reda på detta beslut, eller om de menat, att detsamma varit jordvärdefrågan ovidkommande. Tar man emellertid, som sig bör, hänsyn till detta beslut, och granskar dessutom de siffror, kommitterade själva lämna, något närmare, kommer man, lätt nog, till andra resultat än dem, kommitterade erhållit. Det blir då ej — såsom kommitterade påstå — från mediet av 1890-talet, som prisstegringen å jordegendomarna tar fart (p. 207), utan starten sker antagligen från och med 1892 års riksdagsbeslut. Ser man något närmare på tabellen å sid. 203, finner man också, att den starka stegringen i jordegendomarnas realvärde egentligen inträffar mellan åren 1891—93 och 1894—96. Då stiger nämligen indextalet i jordegendomspriskolumnen från 86 till 94 medan samtidigt indextalet i varuprisnivåkolumnen sjunker från 85 till 78. Sedan kan man, med hänsyn till att varuprisnivån stiger så mycket hastigare än egendomspriserna, ej för de närmast följande åren tala om någon prisstegring å egendomar, utan har man snarast att göra med ett reall prisfall ända fram till 1902. I det stora hela — om man således bortser från den inverkan, beslutet om grundskatternas avskrivning medförde — visa därför egendomsvärdena hela tiden fram till 1902 — precis som i Danmark — en fallande tendens. Från denna tidpunkt börja de emellertid att deciderat stiga. Men orsaken härtill kan ej rimligen tillskrivas tullsystemet. Sedan mediet av 1890-talet lågo ju jordbrukstillarna orörda och — såsom framgår av tabellen å sid. 206 — från 1902 börja ju också de danska egendomspriserna att stiga och betydligt hastigare än de svenska.

åtminstone om man ser saken *relativt*, d. v. s. jämför den med deras beräkningar över tullbördan å jordbrukarna såsom både producenter och konsumenter (p. 108).

Reservanterna, som endast se saken *absolut*, förmena däremot, att den är högeligen vilseledande och anföra till stöd härför huvudsakligen två skäl: 1:o) att de s. k. uppskattningslistornas tillförlitlighet såsom underlag för beräkning av hektarskörden av brödsäd vid olika storleksgrupper är tvivelaktig, och 2:o) att den till 225 kg. uppskattade årskonsumtionen av brödsäd pr invånare av jordbruksbefolkningen är för hög.

Till styrkande av det under mom. 1 anförda, framhålles särskilt, att vid upprättandet av de s. k. uppskattningslistorna en bestämd tendens förefunnits att uppskatta skörden lågt vid de mindre brukningsdelarna. — »Det under 1918 tillämpade leveranssystemet verkade relativt mest betungande vid de små brukningsdelarna. Genom en förhållandevis låg uppskattning av hektarskördarna vid dessa brukningsdelar kunde emellertid leveransplikten för dessa väsentligen underlättas utan att leveransplikten för de medelstora och större brukningsdelarna härigenom mera avsevärt försvårades» (p. 335).

Det åsyftade förhållandet är så gott som notoriskt och betecknande nog kan prof. H., då han i sin Tullfråga skall försvara kommitterades beräkningar, beträffande denna punkt endast konstatera, att »reservationens bevisning följaktligen utgår från större oriktighet i uppgifterna om mindre brukare än om större» (p. 22).

Till stöd för det under mom. 2 anförda påståendet hänvisa åter reservanterna till, att enligt Socialstyrelsens undersökningar angående »Levnadskostnaderna på landsbygden i Sverige 1920», uppgick förbrukningen pr år och person i samtliga undersökta hushåll till 154 kg. och i »arbetare-småbrukarehushållen» till endast 133 kg. I den mån Socialstyrelsens undersökningar få tillerkännas något mera generellt värde, förefaller därför onekligen kommitterades uppskattning av brödkonsumtionen till 225 kg. pr person väl hög; och reservanternas slutsatser i den mån de ej gå ut på annat än att visa, att de i betänkandet anförda uppgifterna över saluöverskottet av brödsäd från särskilt de mindre jordbruken äro för låga, synas således väl motiverade.

En ytterligare omständighet kan emellertid, såsom reservanterna även framhållit, anföras emot kommittémajoritetens sätt att beräkna jordbrukareproducentens tullbördor: att nämligen, då det gällt att beräkna jordbrukarnes fördel av tullarna, hänsyn tagits endast till brödsädsproduktionen.

Beträffande denna fråga medgiva väl kommitterade, att deras beräkningar i viss mån äro otillfredsställande. De framhålla nämligen, att även sockertullen och skyddet för fabrikspotatisen för vissa delar av landet varit av ej ringa betydelse och att således ett medtagande av dem för de därav berörda delarna av landet skulle höjdt den beräknade tullinkomsten. Att de emellertid ej medtagit dem,

är väl beroende på, att det här ansetts gälla allt för begränsade områden. Den omständigheten, att det huvudsakligen endast är de sydsvenska provinserna, som odla sockerbeter och fabrikspotatis, betyder likvisst ej med säkerhet, att skyddet för dessa odlingar endast kommit jordbrukarna inom dessa provinser till godo. Med största sannolikhet har tvärtom t. ex. skyddet för fabrikspotatisen inom Kristianstads län kommit odlarna av matpotatis inom vida områden till godo.

Betänkligare än det bristande hänsyntagandet till nu nämnda omständigheter synes mig emellertid vara, då kommitterade dekrettera, att »tullarna å korn samt animaliska produkter torde varit praktiskt taget betydelselösa» (p. 106) och således ansett sig saklöst kunna utsluta dem ur beräkningarna. Läser man nämligen deras egen framställning i betänkandets 5:te avdelning, måste man i stället komma till den uppfattningen, att tullarna i regeln verkat prisstegrande på jordbrukets samtliga produkter, vare sig de varit tullbelagda eller ej.

Beträffande prishöjningen å korn anföres t. ex. ett omdöme av en framstående köpman, vid vars mening särsk. avseende enligt kommitterades åsikt bör fästas, gående ut på »att som regel priset på svenskt malkorn nästan, om än icke fullt, kunnat hållas uppe invid det utländska priset med tillagd tull. Foderkornets pris har enligt samma fackman rönt huvudsakligt inflytande av majspriset. Det befinnes också, att från 1908, då majstullen sänktes, det svenska simplare kornets pris avsevärt fallit i förhållande till det danska priset. Än mer har detta varit fallet sedan 1911, efter det tullen å majs helt bortfallit» (p. 171).

Då man läser denna passus i samma betänkande, där det tidigare förklarats, att »tullen å korn torde varit praktiskt taget betydelselös», blir man onekligen en smula betänksam. Ej heller kunna kommitterade försvara sig med, att korntullen dock endast haft betydelse för malkornet, ty om det gäller att beräkna, vad nytta jordbrukarna under tullperioden haft av agrarskyddet, är det ju skäligen likgiltigt, om prisstegringen å foderkorn sammanhänger med korntullen eller med majstullen.

Förövrigt förvånar man sig högeligen över, varför kommitterade ej vid sina beräkningar av jordbrukarnas fördelar på grund av agrartullarna, tagit någon hänsyn till prisstegringen å havre. Att havren ej varit tullbelagd sedan 1892 spelar nämligen i och för sig ingen roll, då kommitterade likvisst medgiva, att det förefaller »sannolikt, att de genom tullarna stegrade priserna å brödsäd och korn i viss mån även dragit havrepriset med sig i höjden». (p. 171). »Priserna å de olika spannmålslagen» — förklara kommitterade på sid. 162 — »står alltid i ett visst beroende av varandra, och havrepriset i Sverige har trots frånvaron av tullskydd för denna vara åtminstone efter 1895 hållit sig avsevärt högre i förhållande till priset utomlands än tidigare». »Åren 1880—87 understeg havrenoteringen i Stockholm och Malmö i genomsnitt Köpen-

hamnsnoteringen med kr. 1:52. Åren 1895—1913 har skillnaden däremot varit endast kr. 0,66» (p. 171). Tullperioden har således, som synes, medfört en ej föraktlig prisstegring å havre.

Beträffande tullarnas betydelse för de animaliska produkterna medge kommitterade väl, att smörtullen hjälpt till med att hålla priset på bondsmöret uppe, men att därför fästa något avseende vid denna sak, när det gäller jordbrukets fördelar av agrartullarna, tyckes ej ha fallit dem in; och detta oaktat de själva meddela, att 46% av sammanlagda margarin- och smörkonsumtionen kommer på bondsmöret och att hemproduktionen kan uppskattas till i det närmaste samma belopp som mejeriproduktionen (p. 189). Däremot framhålla de, att smörtullen (jänte margarintullen) motverkat upparbetandet av en kvalitetsproduktion, där sådan eljest varit möjlig, men där en tillräcklig eggelse därtill nu ej varit för handen (p. 191).

Beträffande denna invändning mot smörtullens välsignelsebringande verkningar ställa sig reservanterna ganska oförstående. Majoritetens påstående, att smörtullen skulle motverka mejerihandlingens utveckling, mena de vara betydligt överdrivet, en mening, vari undertecknad ber att få instämma. »Prisskillnaden mellan prima och sekunda smör är ändå alltid så hög, att densamma bör stimulera mejerierna till ansträngningar att åstadkomma bästa möjliga produkt» (337). Dessutom bör kanske erinras om en sak, varom kommitterade dock ingalunda äro i okunnighet, att nämligen hemproduktionen av smör hos oss måste under alla omständigheter vara och förbliva av en ganska stor betydelse, eftersom förutsättningarna för en utvecklad mejerirörelse inom stora områden av vårt land äro ganska minimala. Smörtullens värde för jordbruket synes också — som kommitterade framhålla — böra skattas så mycket högre, som tullen »huvudsakligen kommer just de områden och storleksgrupper till godo, vilka arbeta under de minst gynnsamma förutsättningarna med hänsyn till jordbrukets naturliga betingelser och ekonomiska läge samt även hava minsta möjlighet att draga nytta av brödsädestullen». Också underlåtenheten att ta hänsyn till smörtullens betydelse för jordbruket försvagar således i sin mån värdet av kommitterades beräkningar angående jordbrukarnas »tullbörda».

Samma är också förhållandet med deras ställningstagande till fläsk- och osttullarna.

Då kommitterade å sid. 186 framhålla, »att den inverkan fläsktullen och de därutinnan skedda förändringarna må kunna ha haft på priset å svenskt fläsk i varje fall måste ha varit föga märkbar», synes mig ej denna slutsats höjd över varje tvivel. De framhålla visserligen, att importen av fläsk alltid huvudsakligen bestått av amerikansk vara och mena, att det svenska och amerikanska fläsket representera två så skilda typer, att någon egentlig priskonkurrens dem emellan ej existerat. Men detta senare påstående är förmodligen en överdrift, även när det gäller äldre tider. Hade det

amerikanska fläsket kunnat köpas en 10 à 20 öre billigare pr kg., hade det antagligen kommit till större användning. Men även bortsett härifrån, ställa ju kommitterade själva de senare årens stora importminskning av amerikanskt fläsk i samband med framgångsrika bemödanden från svenska svinuppfödare och slakteriers sida att framställa en vara, som kan ersätta den amerikanska. För framgången av dessa bemödanden har emellertid tullbelastningen å det amerikanska fläsket förmodligen ej varit betydelselös och fläsktullen måste således anses ha hjälpt till med att åt det svenska fläsket erövra den inhemska marknaden.

Även i förhållande till den danska konkurrensen vill det synas, som om fläsktullen ej alltid varit helt betydelselös. Studerar man nämligen tabellen å sid. 187 angående fläskpriserna, finner man, att desamma i Sverige från mediet av 1890-talet och ett tiotal år framåt stundom legat rätt avsevärt över de danska (5, 8 à 12 öre), och det är således antagligt, att fläsktullen under vissa tider även tjänat att utestänga den danska varan.

Betydligt mera opposition, än kommitterades ställningstagande till fläsktullen, är emellertid deras behandling av osttullen ägnad att väcka.

Införseln av ost var under 70-talet och början av 80-talet ej obetydlig, men nedgick mot slutet av nämnda årtionde högst betydligt i samband med 20 öres tullens införande 1887. Från senare hälften av 90-talet har emellertid åter en stegring av införseln inträtt, men införselöverskottet har dock, om hänsyn toges till befolkningens tillväxt, stannat betydligt under införselöverskottet på 70 och början av 80-talen. Betänker man dessutom, att den ost, som numera införes, i det stora hela utgöres av endast finare dessertsorter, som knappast tillverkas här i landet — antagligen just därför att tullen är för låg för dylika finare ostsorter — är det väl ganska klart, att tullen varit till nytta för den inhemska ostproduktionen.

Kommitterade äro emellertid av en annan mening. För dem synes osttullen ha haft mycket ringa inflytande på den svenska ostproduktionen; och som stöd för sin åsikt anföra de endast, att »den hel- och halvfeta svenska osten i allmänhet föredragits av konsumenterna framför de utländska liknande billiga kvalitéerna . . Den holländska och den danska osten ha ej varit några farliga konkurrenter — i synnerhet ej den danska — då den svenska av liknande typ varit den utländska överlägsen».

Då man läser dessa visdomsord, frågar man sig ovillkorligen: hur vet kommittén detta? Saken kan den ju aldrig ha varit i tillfälle att pröva, ty — just på grund av tullen — måste den här i landet lika billiga danska eller holländska osten rimligtvis vara av lägre kvalitet än den svenska, och, om den främmande osten är av samma kvalitet som denna, måste den ställa sig dyrare. I båda fallen är det emellertid helt naturligt, om man föredrar den svenska framför den utländska, och lika klart är, att det är tullskyddet, som

givit den svenska osten försteget. Förhölle det sig ej på detta vis, utan vore det verkligen så, att den lika billiga svenska osten vore så mycket bättre än den danska, kunde man verkligen förvåna sig över, att danskarna, som ej ha någon osttull, ej alls tyckas bry sig om att smaka på den svenska osten.

Är kommitterades resonemang således med all sannolikhet felaktigt, är det icke förty i viss mån intressant, ty det bygger tydligen på en tankegång, som ofta skymtar fram hos dem: att nämligen en tull i regeln kan anses som ineffektiv, när ingen import av den tullbelagda varan äger rum. Som jag redan förut i denna tidskrift¹ i en anmälan av en av tullkommitténs publikationer framhållit, är emellertid detta så långt i från fallet, att i allmänhet just den bristande importen är bästa beviset för tullens effektivitet.

Osttullen har således ganska säkert varit effektiv och bland de orter, som profiterat av densamma, finna vi — förutom naturligen Skaraborgs län — även åtskilliga av de norrländska landsdelarna — Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län — vilka ju eljest anses så styvmoderligt behandlade i tullhänseende.

Genom föregående törhända en smula tålmodsprövande detaljkritik av kommitterades ställning till jordbrukstullarnas verkningar torde bristfälligheten i deras beräkningar över jordbrukareproducenternas fördelar av agrarskyddet vara tillräckligt belyst. Andra premisser, på vilka kommitterade vilja bygga sina slutsatser om den »totala tullbördan» för jordbrukarna, få emellertid enligt deras egna bekännelser anses som än mer osäkra. Det vore således tydligen ej att bygga på hälleberget, om vi med tillhjälp av det av kommitterade tillrättalagda materialet toge oss för att draga några mera vittgående slutsatser angående tullsystemets betydelse för jordvärdena.

Liksom man beträffande nu behandlade problem ej ur kommittébetänkandet kan hämta någon synnerligen säker kunskap, förhåller det sig i det stora hela med alla övriga frågor, som där tagas upp till behandling. Likvisst skulle det utan tvivel varit av intresse att med kommitterade ha fått diskutera ännu någon eller några av dessa frågor, men redan av utrymmesskäl måste jag avstå därifrån.

Endast i förbigående kan jag ej underlåta att till sist påpeka en sak, som åtminstone för mig inneburet en viss överraskning: nämligen tullsystemets till synes ringa betydelse för handelsomsättningen.

Någon märkbar inverkan av den protektionistiska politiken på utrikeshandelns totala omfattning har ej kunnat spåras, men helt naturligt har det förädlingsindustrien gynnande tullskyddet medfört en, relativt sett, stark tillbakagång i importen av färdigfabrikat. Av intresse är även att se, hur de tullskyddade industri-

¹ ärg. 1922 p. 259.

erna på sina håll förmått upparbeta en ingalunda oansenlig export, något, som kommitterade, förmodligen med en viss rätt, åtminstone delvis synas vilja tillskriva tullarnas uppfostrande verkan. På tullskyddets konto bör kanske även enligt kommitterades åsikt den omständigheten skrivas, att industriexporten så småningom undergått en förskjutning till att omfatta mera förädlade och i högre grad än förut tullskyddade industrialster. Den har väl därigenom — säga kommitterade — »blivit mera mångskiftande och kan måhända av denna orsak tänkas ha blivit i någon mån mindre känslig för konjunkturomslag, men på samma gång torde den ha blivit mera beroende av främmande länders handelspolitik, eftersom industriskyddet i andra länder liksom hos oss framför allt tagit sikte på produkter av högre förädlingsgrad» (p. 261).

De sist uttalade farhågorna böra nog närmast tillskrivas kommitterades benägenhet, att i så ringa mån som möjligt medgiva några goda verkningar av tullsystemet, ty hade vi på våra trävaror skolat grunda hela vår export, hade vi förmodligen måst exportera dem till stor del i högförädlad skick; och synes då i alla fall den nuvarande situationen beträffande den omhandlade punkten vara att föredraga, eftersom oberoendet av utlandets tullpolitik tydligen blir större, ju flera färdigfabrikat vi exportera.

Den sista avdelningen i betänkandet handlar om »tullsystemets betydelse för den ekonomiska krigsberedskapen». I denna avdelning framhålles, hur tullsystemet verkat till ett underlättande av folkhushållningens ställande på krigsfot. Spannmålstullarna ha ökat brödsädesproduktionen och industritullarna på vissa viktiga områden bidragit till skapandet av en produktionsapparat, som vid tillgång på råvaror kan framställa de behövliga produkterna. Framställas ej råvarorna inom landet, kunna dock de förarbetade industrierna icke utan vidare anses ur krigsberedskapshänsyn värdeflösa. Åtminstone i åtskilliga fall medför förädlingsverksamheten en lagerbildning av råvaror och fabrikat, som eljest ej varit för handen; och för övrigt kunna fabrikerne alltid bli till nytta vid framställningen av surrogat.

Vad denna avdelning innehåller, synes i allmänhet sunt och riktigt. Men man kan knappast återhålla den reflektionen; att framställningen är för omständlig, om det endast avsetts att ge läsaren ett grepp på ämnet, för summarisk åter för att verkligen kunna tjäna något praktiskt behov. Det senare torde väl också ha varit överflödigt, då förmodligen den s. k. krigsberedskapskommissionen sysslade med den saken. Den breda och snusförnumstiga tonen har också då och då föranlett till uttalanden, som man måhända skulle senterat, om man påträffat dem bland salig Falstaff Fakirs meditationer, men som i ett allvarsamt betänkande endast verka som fadäser. Eller vad skall man säga om följande i och för sig obestridliga sanningar, som stå att läsa på sid. 282: »Man kan överhuvud icke tänka sig en krigsföring utan tillgång på krut och spräng-

ämnen». »Att tändstickor äro en nödvändighetsvara i krig likaväl som i fred, torde utan vidare ligga i öppen dag».

*

Jag har nu avslutat min anmälan av tullkommitténs betänkande. Att den uppgift, kommitterade haft sig förelagd, varit svår, skall gärna medgivas; och tydligt är, att kommitterade under inga omständigheter skulle kunnat leverera ett undersökningsresultat, om vilket ej meningarna kunnat dela sig. Men jag tror dock, att man — utan att skruva pretentionerna för högt — kunnat haft rätt att begära något mera, än vad som prästerats. Det är emellertid ej i fliten, det har brutit; utan mycket och dugande arbete har säkerligen nedlagts både på insamlandet av materialet och på den statistiska bearbetningen. Som av det föregående torde framgå, är det klena resultatet snarast att tillskriva den föga nöjaktiga teoretiska behandling, som kommit de rent ekonomiska problemen till del; och rent på slumpens lek beror det väl knappast, om reservationen i så många hänseenden — trots det hastverk, den utan tvivel är — blivit betänkandet överläsen.

F. B.

DR. E. WOLGAST: *Die auswärtige Gewalt des Deutschen Reiches unter besonderer Berücksichtigung des Auswärtigen Amtes*. Sonderabdruck aus »Archiv des öffentlichen Rechts».

Rättsordningen för Tyska rikets utrikesärenden har efter Weimarförfattningens införande 1919 blivit en annan än förut, och en nyorganisation har samtidigt ända från grunden förändrat det tyska utrikesdepartementets struktur. I sitt arbete skärskådar Dr. Wolgast dessa båda viktiga frågor, och han gör det både med vetenskaplig grundlighet och diplomatisk sakkunskap.

Förf. definierar begreppet »Auswärtige Gewalt» på följande sätt: »Die Auswärtige Gewalt eines Staates ist diejenige Gewalt, welche die durch seine äusseren Verhältnisse gegebenen Funktionen wahrnimmt. Sie ist Staatsgewalt, ihr Recht Staatsrecht, ihre Organisation Staatsorganisation, ihre Funktion Staatsfunktion, ihr Zweck Staatszweck».

Det samlade området för en stats utrikesmakt uppdelar förf. på följande sätt:

A. Det primära området.

I. De folkrättsliga höghetsrättigheterna: det ömsesidiga samkvämet mellan staterna, de folkrättsliga fördragshandlingarna och avgörandet av stridigheter mellan staterna på den egna maktens väg, i nödfall genom krig.

II. De yttre höghetsrättigheterna: organisation av utrikes-tjänsten, reglerandet av de mottagna utländska agenterna genom bestämmelser angående deras immunitet och omfånget av deras i inlandet utövande ämbetsrättigheter, legitimation av de fördragsslutande organen, reglerande av förutsättningarna för den inre, statsrättsliga giltigheten av avslutade fördrag samt det inre reglerandet av krigföringen.

B. Det sekundära området.

I. Inre statsakt.

II. Förbindelsen med utländska makter, särskilt genom fördrag.

Förf. framhåller, att unitarismen är den ledande principen i den nya tyska riks författningen. Det är riket, som överallt i första hand är kompetent, och blott undantagsvis hava länderna (förbundsstaterna) kompetens. Vad exempelvis gränsförändringar beträffar, framhåller förf., att enligt förra författningen erfordrades en medverkan av de enskilda förbundsstaterna, och denna medverkan skedde genom överensstämmande fördrag av såväl riket som vederbörande förbundsstater. Den nuvarande rätten känner ej längre beträffande gränsförändringar något enskilt tyskt lands fördragsrätt. I Weimar författningens art. 78 heter det nämligen: »Överenskommelser med främmande stater över förändringar av riksgränsen avslutas av riket efter godkännande av vederbörande land». För min del vill jag framhålla, att själva fördragsavslutandet visserligen är fråntaget den enskilda förbundsstaten, men å andra sidan synes det mig tydligt, att en folkrättslig kompetens i detta fall dock finnes kvar för de tyska länderna. Utan vederbörande lands bifall kan intet fördrag angående gränsfrågor slutas, och vid fördragets avslutande utövar riket en folkrättslig handling ej endast för egen räkning utan även å nämnda lands vägnar. Vidare synes det mig gentemot Dr. Wolgasts uppfattning tydligt, att länderna hava full folkrättslig handlingsfrihet beträffande de ärenden, som tillhöra deras utslutande kompetens. Författningen säger uttryckligen, att länderna i dessa frågor kunna sluta fördrag med främmande makter. Deras förutvarande gesantskapsrätt har visserligen upphävts, men sådan behövs ej för att ett tyskt land (alltså en enskild tysk förbundsstat) skall kunna inom sitt kompetensområde uppträda som folkrättsligt subjekt.

Det är ej alls ovanligt, att postförvaltningen i en stat direkt träffar en överenskommelse med postförvaltningen i en annan stat, för att nu taga endast ett exempel. Och redan innan Island blev en internationellt erkänd suverän stat bemyndigades Islands minister i en av alltinget antagen och av konungen godkänd och underskriven lag att träffa överenskommelse med främmande makter angående fyravgifter. Jag kan ej finna det stridande mot Weimar författningen,

om t. ex. Baden sluter ett fördrag med Schweiz i en fråga, som ligger under Badens kompetens, och för detta ändamål till Bern utskickar en av badensiska regeringen befullmäktigad emissarie eller i Karlsruhe mottager en sådan. Dr. Wolgast anser, att en lucka i detta fall förefinnes i Weimarförfattningen. Måhända hade det varit önskvärt, att närmare bestämmelser där hade funnits beträffande ländernas direkta förbindelser med utländska makter, men nödvändigt är det ej. Då författningen medger länderna fördragsrätt inom vissa områden, förutsätter detta också befogenhet för länderna till folkrättsligt uppträdande i dessa speciella fall.

I samband med redogörelse för Weimarförfattningens upprättande av ett ständigt riksdagsutskott för utrikes angelägenheter redogör förf. utförligt för den svenska utrikesnämnden.

Det är rätt få jurister, som sysslat med en sammanfattande vetenskaplig framställning av rättsgrunden för och den organisatoriska utbyggnaden av en stats utrikesärenden. Dr. Wolgasts gedigna arbete, som just behandlar dessa frågor, är av stort intresse. Det utgör ett mycket värdefullt bidrag till den folkrättsliga litteraturen.

EINAR ARNORSSON: *Þjóðréttarsamband Íslands og Danmerkur.*

Föreliggande arbete av professor Einar Arnorsson i Reykjavik är mycket beaktansvärt. Förf. är ej endast en även utom Islands gränser uppskattad folkrättslärare, han har också som minister och politiker varit i tillfälle att aktivt deltaga i arbetet för hävdandet av Islands rättskrav, som till sist kröntes med erkännande av landets suveränitet. Hans politiska gärning har dock på intet vis inkräktat på hans vetenskapliga objektivitet. Det är ingen stridsskrift han här kommer med utan en saklig vetenskaplig utredning av en intressant folkrättslig fråga.

Arbetet är utgivet av Isländska Litteratursamfundet och är skrivet på isländska som alla av detsamma utgivna skrifter. Samtidigt som man måste uttrycka sin beundran över vitaliteten hos ett folk som det isländska, som trots sin fåtalighet kan framvisa en betydande rad på det egna språket utgivna litterära och vetenskapliga arbeten, måste man beklaga, att särskilt åtskilliga av de senare ej skrivits på något av de större kulturspråken. Nu kunna de läsas endast av en mycket begränsad krets.

Efter en kort historisk översikt över Islands ställning i forna tider skärskådar förf. Islands och Danmarks inbördes förhållanden efter den internationellt erkända isländska suveränitetens införande år 1918. Det är av betydelse att i detta sammanhang fasthålla vid de två orden »internationellt erkända», ty redan före 1918 var Island enligt åtskilliga såväl isländska som utländska vetenskapsmäns åsikt rättsligt en suverän stat. Att Island har suveränitet efter 1918, därom råder ej minsta tvekan hos någon. Det framhålles klart och tydligt

redan i § 1 av den dansk-isländska förbundstraktaten, vari det heter: »Danmark och Island äro fria och suveräna stater» samt av § 19: »Danmark meddelar utländska makter, att det . . . har erkänt Island som suverän stat».

Förf. framhåller, att förbindelsen mellan Island och Danmark är av folkrättslig natur, något som jag är fullt ense med honom om och redan framhållit i ett par av mina senare arbeten, vari jag även berört det dansk-isländska förhållandet. Om själva arten av förbindelsen äro vi dock ej ense, och vill förf. ej godkänna min åsikt, att förbindelsen Danmark-Island är en personalunion och samtidigt en statsallians. Ehuru givetvis själva namnet på förbindelsen är av underordnad betydelse — i själva huvudfrågan äro vi ense — vill jag dock här med några ord bemöta prof. Arnorssons uppfattning av förbindelsen som en realunion.

Enligt min åsikt är personalunion en folkrättslig förbindelse mellan stater, beroende på att statschefen är tillfälligtvis gemensam, och sådant är förhållandet mellan Danmark och Island. Traktaten är sluten på 25 år och kan efter denna tid uppsägas av endera parten. Därmed upphäves ej konungagemenskapen, men väl bestämmelsen, att den nu gällande tronföljdsordningen är densamma för båda rikena. Den gemensamma statschefen blir därefter en tillfällig institution, som kan bortfalla, om tronerna på grund av skiljaktiga successionsordningar ärvas av olika personer. Några gemensamma institutioner ha ej Danmark och Island. Den genom traktaten instiftade dansk-isländska nämnden samt skiljedomstolen äro av rent folkrättslig natur. Utrikesärendena handhas, så länge traktaten äger bestånd, av Danmark på »Islands uppdrag». Danske utrikesministern är ej en unionell ämbetsman. Han bär intet ansvar inför isländska alltinget, utan ansvaret för de isländska utrikesärendenas handhavande bäres av vederbörande ansvarige isländske minister. Att Danmarks och Islands utrikesärenden ej kunna vara gemensamma framgår också därav, att Island förklarar sig stadigvarande neutralt. Traktaten är visserligen sluten på 25 år, men givetvis är det ingenting som hindrar, att Danmark och Island redan dessförinnan på sedvanligt folkrättsligt sätt underhandla med varandra om ändring eller upphävande av densamma. Att rätt därtill förefinnes ligger ju i själva suveränitetens begrepp.

Unionen mellan Sverige och Norge med dess för all framtid avsedda gemensamma successionsordning, stadganden om eventuellt gemensamt konungaval samt gemensamma utrikesärenden räknar jag till realunionerna, under det jag anser förbindelsen Danmark-Island som en fullödig typ för personalunionerna. Samtidigt ha Danmark och Island med varandra ingått en statsallians, varmed jag menar en folkrättslig politisk förbindelse mellan stater utan gemensamt statsorgan. Att konungen i ett konstitutionellt land är samma fysiska person som konungen i ett annat konstitutionellt land utgör ej något gemensamt statsorgan. De ansvariga ministerråden äro ju olika.

Prof. Einar Arnorssons utredning är av stor betydelse, och det vore önskvärt, om den åtminstone i sina huvuddrag av förf. infördes i en engelsk, fransk eller tysk tidskrift. Först därigenom kan den komma vetenskapen fullt till godo.

Dr. Ragnar Lundborg.

Historiska studier tillägnade Ludvig Stavenow på sextioårsdagen den 12 oktober 1924. Sthm 1924. 338 s.

De »historiska studier», vilka tillägnades prof. Stavenow på sextioårsdagen den ¹²/₁₀ 1924, innehålla åtskilligt, som faller inom de forskningsområden, denna tidskrift företräder. Särskilt den ekonomiska historien och förvaltningshistorien äro representerade genom ett flertal bidrag¹. Sålunda behandlar docent S. Grauers frågan om »Sverige och den första engelska navigationsakten», lektor G. Lindstén skriver om »När Elfsborgs lösen betalades» och prof. S. Tunberg söker i en uppsats — »Visby—Lübeck. Ett bidrag till de svensk-tyska handelsförbindelsernas äldsta historia» — lösa ett omvistat problem rörande tolkningen av Sachsenhertigen Henrik Lejons bekanta privilegiebrev för gotlänningarna. Frågan gäller den till hertigens fogde Odelricus ställda befälning, som ingår i den avskrift av brevet, vilken förvaras i Lübecks statsarkiv. Denna order, vilken av den tidigare forskningen uppfattats som ställd till en hertigens fogde i Visby och sålunda som »en första underrättelse om det uppväxande tyska stadssamhället på Gotland» (sid. 27), har av Björkander i hans arbete »Till Visby stads äldsta historia» (Ak. avh. Ups. 1898) betecknats som en urkundsförfalskning. Enligt prof. Tunbergs mening kan emellertid saken förklaras på ett vida enklare och naturligare sätt: ordern, som ej ingår i den uti Hamburg befintliga avskriften av brevet, är ställd till en fogde i *Lybeck* och ej i *Visby*. — Frågan om »Det moderna svenska landstingets uppkomst» behandlas av sekreteraren E. Broms i en uppsats, som emellertid ger ytterst litet utöver Kjelléns c:a 10 år gamla essay². Snarast kan man säga, att den senare är den utförligare bl. a. tack vare bättre hänvisningar. Sådana saknas nämligen så gott som alldeles i sekr. Broms' uppsats och äro, då de finnas, högst ofullständiga. Icke ens prof. Kjelléns essay omnämnes. — Ett verkligt betydande bidrag till vår förvaltningshistoria är däremot arkivarien E. Naumanns »Justitiekanslersämbetet. Några drag ur dess utveckling»; framför allt i fråga om ämbetets äldre historia är uppsatsen av värde, för tiden efter 1809 har den mindre att ge.

¹ Omnämnas bör även, att dr H. j. Haralds med ledning i synnerhet av prof. Harald Hjärnes äldre arbeten söker teckna dennes allmänna statslära, som dessutom underkastas en kritik utifrån förf:s boströmianska funderingar, om vilka hans uppsats till stor del handlar.

² R. Kjellén: Det moderna landstingets tillkomst (Politiska essayer. Tredje samlingen — Sthlm 1915 — s. 105 ff.).

Samlingens såväl kvalitativt som kvantitativt mest betydande uppsats är emellertid prof. E. Heckschers »Det äldre Vasakonungadömet ekonomiska politik och idéer». Uppsatsen skall här bli föremål för ett något utförligare omnämnande.

Såsom prof. Heckscher på andra ställen i sina arbeten¹ framhållit, har den ekonomiska historien tre skilda uppgifter: 1) att teckna det faktiska ekonomiska tillståndet under olika tider och dettas utveckling, 2) att skildra de under olika tider i det ekonomiska livet och den ekonomiska politiken härskande uppfattningarna »i all deras oklarhet och inkonsekvens»², 3) att framställa uppkomsten och utvecklingen av en nationalekonomisk vetenskap, m. a. o. »den ekonomiska tankebyggnadens egen utveckling»³. (Det sistnämnda blir tydligen »nationalekonomiens historia i egentlig mening».⁴) Att dessa tre olika slag av objekt för den ekonomiska historien stå i mer eller mindre intim förbindelse med varandra⁵, förhindrar ej, att de i en vetenskaplig framställning principiellt måste hållas i sär. — Om de risker man löper, då man t. ex. ej tillräckligt skarpt skiljer från varandra frågorna om det faktiska ekonomiska tillståndet och den ekonomiska politiken, vittna bl. a. åtskilliga skildringar av den äldre Vasatidens politik. Redan tack vare ett sådant isärhållande blir det också möjligt för prof. Heckscher att i nu föreliggande uppsats ställa åtskilliga frågor rörande sagda politik i ny belysning. — Vill man göra jämförelser mellan svenska och utländska ekonomiska förhållanden i äldre tid, måste man komma ihåg, att utvecklingen av det ekonomiska tillståndet i Sverige »så gott som undantagslöst» gick »ojämförligt mycket långsammare än den mellan- och västeuropeiska», att »det rätta utländska jämförelseledet» i allmänhet är en mycket tidigare period än den svenska tidrymd det gäller» (s. 67). I fråga om den ekonomiska politiken är förhållandet helt annorlunda. Présumtionen är för att samtidighet mellan in- och utland här förelåg. Den ekonomiska politiken påverkas nämligen ej direkt »av den ekonomiska verkligheten själv utan av människors föreställning om denna, vilket är något helt annat» — såsom prof. H. i en annan upp-

¹ Se t. ex. »Protektionismens härstamning. Stapel-, försörjnings- och skyddspolitik» (Ekonomisk tidskrift 1920 s. 25 ff.) samt »Nationalekonomiens historia» (anm. av E. H. Thörnbergs arbete med samma namn — Sthm 1924 —; Svensk tidskr. 1924 s. 349 ff.).

² a. a. i Ekon. tidskr. 1920 s. 26. — Det berättigade i en forskning, som sysslar med de i texten under mom. 2 angivna förhållandena, har H. med skärpa betonat (se t. ex. Sv. tidskr. 1924 s. 351). Något helt annat är det tydligtvis att »samla samman uttryck för sådana äldre uppfattningar såsom märkvärdigheter i en vetenskapens skräpkammare». E. S o m m a r i n: Till nationalekonomiens historia. Några synpunkter (Tiden 1924) s. 281. Denna uppsats är liksom prof. Heckschers ovan omtalade en anm. av skriftställaren Thörnbergs nyssnämnda arbete.

³ Heckscher a. a. i Ekon. tidskr. s. 26.

⁴ S o m m a r i n a. a. s. 281.

⁵ Särskilt prof. Sommarin har flerstädes betonat, hur de ekonomiska problemen gjorts aktuella genom tidsförhållandena eller m. a. o. hur det ekonomiska tillståndet inverkat på det ekonomiska tänkandet av olika slag (se t. ex. a. a. s. 283, 285, 291).

sats formulerat sin åsikt¹. Den ekonomiska politiken bottnade i de allmänna samhällsåskådningarna, vilka »tack vare medeltidens underbart starka andliga enhet voro i stort sett desamma i hela Västerlandet» (s. 68). Den överensstämmelse, som kan konstateras mellan svensk och utländsk politik har alltså i stort sett sin orsak ej i en imitation från den förras sida utan i gemensamma ekonomiska ideal. Den svenska ekonomiska politiken kom sålunda att utgå från faktiska förhållanden², som väl förelågo i utlandet men ej i Sverige, och följden blev, att verkningarna blevo proportionsvis svaga.

På en punkt — och en fundamental sådan — voro dock de svenska förhållandena av den art, att de fullständigt omöjliggjorde en ekonomisk politik à la utlandets, och det helt enkelt därför, att tillståndet i Sverige i stort sett representerade, vad man i utlandet satt som mål.

Feodalismen hade aldrig slagit så djupa rötter i Sverige som i andra länder. Till den för utlandet typiska söndersplittringen av riket i områden, skilda genom ekonomiska gränser av olika slag, förefanns blott i ringa mån någon motsvarighet³. Ett negativt enhetsarbete, en strävan att övervinna de avsiktliga hindren för samfärdseln mellan rikets olika delar var i Sverige obehövligen. »Häri ligger den största olikheten mellan den svenska och den utländska ekonomiska politiken under 1500-talet» (s. 70). Att Gustav Vasa, om en dylik splittring förefunnits, skulle fullföljt en alldeles likartad politik som den utländska, synes emellertid framgå av hans åtgärder för att upphäva den nästan otroliga förvirring, som var rådande i fråga om mått och vikt — ett område, där sönerna fortsatte faderns verk. (Naturligtvis får man akta sig för att tro, att dessa enhetsåtgärder hindrade Gustav att som affärsman själv på allt sätt söka utnyttja oredan till egen vinning.)

Var alltså i stort sett för Vasaregenterna det *negativa* enhetsarbetet obehövt, förelågo för dem så mycket större uppgifter, om de ville *positivt* ingripa. En ekonomisk politik i statens hand hade knappast förekommit i Sverige tidigare, men så blev Gustav Vasas så mycket mer målmedveten och intensiv. Ifrågasättas kan emeller-

¹ Ekon. tidskr. 1920 s. 47. — *Indirekt* kommer tydligen t. ex. en förändring i det ekonomiska tillståndet att påverka den ekonomiska politiken. Se föreg. not. — Prof. H. har också själv framhållit detta. Se forts. av texten. Jfr även a. a. s. 57 och Sv. tidskr. s. 352 (»den historiska eller närmast ekonomiskt historiska miljö, vari åskådningarna uppstått och härskat»). — Tilläggas bör, att Gustav Vasa — såsom förf. själv påvisar — dock på åtskilliga punkter avvek i sin politik från vad han själv och hans samtid ansågo som teoretiskt riktigt. Har manne ej här i viss mån det ekonomiska tillståndet bidragit till att framtinga en politik mot alla teorier?

² Jfr föregående not.

³ Emellertid får man — såsom förf. framhållit — erinra sig, att det ser ut, som om Gustav Vasa själv gjorde sitt bästa för att framkalla en feodal splittring genom skapandet av de territoriella hertigdömena. Särskilt då hertig Karl med kraftig hand styrde sitt furstendöme, var faran stor. Det hela blev ju dock en övergående episod. Som riksregent bekämpade Karl den splittringspolitik han förut fört.

tid, »i vad mån Gustav Vasas alltomfattande ekonomiska ingripande leddes av tanken på landet som helhet och icke blott av hänsyn till speciella intressen» (81). Särskilt en granskning av hans livsmedelspolitik — med dess många åtgärder för att ordna, så att livsmedlen sändes från platser med överskott till sådana med brist — ger vid handen, hur »det hela präglas av den omtänksamme husfaderns sinne för hela det hushåll, som heter Sveriges rike» (83). Man får blott erinra sig, att hans politik i sagda avseende ej var »enbart eller ens närmast härledd ur ett osjälviskt intresse för undersåtarnas väl» (83 f.). För konungen var det av vikt att ordna så, att undersåtarna kunde bedriva sin näring och således betala sin skatt ordentligt (jfr nedan), men minst lika viktigt var det för honom att skaffa sig vinst vid avsättningen av egna produkter. (Se de belysande exemplen å s. 84!) »Sålunda tedde sig de olika landsdelarnas försörjning med olika varor som på en gång en landsfaderlig uppgift och ett sätt att tillgodose Gustav Vasas aldrig mättade förvärvsbegär». Den fria konkurrensens princip, som konungen här själv hänsynslöst gör gällande i sitt eget intresse, leder ej blott till privatekonomiska utan även nationalekonomiska fördelar. Enskild fördel och allmänt bästa tillgodoses samtidigt¹. Att Gustav i teorien anslöt sig till de i utlandet gängse åskådningar, som gingo i rakt motsatt riktning, betydde mindre än hans egen praxis.

Den ovan omtalade feodalt-lokala splittringen var emellertid ej den enda faktor, som verkade söndrande inom rikena i ekonomiskt hänseende. De olika städerna hade berett sig en särställning i förhållande till riket och till varandra. Bortsett från England, behärskade också stadspolitiken de ledandes ekonomiska åskådning under den egentliga medeltiden. Även Gustav Vasa var — enl. förf. — i dessa tankegångars band »trots sitt starka verklighetssinne och sin tendens att laga efter lägligheten» (s. 89), och i ännu högre grad var detta fallet med Karl IX. — På denna punkt må en anmärkning tillåtas. Förf. har så gott som fullständigt lämnat åsido frågan om Gustav Vasas jordpolitik. Det kan ifrågasättas, om ej konungens »tendens att laga efter lägligheten» i viss mån har sin orsak däri, att han ej blott var Sveriges störste »diversehandlare» under 1500-talet utan även dess störste jordbrukare². Härtill kan läggas, att i fråga om jordpolitiken säkerligen det fiskaliska intresset var avgörande i mycket högre grad³ än det av stadspolitiska hänsyn framkallade konsumentintresset (jfr nedan).

I vissa avseenden innebär det nya konungadömet's insats i stadspolitisk ändå blott en inskärpning av det gamla systemet. Så är t. ex. förhållandet med åtgärderna mot landsköp och för tillgodoseende av stadskonsumenternas intressen. I fråga om skråväsendet innebar

¹ Tydligtvis skulle samma nationalekonomiska effekt ha nåtts, om konungen — såsom man ibland menat — blott varit landsfadern och ej samtidigt den store »diversehandlaren».

² Jfr ovan s. 460 not 1.

³ Jfr min avh. Grundskatterna i den politiska diskussionen 1809—1866 I s. 54 ff. och där anförd litteratur.

emellertid det nya både kvantitativt och kvalitativt »en stark utvidgning av de medeltida tendenserna» (skrånas slutenhet; enhetliga bestämmelser för hela riket). Och vad städerna inbördes beträffar, »företer den svenska utvecklingen ett mer specifikt drag än eljes är fallet inom stadspolitiken» genom inordnandet av städerna i ett gemensamt system.

En medveten reglering av näringslivet och ett ingripande mot åtskilliga slag av privat förvärvsverksamhet karaktärisera sålunda den äldre Vasatidens ekonomiska politik. Att härför beteckna denna som merkantilistisk — såsom så ofta sker i de historiska handböckerna — är enl. förf. fullständigt felaktigt. Merkantilismen kännetecknas bl. a. av kravet på utestängande av de utländska varorna (vad prof. H. med ett paradoxalt och ej särskilt lyckligt ord kallar »varuskräck»¹). Men en sådan uppfattning kunde egentligen tränga igenom, först sedan penninghushållningen kommit människorna att glömma bort den fundamentala ekonomiska sanningen, »att ändamålet med det hela är så riklig tillgång som möjligt»². Den äldre Vasatidens ekonomiska politik är emellertid även i detta avseende i stort sett medeltidsmässig. Under det att ute i Europa penninghushållningen och med denna följande åskådningar vid denna tid börja på att tränga igenom, står man i Sverige på det hela taget ännu kvar på naturahushållningens grund³. Så länge detta var förhållandet, fasthöll man också, vad förf. kallar »försörjningspolitiken»; d. v. s. försöken att förvärva och kvarhålla så mycket varor som möjligt⁴. Det är betecknande, att i Gustav Vasas registratur ingå en mängd åtgärder för att hindra export, under det att importhindren så gott som fullständigt lysa med sin frånvaro. Om också en och annan protektionistisk eller merkantilistisk ansats kan spåras — särskilt låg det ju i hantverksregleringen en tendens att utestänga konkurrens — så blir slutomdömet: »Den nya tidens genombrott i Sverige ligger icke blott på det ekonomiska tillståndets utan också på den ekonomiska politikens område vid år 1600 långt mer än vid år 1500. Visserligen skapar det nya konungadömet för första gången en ekonomisk politik i statens hand, men dess innebörd är nästan helt och hållet medeltidsmässig» (s. 117)⁵.

A. Thomson.

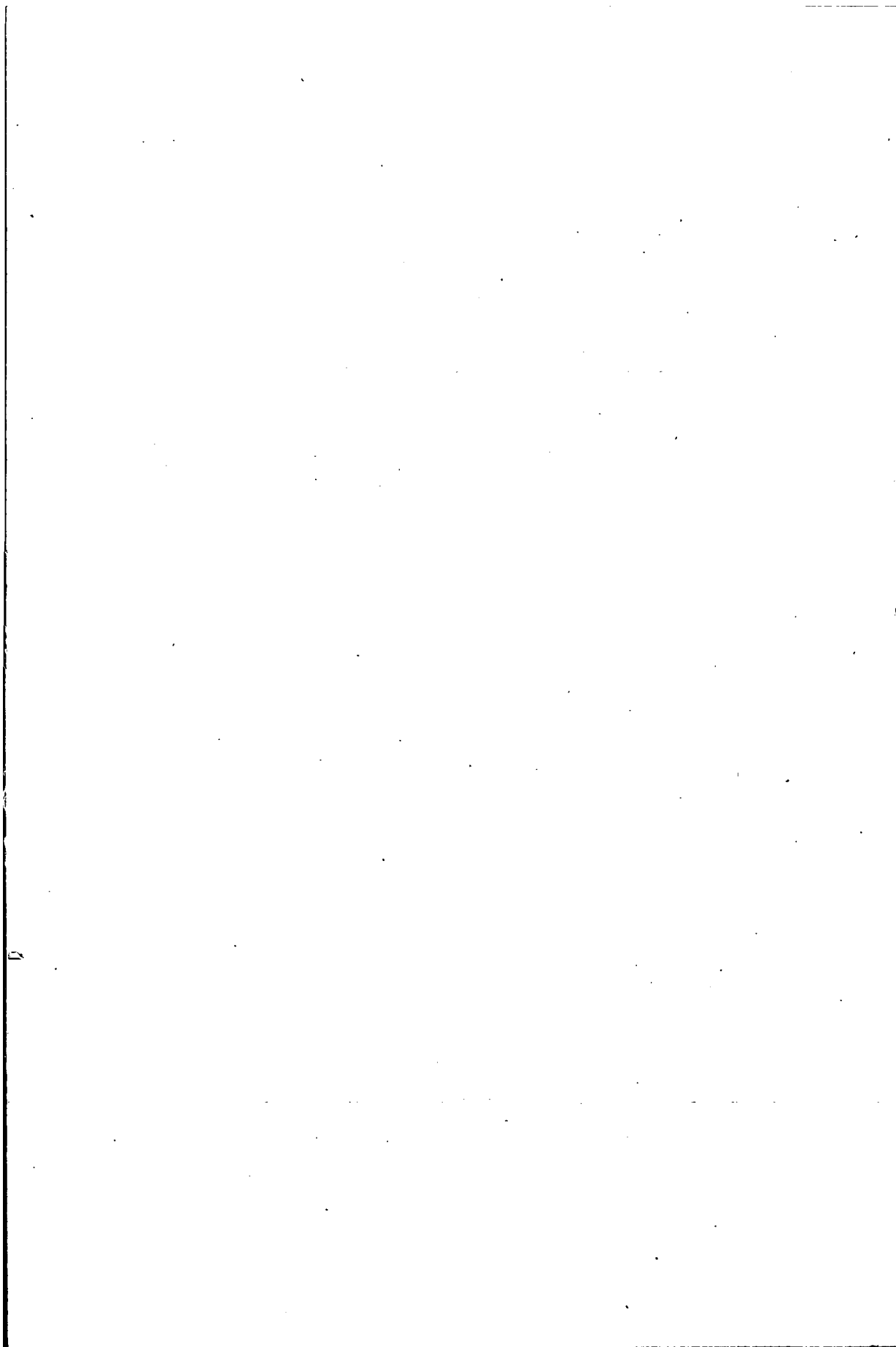
¹ Protektionismen innebär ju ej rädsla för varor överhuvud utan för vissa varor. Jfr några uttalanden av förf. själv. »Man är rädd att översvämmas av främmande varor» — »ängslan för produkterna av de andras verksamhet = varuskräck» — »om 'varuskräcken' enbart hade varit avgörande» etc. (a. a. i Ekon. tidskr. 1920 s. 27, 54, 61; kurs. anm.). Tilläggas kan, att det alltid legat i säljarens intresse, att det ej blev överflöd på de varor, han hade att avyttra.

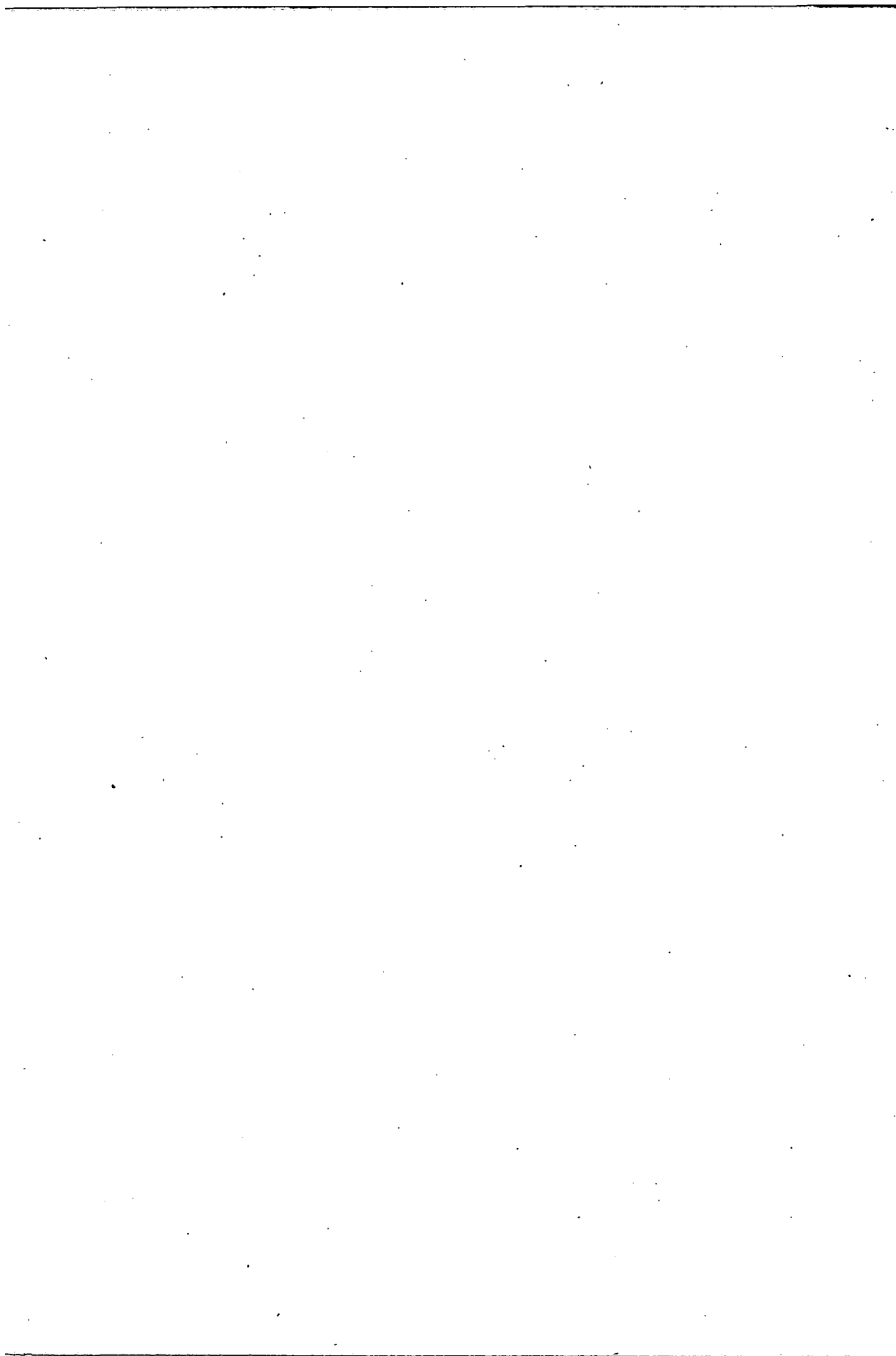
² Se härom närmare prof. H:s uppsats »Svensk natura- och penninghushållning i äldre tid belyst ur Gustav Vasas brev» (Ekon. tidskr. 1923 s. 258 ff.). Citatet i texten är hämtat ur denna uppsats (s. 271). — Till framställningen i texten jfr vad som sagts ovan s. 460 not 1.

³ Jfr i föreg. not a. a.

⁴ Jfr ovan s. 460 not 1.

⁵ Jfr ovan not 2 a. a. och prof. H:s uppsats »Naturahushållning» i Ekonomi och historia (Sthm 1922). — Att resultatet skulle blivit detsamma, om hänsyn tagits till Gustav Vasas jordpolitik, se å föreg. s. not. 3 a. a. och st.

hwillka hijth in rudi materia kunna föras och här nobiliteras, medh ringa Tull beläggas, och deremoth dhe, som här waxa och föres råå uth, medh större Tull graveras, Sammaledes dhe som komma från Uthlenske Ohrter förarbetadhe, antingen till wis tijdh eller och wijdare, till förtähring, Kläder, Huusgeråadh och annat, gifwe högh, och dhe, som här nobiliterade uthsändes, lijten och ringa Tull». I sitt svar anslöt sig kollegiet till de angivna synpunkterna. Det förefaller för övrigt, som om kollegiet självt tidigare gjort framställning i samma riktning. Till yttermera visso gå de igen i K. M:ts skrivelse till kommerskollegium den 12 mars 1667¹. Man skulle alltså vänta, att dessa grundsatser skulle fått mera i ögonen fallande uttryck i de olika tullsatserna i den tulltaxa, som publicerades längre fram på året². Så kan dock knappast sägas vara fallet³. Exporttullen för koppar- och mässingsmanufaktur var visserligen alltjämt endast tredjedelen emot för råvaran, per skeppundet räknat. Exporten av alstren från vad som dock var vår viktigaste egentliga järnindustri, kanongjuterier och vapenfabriker, var å andra sidan belastad med som regel ungefär samma tull som stångjärnsexporten. Tullen å vad som ingått under benämningen »allt annat smått arbete, som här i riket kan göras av järn, stål, mässing och koppar» sattes till 2 %, resp. 2 1/2 och 3 %, i stället för till 1 1/2 % som i 1655 års tulltaxa. Ej heller å importsidan förefaller protektionismen ännu ha vunnit terräng i högre grad. Dock kan härom ingenting med visshet sägas⁴.

Själva tulltaxornas egentliga utbildning i protektionistisk riktning var alltjämt i huvudsak förbehållen den kommande utvecklingen.

Silverväxeln. Tullens erläggande i vissa myntslag.

I det föregående har ett försök gjorts till konturteckning av 1500- och 1600-talens svenska tullpolitik i dess olika utvecklingslinjer, de

¹ Stiernman III, s. 504.

² 15/12 1667. Stiernman III, s. 605 f.

³ Jmf. även föregående tabell över tullsatserna å vissa exportvarbr.

⁴ Härför skulle fordras en ingående kändedom om en mångfald varuslag, förädlingsgrad och varuvärde, som ej står förf. till buds. — Protektionistisk syftning tyckes följande bestämmelse ha, som annars snarast kan betraktas såsom ett kuriosum: »Alt Arbete af Silfwer giordt, hwilkets arbetzlön högre stiger än Silfret är wärdt, betalar 40 pro Cento, proportionaliter på hwar Farkost. (Stiernman III, s. 621.)

Tullen å några viktigare exportvaror 1637—1667.

Pr skp.	1637 och 1639 för inhemska skepp		1645—1667 för inhemska munterade skepp			
	1637 Rdl öre	1639 Rdl öre	1645 Rdl öre	1648 Rdl öre	1655 Rdl öre	1667 Silvermynt daler öre
Garkoppar etc.....	1: —	3: —	4: —	4: —	14: —	25: 12 ⁵ / ₆
Koppar o. mässingtråd	—: 24	1: —	1: 16	1: 16	1: 32 ¹	9: 24
Stångjärn.....	—: 12	—: 20	—: 32	—: 16	—: 24	1: —
Harnesklätar	—: 42	—: 42	—: 44	—: 16	—: 24	1: 4
Lod	—: 22	—: 20	—: 28	—: 16	—: 24	—: 30 ¹ / ₂
Spik.....	1: 20	1: 20	—: 32	—: 16	—: 16	1: —
Järnskytt.....	—: 28	—: 24	—: 32	—: 16	1: —	1: —
Stål	1: —	1: —	1: —	—: 16	—: 24	1: —
Järn o. ståltråd	—: —	1: —	—: 32	—: 16	—: 24	1: —

I själva verket synes den viktigaste förändringen här vara den höjning, som genomsnittligt taget blev följden av 1645 års tulltaxa. Oftast tyckes man nämligen för de varor, som infördes på främmande skepp, helt eller i det närmaste bibehållit den tullsats, som förut tillämpats å av främmande köpmän å främmande skepp införda. Då ju proportionen emellan tullsatserna förut varit 1: 1 ¹/₂: 2: 3 och nu blev 4: 5: 6, måste följden bli en ökning i tullen för alla andra kategorier än den högst belastade.

Emellertid vann under tiden den protektionistiska synpunkten terräng och upphöjdes till allmänt vedertagen grundsats, när under Karl XI:s förmyndarregering tulltaxorna på nytt blevo föremål för en mera genomgripande revision. Bredvid-handelsbalanssynpunkten kom den klart till uttryck i K. M:ts memorial till kommerskollegium den 12 dec. 1666². Man utgick här ifrån att det var »infallibelt att juu mindre uthi Landet anten genom Wext, Forsichtighet eller arbete kan finnas i förrodh aff dhed som tjänar till Innwåhnarnes tarfwor, Juu mehra moste deraf Inpsökias ifrån fremmande Ohrter, och Juu mehra arbetadhe och nobiliterade waror öffwer Landzens nödtorfft kunna till wärkas och forföras till andre Landh, Juu större Rijkedom kan derigenom winnas». Enligt de direktiv, som meddelades kommerskollegium för revisionen av tulltaxorna, borde »dhe Wahrer,

¹ 1655 genomfördes en starkare differentiering beträffande koppar och mässing, för vilka tidigare endast tvenne tullsatser tillämpats.

² Förut cit. av Förszell i hans förut återopade uppsats *Merkantilism*, s. 143. Mem. är emellertid där felaktigt daterat 1667.

Till red. insända skrifter.

- Arkiv för patent-, mönster- och varumärkesskydd.* Utg. AXEL HASSELROT. Årg. 6. H. 3—4. Sthlm 1924.
- Ekonomisk översikt*, utarbetad inom Kommerskollegium. Nr 4. Sthlm 1924.
- Finsk Kommunaltidskrift*, utg. av Kommunala Centralbyrån i Finland. Årg. IX. Nr 7—8. Hfors 1924.
- Finsk Tidskrift för vittehet, vetenskap, konst och politik*, utg. av R. F. v. WILLEBRAND. T. XCVII. H. IV—VI. Hfors 1924.
- Historisk Tidskrift*, utg. av Svenska Hist. Föreningen gen. SVEN TUNBERG. Årg. 44. H. 4. Sthlm 1924.
- Industria*, Svenska Arbetsgivareföreningens Tidning, Red. AXEL BRUNIUS. Årg. XX. Nr 21—25. Sthlm 1924.
- Institut International d'Agriculture, Rome*. Bulletin de statistique agricole et commerciale. 1924. No 10—12. Rome 1924.
- Kommersiella Meddelanden*, utg. av K. Kommerskollegium. Årg. 11. Nr 20—24. Sthlm 1924.
- Mercator*, Tidskrift för Finlands näringslif. Årg. XIX. Nr 41—52. Hfors 1924.
- Nationalökonomisk Tidsskrift*, utg. af Nationalökonomisk Forenings Bestyrelse. Red. EINAR COHN. 1924. H. 5. Kbhvn. 1924.
- Nordisk Försäkringstidskrift*. 1924. Nr 4. Sthlm 1924.
- Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri*. Utg. av Letterstedtska Föreningen. Red. NILS HERLITZ. 1924 H. 1—5. Sthlm 1924.
- Revista de ciencias jurídicas y sociales*. Anno II. Nr 7. La Plata 1924.
- Révue du Travail*, publiée par le Ministère de l'Industrie et du Travail. 1924. No 9—11. Bruxelles 1924.
- Riksgäldskontoret* 1/1 1923—30/6 1924. Årsbok utarbetad inom Riksgäldskontorets kameralbyrå. Sthlm 1924.
- Rivista internazionale di scienze sociali e discipline ausiliarie*. Anno XXXIII. Vol. C. Fasc. CCCLXXXIV. Roma 1924.
- Samling av anmälningar till sjukkasseregistret*. 1924. Nr 2—3. Sthlm 1924.
- Samling av anmälningar till understödsföreningsregistret*. 1924. Nr 2—3. Sthlm 1924.
- Skogen*. Utg. av Sv. Skogsvårdsföreningen. Årg. 11. H. 11—12. Sthlm 1924.
- Skogsvårdsföreningens Tidskrift*. 1924. H. 8—11. Sthlm 1924.
- Sociala Meddelanden*, utg. av K. Socialstyrelsen. 1924. Nr 10—11. Sthlm 1924.
- Statistisk Månadsskrift*. Årg. XIX. H. 9—10. Sthlm 1924.
- Statsökonomisk Tidsskrift*, utg. av Bestyrelsen för den Statsökonomiske Forening. Red. THV. AARUM. 1924. H. 3—5. Kria 1924.
- Stockholms stads statistik*. I. Statistisk årsbok för Stockholms stad 1924. — III. Hälso- och sjukvård 1923, — XIV. Statistisk redogörelse för allmänna val i Stockholm-åren 1922 och 1923. Sthlm 1924.
- Svensk Finanstidning*. Årg. III. Nr 3—9, 50—52. Sthlm 1924.
- Svensk Tidskrift*. Utg. av GÖSTA BAGGE och AXEL BOETHIUS. Årg. XIV. H. 7—8. Sthlm 1924.
- Svenska Landsbygdens Kommunaltidning*. Red. GUSTAV A. ALDÉN och JANRIK BRÖMÉ. 1924. Nr 10—11. Sthlm 1924.
- Svenska Stadsförbundets Tidskrift*. Red. HÉLGE LINDHÖLM. Årg. 16. H. 7. Sthlm 1924.
- Sveriges officiella statistik*. Arbetstillgång, arbetstid och arbetslön inom Sveriges jordbruk år 1923. Av K. Socialstyrelsen. Sthlm 1924.
- Tiden*. Red. GUSTAV MÖLLER, NILS KARLEBY, ERNST WIGFORSS. 1924. No 6—7. Sthlm 1924.
- Tidskrift*, utg. av Juridiska Föreningen i Finland. 1924. H. 5. Hfors 1924.
- Tirfing*, Tidskrift för nykterhetsfrågans studium. Red. AUG. LJUNGGREN. Årg. 18. H. 7—10. Sala 1924.
- Tull- och traktatkommitténs utredningar och betänkanden*. XXV. Handels- och prisöversikter förande spannmål. Av KARL AMARK. Sthlm 1924.
- HECKSCHER, ELI F. Det äldre Vasakungadömets ekonomiska politik och ideér. Särtryck ur Historiska studier tillägnade Ludvig Stavenow. Sthlm 1924.
- Historiska studier, tillägnade Ludvig Stavenow på sextioårsdagen den 12 oktober 1924. Sthlm 1924. Norstedt & Söner.
- LUNDELIUS, HILDING, P.-M. angående rätten till fiske i de vid avvitringarna i Västerbottens län för kronans räkning undantagna vattenområden. Umeå 1924.
- PEARL, RAYMOND, Liv och död. Biologiskt-statistiska studier. Till svenska av Ivar Trägårdh. Sthlm 1924. Hugo Gebers Förlag.
- REUTERSKIÖLD, C. A. Sveriges grundlagar, med därtill hörande författningar och konstitutionell sedvanerätt samt vissa internationella överenskommelser m. m. Första delen. Uppsala 1924.
- TÖNNIES, FERDINAND, Soziologische Studien und Kritiken. Erste Sammlung. Jena 1925. Verlag von Gustav Fischer.
- WESTMAN, C. G., Kring Genèveprotokollet 1924. Sthlm 1924. Norstedt & Söner.
- WILLGREN, KARL, Förvaltningsrättens allmänna läror. H. 1—2. Hfors 1924. Söderström & C:o Förlags A. B.

**Brand- och Lif-
försäkringsaktiebolaget**

SKÅNE

Malmö

Samtliga fonder 31/12 1924

c:a 53,000,000 kr.,

däraf garantifondsförbindelser 10,200,000 kr.

**Brandförsäkringar,
Liv-, Livränte- och Pensions-**

m. fl. försäkringar meddelas genom bolagets huvudkontor i Malmö
och genom dess agenter å alla större platser i Sverige.

■ ■ ■

**Olycksfall- och Sjukförsäkringar,
Inbrotts-, Resgods-, Vattenskada-,
Glas-, Garanti-, Skadestands-,
och Automobil-**

försäkringar meddelas av

Försäkringsaktiebolaget

MALMÖ

genom bolaget Skånes agenter.